

શ્રીપ્રકરણપુષ્પમાળા.

(દ્વિતીયપુષ્પ.)

(મૂળ ટીકા અને ભાષાંતર)

(જેમા ચરમાણુ ખડછત્રીશિ, પુદ્ગલછત્રીશિ,
અને નિગોદછત્રીશિ એ ત્રણ પ્રકરણોનો
સમાવેશ કરવામા આવેલ છે)

ભાષાતર કર્તા,
શ્રીમાન મુનિરાજ શ્રીદેવવિજયજીગણિ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા,
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

વીર સં ૨૪૪૩, આત્મ સં ૨૧, સં ૧૬૭૩, ઈ સં. ૧૯૧૭

આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમા શાહ ગુનાગચંદ લખુભાઈએ
છાપ્યું—ભાવનગર.

આ પરમાપુષ્ક પદ ત્રિશિકા, પુદ્ગલ પદ ત્રિશિકા તેમજ નિગોદ પદ ત્રિશિકા નામના મૂલ અથના કર્તા પ્રાચીન પૂર્વાચાર્ય મહારાજ છે તેમજ આ ત્રણે અથની દીકના કર્તા આમાન રત્નસિદ્ધસુરિ મહારાજ છે, આ બંને મહાત્માઓ કયા સૈમમા યયા તે જામતનો પ્રગટ લેખ જોવામા ન આવેલ હોવાથી તે સબધી અત્રે વિવેચન કરેલ નથી આ ત્રણ અથો પૈખીનો પ્રથમ મથ ભગવતી સૂતના પાંચમા ચતુકના સાતમા ઉદ્દેશામા, બીજો અથ આઠમા ઉદ્દેશામા અને ત્રીજો અથ અખીઆરમા ચતુરમા દશમા ઉદ્દેશામા વિસ્તારથી પ્રતિપાદન થીમાન નવાગી મીકકાર શ્રીઅભયદેવસુરિ મહારાજને કરેલ છે, છતાં બાલ જીવોના કિતની ખાતર થીમાન રત્નસિદ્ધસુરિ મહારાજને ભગવતી સૂતમાં જે વાત પરમાણુ, પુદ્ગલ, તેમજ નિગોદ સબધી દર્શાવેલ છે તેજ વાતને જરા વિસ્તારથી પ્રાચીન આચાર્ય મહારાજને કરેલ મૂન ગાથાના વિવરણરૂપે અહીં ખતાવેલ છે જૈન શાસ્ત્રમા ચાર પ્રકારના અનુસંગ કહેન છે ચરણકરણા નુયોગ ૧, દ્રવ્યાનુયોગ ૨, ધર્મકથાનુયોગ ૩, ગણિતાનુયોગ ૪ આ ચાર અનુયોગમાં આ અથ દ્રવ્યાનુયોગમાં ગણેલ છે, કારણ કે તેમા જીવ તથા અજીવ એ બે દ્રવ્યોની વાત આવે છે ચરણકરણાદિ અનુયોગો સહેલાઈથી સમજાય તેવા છે, પણ દ્રવ્યાનુયોગ સહેલાઈથી સમજાય તેવો નથી આ હેતુથી જ પૂર્વાચાર્યોએ નાના પ્રકરણો કરી દ્રવ્યાનુયોગ સમજાવવા માટે આપણા ઉપર કાંઈ એકા ઉપકાર કર્યો નથી આ ત્રણ પ્રકરણ પૈકી પ્રથમ પ્રકરણમા પુદ્ગલ સબધી, ક્ષેત્ર ગિયતિકાન, અવગાહના ગિયતિકાલ, દ્રવ્ય ગિયતિકાન અને બાવ ગિયતિકાલ, આ ચાર વસ્તુ સબધી અત્પમહુત્વનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે અને બીજા પ્રકરણમાં પુદ્ગલ સબધીજ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાન અને બાવ આચાર્ય રને આશ્રિ અપ્રદેશ ત્યા સપ્રદેશ પુદ્ગલોનું અત્પમહુત્વપણ બતાવવામા આવ્યું છે, અને ત્રીજા પ્રકરણમા નિગોદના જીવો મળધી ગૌતમસ્વ મીનો પ્રશ્ન મહાવીરદેવ પ્રતે કરવામા આવ્યો છે જેમકે જન્મ રખે એક જીવના કદના

પ્રદેશો રહે છે ? ઉત્કૃષ્ટપદે દેહલાએક જીવના પ્રદેશો રહે છે ? સમગ્ર જીવો દેહલા
 છે ? તેમજ આ ત્રણે પરસ્પર એકનીજથી કાણુ પણ જોખા છે ? તથા જનન્યપદ
 તથા ઉત્કૃષ્ટપદ કોને કહેવામા આવે છે, તથા એક આકાશપ્રદેશ ઉપર એક જીવના,
 નિગોદ સબધી જીવોના તથા ગોળા સબધી જીવોના દેહલા પ્રદેશો અવગાણા
 છે ? તથા એક જીવની નિગોદની તથા ગોળાની દેહલી અવગાહના છે ? ગોળો
 કેવી રીતે મને છે ? જનન્યપદ તથા ઉત્કૃષ્ટપદ કયા સ્થળે બને છે, ગોળા દેહલા
 છે ? એક ગોળામા દેહલી નિગોદ છે ? એક નિગોદમા જીવો દેહલા છે ? આ
 વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તર નિસ્તારથી આ મથમા આપવામા આવ્યા છે સાથે આ
 વાતને કાલ્પનિક દર્શાવથી પણ મચોટ દરેક સમજે તેવી રીતે બતાવવા
 માં આવેલ છે એકજ દ્રવ્યાનુયોગ સમજવો કઠીન છે તે આ પ્રકરણો-
 થી સામીત થાય છે, છતાં અવપરના હિતની ખાતર આ ત્રણે પ્રકરણોનું
 સ્વસ્થ પ્રકરણને અતિ સારાશ તરીકે અલગ આપેલ છે, આથી દ્રવ્યાનુ
 યોગનો તદ્દન અજાણ માણસ પણ તેમાં પ્રવેશ કરી શકવા ભાગ્યશાળી બને
 છે એકદર આ ત્રણે પ્રકરણોનું ભાષાતર મૂન તથા ટીકાનું અક્ષરશ કરી છેવટે
 સારાશ આપી આ મથને બનતી મહેનતે વાચકને પ્રિય થઈ પડે તેવો બનાવ્યો
 છે, છતાં દષ્ટિ દોષથી તથા મથ લખવાનો પ્રારભ આ મારો પ્રથમ હોવાથી તેમ-
 જ ગુજરાતી ભાષાનું જ્ઞાન જેવું જોઈએ તેવું ન હોવાથી જે કંઈ પણ ખામી આ
 મથમા રહેવા પામી હોય તે ખામીઓ જે વિદ્યાર્થીઓ જણાવશે તે ઉપકાર સાથે
 તે બાબતનો સુધારો કરવામા આવશે. આ પ્રકરણો સ ૧૯૭૧ ના આશી
 માસની ઝોલીના વખતે પાટણની પ્રથમ આગમ વાચનામા વિદ્યાર્થી
 ૫ મા શ્રી જ્ઞાનદાસગરજી મદારાજે વંચિલા હતા અને તે વખતે આ પ્રકર
 ણોનું જે ભાષાતર થાય તે સ્વપરને ધણો ફાયદો થાય, આવી જગાસા મને
 ઉત્પન્ન થઈ તેમજ સાગરજી મોહાજીશ્રીએ પણ ભાષાતર કરવા મુચના કરી
 આથી પ્રજલ છૂંજા થઈ અને આખરે આ ત્રણે પ્રકરણોનું ભાષાતર કરી તેઓ
 શ્રીને તથા તેમના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન મણેકસાગરજીને બતાવ્યું તેઓશ્રીએ
 કેટલુંક ઉપરથી જોયું અને જ્યાં જ્યાં સુધારો વધારો કરવાનો હોય તે પણ
 કર્યો છે, તેમજ ભાષાતરના ખાખા જ્ઞાનમાં સુધારો વધારો કરવા તેમજ મથની
 સુદતા કરતા માટે તપસ્વી મહાવ્રજશ્રી ખાતિરિજયજી દાદાના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન
 મદારાજશ્રી મોહનવિજયજીએ બનતા પ્રયાસ કર્યો છે જેથી ઉપર બતાવેલ
 મદામાઓનો આ સ્થળે અત કરણ પૂર્વક આશ્ચર માનવામા આવે છે

તેમજ ગુરુવર્ષ ૫ માહારાજ શ્રીકમલવિજયજી ગણિતમહારાજ તથા વડિલ બધુ ગુરુભાઈ ૫ માહારાજશ્રી કેસરવિજયજી ગણિતજ્ઞતા આ સ્થળે અત.કરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે કે જેઓશ્રીએ મારા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ ગુણોમાં વૃદ્ધિ કરના અને અનેકશ અવસરે અવસરે સુચના કરી જે મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે તેથી આકર્ષાઈ આ લઘુ પુસ્તક તેઓશ્રીના ક્ષણમાધી મુક્ત થવા બદન તેઓશ્રીનેજ સમર્પણ કરી આનંદ પામુ છું

સ ૧૮૭૪ પોસ્ટ ગ્રુદ પૂર્ણિમા સોમવાર. } હી મુનિ દેવવિજયજી

સુચના.

આવી રીતે પ્રથમ અમોએ પ્રકરણ પુષ્પમાળાના પ્રથમ પુષ્પ તરીકે કાપ સ્થિતિ, વિચાર સિત્તરી, વિચાર પચાશિકા, મૂળ અને ભાષાતર સાથે પ્રસિદ્ધ કરેન હતી, તેવીજ રીતે આ ત્રણે ત્રથો મૂળ તથા દીક્ષ સાથે અમારા તરફથી પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થયેલ હતા છતાં આવા પ્રકરણોના અભ્યાસી મહાશયોની સુખ મતા ખાતર આ ત્રણે ત્રથો મૂળ દીક્ષ અને ભાષાતર સાથે અમોએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે

આ ત્રથ તેમજ શ્રી અનુયોગદ્વાર સ્વ સારાશ બને ત્રથો પ્રસિદ્ધ કરવા માટે અમદાવાદ નિવાસી શેઠ મોહનનાથભાઈ હેમચંદ કે જેઓ ખરેખરા એક ધર્મચુસ્ત અને ઉદાર નરરત્નજવેરી છે, તેઓશ્રીએ પોતાના પ્રિયપુત્ર શ્રીમનનાથ કે જેઓ નાની ઉંમર છતાં જવેરીના ધધામા એક કુશળ નર અને ધર્મપ્રેમી પુરૂષ છે, તેમની વતી રૂા ૩૦૦ ની રકમ સહાય માટે આપી છે

આવા જ્ઞાન દાન જેવા ઉત્તમ કાર્યો તેઓશ્રીના હાથે હરહમેશ ધણી થતા હોવાથી તેઓશ્રીના આ ઉત્તમ કાર્ય માટે તેઓશ્રીની અનુમોદના કરવા સાથે ઉપકાર માનવામાં આવે છે

પ્રસિદ્ધકર્તા.

॥ श्रीपाथनाथायनम ॥

श्रीमद्रासिंहसूरिविरचितवृत्तिसहिता

परमाणुखण्डरूपट्रिंशिका ।

यथास्थिताणुजीवादिपदार्थगणदेशरूपम् ।

सर्वज्ञ निदशस्तुत्य, नत्वा वीर जिनेश्वरम् ॥१॥

पुद्गलानां निगोदानां, सत (त्त) च्चमतिपादिकाः ।

गाथाः किञ्चिद्विविच्यन्ते, भगवत्पद्मवृत्तितः ॥२॥

यथास्थित पञ्चाणु तथा ७वादि पदार्थानां समुदायने कथन
 કરનાર તથા સર્વ પદાર્થને બાણુનાર તેમજ દેવોની સ્તુતિ કરાએલા
 એવા વીર જીનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને (૧) પુદ્ગલો તેમજ નિગોદના
 સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરનાર કેટલીક ગાથાઓ લગવતી મૂવની ટીકા
 વધી લઈ અહીં વિવરણ કરવામાં આવે છે (૨)

વિવાહમજ્જત્યારયપચ્ચમાજ્જસ્ય પિવરણે પચ્ચમશ્વતે સપ્તમોદે-
 શકે પુદ્ગલવચનમસ્તાવે સૂત્રોક્તાર્થવિવરણરૂપા ગાથા નવાજ્જવૃત્તિ-
 કૃદ્ધિઃ પૂજ્યશ્રીમદમ્બવદેવસૂરિમિલિંલિતાઃ કિઞ્ચિદ્વિવૃતાશ્ચ, તાસા
 સમદાપગમ્યો ગુરૂપદેશાત્કશ્ચિદ્યલ્લભો લિરપતે । તાએમાઃ-

વિવાહ પ્રસાદી નામના પચમ અગના પાચમા શતકના સા

તમા ઉદ્દેશાના વિવરણુમા પુદ્ગલના સ્વરૂપને કહેવાના પ્રસ્તાવમા સૂત્રોમા કહેલ અર્થના વિવરણુરૂપ ગાથાઓ નવઅગની ટીકાકાર પૂજ્ય શ્રીમાન્ અભયદેવસૂરિ મહારાજે લખેલ છે તેમજ તેનો કાષ્ઠિક વિસ્તાર પણ કર્યો છે તેજ ગાથાઓનો અર્થ કાઠંડ સમઢાય થકી અને કાષ્ઠિક ગુરૂના ઉપદેશ થકી પ્રથકર્તા શ્રીમાન્ ગ્લનમિહસૂરિ મહારાજ અહીં ખતાવે છે

ત્રિંતોગાહણદબ્બે, ભાવદ્વાળાઝ અપ્પવહુઅત્તે ।

થોવા અસંખગુણિયા, તિન્નિ અ સેસા કહં નેયા ? ॥૧॥

મૂઝાર્થ—પુદ્ગલ સખધિ ક્ષેત્ર, અવગાહના, દ્રવ્ય, તેમજ ભાવસ્થિતિ કાલને આશ્રિ, અત્પખહુત્વની વિચાર-ણાને અગે, સર્વથી અત્પ, ક્ષેત્રસ્થિતિ કાલ છે. તેના કર-તા શેષ ત્રણે અસખ્યાત ગુણ છે. તે કેવી રીતે જાણવા ? (૧)

इह पुद्गलानां क्षेत्रे, अवगाहनाया, द्रव्ये, भावे च स्थितिकालमाश्रित्य अल्पबहुत्वविचारे क्षेत्रस्थितिरल्पा । अवगाहनादीनां स्थितयः शेषास्तिस्रोऽपि प्रत्येक क्रमेणाऽसंख्यगुणिता कथं ज्ञेयाः ? इति सक्षेपार्थः ॥ विस्तरार्थस्तु—स्थानायुरिति पद क्षेत्रादीनां प्रत्येकमाभिसंबध्यते । तत्र क्षेत्रस्थानायु, अवगाहनास्थानायु, द्रव्यस्थानायुः, भावस्थानायुश्च । तत्र क्षेत्रस्थानायुः क्षेत्रे एरुप्रदेशादौ स्थानयत्पुद्गलानामवस्थान तद्रूपमायुः क्षेत्रस्थानायु, पुद्गलानामेकक्षेत्रेऽवस्थानमित्यर्थः १ । अवगाहनाया नियतपरिमाणनभःप्रदेशव्यापि-

૧ 'સેત્તો' હલપિ । એવમગેઽપિ મત્ર યત્ર 'હુતિ-હાતિ, મિત્ત-મેત્ત, યુચ્છ-વોચ્છ, પુગલ-પોગલ, રત્તો-એત્તો, ય-ય, રૂ-રૂ, ચિત્ત-ચિત્ત, રિક્કિ-એ-એકે-સકોચ-સકોચ, મુહમ-મુહમ, સચિચ્ચ-સચેચ્ચ' રૂચેતાનિ પાઠાતરાણિ પુસ્તકાન્તરેષુ દરચન્તે, પર તાનિ સત્તત્ત્વત્વેન ટિપ્પણ્યાં ન ન્યસ્તાનિ ।

૨ 'ચેવાદાનામ્' રિતિ ક્વચિનાસ્તિ ।

त्वस्य पुद्गलानां स्थानमवस्थानं तद्रूपमायुग्मवगाहनास्थानायुः, पुद्ग-
लानामेकयावगाहनयावस्थानकाल इत्यर्थः २ । द्रव्यस्याणुत्वादिभा-
वेन यदवस्थानं तद्रूपमायुर्द्रव्यस्थानायुः, पुद्गलानामेकस्कन्धपरिणा-
मेनावस्थानकाल इत्यर्थः ३ । भावस्य कृष्णत्वादिगुणकदम्भकस्य
स्थानमवस्थानं तद्रूपमायुर्भावस्थानायुः, पुद्गलेषु विवक्षितकृष्णत्वा-
दिगुणानामवस्थानकाल इत्यर्थः ४ । ननु क्षेत्रस्यावगाहनायाश्च को
भेदः ? उच्यते, क्षेत्रमवगाढमेव, अवगाहना तु विवक्षितात्क्षेत्रादन्य-
त्रापि पुद्गलानां तत्परिमाणक्षेत्राग्राहित्वमिति । अयमभिप्रायः—
यदा विवक्षितक्षेत्रे कश्चित्पुद्गलस्कन्धोऽस्तत्कल्पनया नभःप्रदेशदश-
कावगादो यावत्तिष्ठति, तावत्क्षेत्रस्थानायुरित्युच्यते । यदा तु
विवक्षितक्षेत्रात्क्षेत्रान्तरेषु स एव पुद्गलस्कन्धो नभःप्रदेशदश-
कावगाढतयैव यावत्संचरति, तावदवगाहनास्थानायुरित्युच्यते ।
यस्तु स एव पुद्गलस्कन्धो विश्रसापरिणामेन पिण्डितरूतन्या-
येन घनीभवन्नभःप्रदेशपञ्चकेऽपिण्डितरूतन्यायेन स्फारीभवन्नभः—
प्रदेशपञ्चदशके वा यावत्तिष्ठति ताद्रव्यस्थानायुरित्युच्यते । यदा
तु स एव पुद्गलस्कन्धः स्वपरमाणुवियोजनेन अपरपरमाणुस-
योजनेन वा द्रव्यान्तरत्वमापन्नोऽपि यावत्पूर्वपर्यायान् कृष्णत्वादीन्
मुञ्चति, तावद्भावस्थानायुरित्युच्यते । तेषां क्षेत्रावगाहनाद्रव्यभा-
वस्थानायुषां परस्परेण यदल्पग्रहत्वं तस्मिन् विचार्य पुद्गलानां
क्षेत्रावस्थानायुः सर्वस्तोक, शेषाण्यवगाहनास्थानायुःप्रभृतीनि त्रीणि
यथोत्तरमसरयुगुणानीति कथमिति शिष्यप्रश्नः ॥ १ ॥

टीकार्थः—अर्द्धा पुद्गलो मणंधी क्षेत्र, अवगाहना, द्रव्य,
तेभ्यः साध स्थितिकालने आदि, अ यमहुत्वेना विचारभा येन

રહેલ કેટલાક પરમાણુ તે છોડવાવડે અગર બીજા કેટલાક પરમાણુને
ગ્રહણ કરવાવડે જુદુ દ્રવ્યપણુ પ્રાપ્ત થયે છતે પણ ન્યામુધી પૂ
ર્વના પર્યાય ને કૃષ્ણત્વાદિ છે, તેને છોડે નહિ ત્યામુધી તેને લાવ
સ્થાન આયુ કહેવામા આવે છે તે પુદ્ગલો સખધી ક્ષેત્ર, અવગા
હના, દ્રવ્ય, તેમજ લાવસ્થાન આયુને આશ્રિ, પરસ્પર ને અત્પપણુ
તેમજ વધારેપણુ રહેલ છે તે બાબત વિચાર કરતા પુદ્ગલોનુ મે
ત્રસ્થાન આયુ સર્વથી અત્પ છે તેના કરતા શેષ જાડીના અવગા
હના સ્થાન આયુ આદિ ત્રણુ છે તે યથાક્રમપણુ અસખ્યાતશુણા છે
કેવી ગીતે ? આ શિષ્ય પ્રશ્ન છે (૧)

इमामेव गायामुत्तरगाथाभिः पप्रञ्चयन्नाह—

खित्तामुत्तताओ, तेण समं वंधपच्चयाभावा।

तो पोग्गलाण થોવો खित्तावट्ठाणकालो उ ॥२॥

અહીં શાસ્ત્રકાગ્ર માહારાજ આજ ગાથાને બીજી ગાથાઓ સાથે
વિસ્તારથી બતાવતા ઉત્તર આપે છે

મૂળાર્થ—પુદ્ગલોનો ક્ષેત્ર સ્થિતિકાલ અત્પ છે. કાર-
ણકે ક્ષેત્ર અમૂર્ત હોવાથી તેમજ અમૂર્ત ક્ષેત્ર માથે પુદ્-
ગલોનો કોઈ મબધ પણ ન હોવાથી (૨).

ક્ષેત્રસ્પાકાશ્વસ્યામૂર્ત્ત્વેન તેન ક્ષેત્રેણ સદ્ પુદ્ગલાના વિશિ-
ષ્ટવન્ધપ્રત્યયસ્ય વિશિષ્ટવન્ધકારણસ્ય મ્લેહાદેરભાવાન્નૈકત્ર ક્ષેત્રેઽતિ-
ચિર તિષ્ઠન્તીતિ શેષઃ । અયમભિપ્રાયઃ—ત્રિવસિતક્ષેત્રે વિશિષ્ટપરિણા-
મવન્તઃ પુદ્ગલાશ્રિરાવસ્થાનકારણાભાવાત્ કિયન્તમપિ કાલ
સ્થિત્વા તમેવ પરિણામમત્યજન્તોઽપરાપરાણિ ક્ષેત્રાણિ સ્પૃશન્તીતિ
યસ્માદેવ તતઃ પુદ્ગલાના ક્ષેત્રાવસ્થાનકાલઃ ‘થોવો’ इति सर्वस्तोक्त
इत्यर्थः ॥ ૨ ॥

સ્થિતિકાલ અર્થ છે તેના કરતા બાકીના ત્રણેની સ્થિતિકાલ ક્રમથી દરેકની અમ ય્યાત ગુણિ છે તે કેવી રીતે બહુવી ? આ મુજબ સંક્ષેપ અર્થ કહો. હવે વિન્તાર અર્થ કહે છે સ્થાન આયુ આ પદ દેનાદિ દરેક સાથે જોડવું જેથી ક્ષેત્ર સ્થાન આયુ બતાવતા કહે છે કે-પુદ્ગ લોનું એક પ્રદેશાદિ ક્ષેત્રને વિષે રહેવારૂપ જે સ્થાન, તે રૂપ આયુ, તેને મેત્રસ્થાન આયુ કહે છે અર્થાત્ પુદ્ગલોનું એક ક્ષેત્રમા રહેલું ૧ અવગાહના સ્થાન આયુ, એટલે પુદ્ગલોનું નિયમિત પરિમાણવાળા આકાશપ્રદેશોને વિષે વ્યાપીને રહેવારૂપ આયુ-અવગાહના સ્થાન આયુ કહીએ. અર્થાત્ પુદ્ગલોનું એક અવગાહનાવડે રહેવાપણ ૨ દ્રવ્યસ્થાન આયુ એટલે દ્રવ્યનું પરમાહવાદિ લાવવડે કરી જે રહેલું તે રૂપ આયુ દ્રવ્યસ્થાન આયુ કહીએ અર્થાત્ પુદ્ગલોનું એકસ્કંધરૂપ પરિણામવડે રહેવાપણ (૩) લાવસ્થાન આયુ એટલે જે કૃષ્ણાદિગુણ ના સમુદાયનું જે રહેલું તે રૂપ જે આયુ તે લાવસ્થાન આયુ કહીએ અર્થાત્ પુદ્ગલોને વિષે ઇચ્છિત કૃષ્ણ વાદિ ગુણોનું રહેવાપણ ૪ અહીં શિષ્ય શકા કરતો કહે છે જે ક્ષેત્ર તથા અવગાહના આ બેમા શો ફેર છે ? શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે-ક્ષેત્ર અવગાહલ હોય છે, અને અવગાહના તો ઇચ્છિત ક્ષેત્ર થકી અ ય જગોએ પુદ્ગલોનું ઇચ્છિત પરિમાણવાળા મેત્રમા રહેવાપણ આનું રહસ્ય આ છે કે જે વખતે ઇચ્છિત મેત્રમા કોઈ પણ પુદ્ગલ સ્કંધ અસત્ કંપનાવડે દશ આકાશ પ્રદેશને વ્યાપીને જ્યામુખી રહ્યો છે, ત્યામુખી ક્ષેત્રસ્થાન આયુ કહેવાય છે જે વખતે ઇચ્છિત ક્ષેત્ર થકી બીજા ક્ષેત્રોને વિષે તેજ પુદ્ગલ સ્કંધ દશ આકાશ પ્રદેશને વ્યાપીને જ્યામુખી સચરણ કરે છે, ત્યામુખી અવગાહના સ્થાન આયુ કહેવાય છે તેમજ વગી તેજ પુદ્ગલ સ્કંધ વિદ્યમા પરિણામ વડે પિંડીબૂત રૂના ન્યાયવડે કરી ઘની બૂત થઈ પાત્ર આકાશ પ્રદેશમા અથવા અપિંડીબૂત રૂના ન્યાયવડે કરી વિકસ્વર થઈ પદર આકાશ પ્રદેશમા જ્યામુખી રહે છે, ત્યામુખી તેને દ્રવ્યસ્થાન આયુ કહે છે વગી તેજ પુદ્ગલ સ્કંધ પોતામા

રહેલ કેટલાક પરમાણુ તે છોડવાવડે અગર બીજા કેટલાક પરમાણુને બહુ કરવાવડે બહુ દ્રવ્યપણુ પ્રાપ્ત થયે છતે પણ બ્યાસુધી પૂર્વના પર્યાય ને કૃષ્ણત્વાદિ છે, તેને છોડે નહિ ત્યાસુધી તેને ભાવ સ્થાન આયુ કહેવામા આવે છે તે પુદ્ગલો સબધી ક્ષેત્ર, અવગા હના, દ્રવ્ય, તેમજ ભાવસ્થાન આયુને આશ્રિ, પરસ્પર ને અત્પપણુ તેમજ વધારેપણુ રહેલ છે તે ગાળત વિચાર કરતા પુદ્ગલોનુ એ ત્રસ્થાન આયુ સર્વથી અત્પ છે તેના કરતા શેષ, ગાદીના અવગા હના સ્થાન આયુ આદિ ત્રણ છે તે યથાક્રમપણે અમ ખ્યાતશુણા છે કેવી ગીતે? આ શિષ્ય પ્રશ્ન છે (૧)

इमामेव गायामुत्तरगायामिः पमञ्चयन्नाह—

खित्तामुत्तत्ताओ, तेण समं वंधपच्चयाभावा।

तो पोग्गलाण थोवो खित्तावट्ठाणकालो उ ॥२॥

અહીં શાસ્ત્રકાગ્ર માહાશય આજ ગાથાને બીજી ગાથાઓ સાથે વિસ્તારથી બતાવતા ઉત્તર આપે છે

મુજાર્ય—પુદ્ગલોનો ક્ષેત્ર સ્થિતિકાલ અત્પ છે. કારણકે ક્ષેત્ર અમૂર્ત હોવાથી તેમજ અમૂર્ત ક્ષેત્ર સાથે પુદ્ગલોનો કોઈ મબધ પણ ન હોવાથી (૨).

ક્ષેત્રસ્યાકાશસ્યામૂર્તત્વેન તેન ક્ષેત્રેણ સહ પુદ્ગલાના વિશિષ્ટન્યમત્યયસ્ય વિશિષ્ટન્યકારણસ્ય સ્નેહાદેરભાવાન્નૈકત્વ ક્ષેત્રેઽતિચિર તિષ્ઠન્તીતિ શેષઃ । અયમભિપ્રાયઃ—વિવક્ષિતક્ષેત્રે વિશિષ્ટપરિણામવન્તઃ પુદ્ગલાશ્રિરાવસ્યાનકારણાભાવાત્ કિયન્તમપિ કાલ સ્થિત્વા તમેવ પરિણામમત્યજન્તોઽપરાપરાણિ ક્ષેત્રાણિ સ્પૃશન્તીતિ યસ્માદેવ તત. પુદ્ગલાના ક્ષેત્રાવસ્યાનકાલઃ ‘થોવો’ ઇતિ સર્વસ્તોરુ ઇત્યર્થઃ ॥ ૨ ॥

સ્થિતિકાલ અપ છે તેના કરતા બાકીના ત્રણેની સ્થિતિકાલ ક્રમ દરેકની અગળ્યાત ગુણિ છે તે કેવી ગીતે બાણવી? આ મુજબ મંદે અર્થ કહ્યો. હવે વિસ્તાર અર્થ કહે છે સ્થાન આયુ આ પદ ક્ષેત્ર દરેક સાથે બેડવુ જેથી ક્ષેત્ર સ્થાન આયુ બતાવતા કહે છે કે-પુદ્ગલોનું એક પ્રદેશાદિ ક્ષેત્રને વિષે રહેવારૂપ જે સ્થાન, તે રૂપ આર તેને ક્ષેત્રસ્થાન આયુ કહે છે અર્થાત્ પુદ્ગલોનું એક ક્ષેત્રમા રહેવું અવગાહના સ્થાન આયુ, એટલે પુદ્ગલોનું નિયમિત પરિભ્રાણવાળ આકાશપ્રદેશોને વિષે વ્યાપીને રહેવારૂપ આયુ-અવગાહના સ્થા આયુ કહીએ અર્થાત્ પુદ્ગલોનું એક અવગાહનાવડે રહેવાપણુ દ્રવ્યસ્થાન આયુ એટલે દ્રવ્યનું પરમાહવાદિ ભાવવડે કરી જે રહેવું તે રૂપ આયુ દ્રવ્યસ્થાન આયુ કહીએ અર્થાત્ પુદ્ગલોનું એક સ્કંધ પરિણામવડે રહેવાપણુ (૩) ભાવસ્થાન આયુ એટલે જે કૃષ્ણાદિશુભ ના સમુદાયનું જે રહેવું તે રૂપ જે આયુ તે ભાવસ્થાન આયુ કહીએ અર્થાત્ પુદ્ગલોને વિષે ઇચ્છિત કૃષ્ણત્વાદિ શુભોનું રહેવાપણુ ૪ અહીં શિષ્ય ચકા કરતો કહે છે જે ક્ષેત્ર તથા અવગાહના આ બેમા શો ફેર છે? શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે-એત્ર અવગાહેલ હોય છે, અને અવગાહના તો ઇચ્છિત ક્ષેત્ર થકી અન્ય જગોએ પુદ્ગલોનું ઇચ્છિત પરિભ્રાણવાળા એનમા રહેવાપણુ આનું રહસ્ય આ છે કે જે વખતે ઇચ્છિત એત્રમા કોઈ પણ પુદ્ગલ સ્કંધ અસત્ કપનાવડે દશ આ કાશ પ્રદેશને વ્યાપીને જ્યાસુધી રહ્યો છે, ત્યાસુધી ક્ષેત્રસ્થાન આયુ કહેવાય છે જે વખતે ઇચ્છિત ક્ષેત્ર થકી બીજા ક્ષેત્રોને વિષે તેજ પુદ્ગલ સ્કંધ દશ આકાશ પ્રદેશને વ્યાપીને જ્યાસુધી સચરણુ કરે છે, ત્યાસુધી અવગાહના સ્થાન આયુ કહેવાય છે તેમજ વગી તેજ પુદ્ગલ સ્કંધ વિત્રમા પરિણામવડે પિંડીમૃત રૂના ન્યાયવડે કરી ઘની ભૂત યર્ષ પાત્ર આકાશ પ્રદેશમા અથવા અપિંડીમૃત રૂના ન્યાયવડે કરી વિકસ્વર યર્ષ પદર આકાશ પ્રદેશમા જ્યાસુધી રહે છે, ત્યા સુધી તેને દ્રવ્યસ્થાન આયુ કહે છે વગી તેજ પુદ્ગલ સ્કંધ પોતામા

રહેલ કેટલાક પરમાણુ તે છોડવાવડે અગત ધીજી કેટલાક પરમાણુને
બ્રહ્મ કરવાવડે બહુ દ્રવ્યપણુ ગ્રામ થયે છતે પણ ન્યામુધી પૂ
ર્વના પર્યાય બે કૃષ્ણત્વાદિ છે, તેને છોડે નહિ ત્યામુધી તેને ભાવ
સ્થાન આયુ કહેવામા આવે છે તે પુદ્ગલો મળધી ક્ષેત્ર, અવગા
હના, દ્રવ્ય, તેમજ ભાવસ્થાન આયુને આગ્રિ, પરસ્પર બે અપપણુ
તેમજ વધારેપણુ રહેલ છે તે જાણત વિચાર કરતા પુદ્ગલોનુ એ
ત્રસ્થાન આયુ સર્વથી અપ છે તેના કરતા શેષ જાણીના અવગા
હના સ્થાન આયુ આદિ ત્રણ છે તે યથાક્રમપણે અસખ્યાતગુણા છે
કેવી ગીતે ? આ શિષ્ય પ્રશ્ન છે (૧)

इममेव गायामुत्तरगायामिः पप्रञ्चयन्नाह—

खित्तामुत्तत्ताओ, तेण समं वंधपच्चयाभावा।

तो पोग्गलाण થોવો खित्तावट्ठाणकालो उ ॥२॥

અહીં શાસ્ત્રકાગ્ર માહારાજ આજ ગાથાને બીજી ગાથાઓ માથે
વિસ્તારથી બતાવતા ઉત્તર આપે છે

મૂળાર્થ—પુદ્ગલોનો ક્ષેત્ર સ્થિતિકાલ અપ છે. કાર-
ણકે ક્ષેત્ર અમૂર્ત હોવાથી તેમજ અમૂર્ત ક્ષેત્ર સાથે પુદ્-
ગલોનો કોઈ મબધ પણ ન હોવાથી (૨).

ક્ષેત્રસ્યાકાશસ્યામૂર્ત્ત્વેન તેન ક્ષેત્રેણ સહ પુદ્ગલાના વિશિ-
ષ્ટવ્યવસ્થાસ્ય વિશિષ્ટવ્યવસ્થાસ્ય સ્નેહાદેરમાવાન્નૈકન ક્ષેત્રેઽતિ-
ચિર તિષ્ઠન્તીતિ શેષઃ । જયમભિપ્રાયઃ—વિવક્ષિતક્ષેત્રે વિશિષ્ટપરિણા-
મવન્તઃ પુદ્ગલાશિરાવસ્થાનકારણાભાગાત્ ક્રિયન્તમપિ કાલ
સ્થિત્વા તમેવ પરિણામમત્યજતોઽપરાપરાણિ ક્ષેત્રાણિ સ્પૃશન્તીતિ
યમ્માદેવ તતઃ પુદ્ગલાના ક્ષેત્રાવસ્થાનકાલઃ ‘થોવો’ ઇતિ સર્વસ્તોરુ
ઇત્યર્થઃ ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ—આકાશરૂપ ક્ષેત્રને અમૂર્તપણુ હોવાથી આકાશની સાથે પુદ્ગલોનો કોઈ વિશિષ્ટ સ્પર્શ વળુ કારણીયૂત સ્નેહાદિ ન હોવાથી એક ક્ષેત્રને વિષે પુદ્ગલો ઘણો કાલ રહેતા નથી આનો પરમાર્થ આ છે કે ઇચ્છિત ક્ષેત્રમાં વિશિષ્ટ પરિણામવાલા પુદ્ગલોનું ઘણું કાલ રહેવાનું કોઈ કારણ ન હોવાથી તે પુદ્ગલો ડેટલોક કાળ રહીને તેજ પરિણામને ત્યાગ ન કરતા ણીબ ક્ષેત્રને સ્પર્શે છે આજ કારણથી પુદ્ગલોનો ક્ષેત્ર સ્થિતિકાળ મરવથી આ પ છે (૨)

અવાગાહનાયુર્ગત્ત્વ માન્યતે—

અન્નસ્થિત્તંગયસ્સવિ, તં ચિઅ માણ ચિરપિ સચરઈ.
ઓગાહણનાસે પુણ, સ્થિત્તન્નત્ત ફુદ્દ હોઈ ॥ ૩ ॥

હવે અવગાહના કાલનું ગહુપણ બતાવે છે

મૂળાર્થ—અન્ય ક્ષેત્રમાં ગયે છતે પણ તેજ પુદ્ગલ રક ધનુ પરિમાણ વણો કાળ રહે છે પણ અવગાહનાનો નાશ થયે છતે ક્ષેત્રનું અન્યપણુ પ્રગટ થાય છે. (૩)

અન્યક્ષેત્રગતસ્યાપિ પુદ્ગલસ્કન્ધસ્ય તદેવ પ્રમાણ સૈવાવગાહના ચિરમપિ સચરતિ અવતિષ્ઠતે । અયમાશય.—વિવક્ષિતક્ષેત્રે યાવત્સુ આકાશપ્રદેશેષુ પરમાણુસ્કન્ધોઽવસ્થિત આસીત્, તાવત્પ્રદેશવ્યાપિતયાઽન્યક્ષેત્રગતોઽપિ લભ્યત્ત્વેતિ । અવગાહનાનાશે પુનઃ ક્ષેત્રાન્યત્ત્વ સ્ફુટ મવતિ, અવગાહનાનાશશ્ચ પરમાણુસ્કન્ધસ્ય સંકોચેન સ્તોરુપ્રદેશાઽવસ્થાપિતાયાં વિકાસેનાધિક્રમપ્રદેશાવસ્થા-

૧ ‘ આવગાહાહ ’ ઇતિ ક્ષવિન્ । ણ્વ ‘ માવ્યત ’ ઇત્યવનરશિકાપદ સવન ક્ષેયમ્ ।

૨ ‘ સ્થિત્ત ’ ઇત્યપિ ક્ષવિન્ ॥

યિતાયાં વા સમવતીતિ । રૂપ પૂર્વાર્જેન ક્ષેત્રાદ્યાઽઽઽ અધિકાઽવગા-
ગાહનાદ્યા, ઉત્તરાર્જેનાવગાહનાદ્યાતો નાધિકા ક્ષેત્રાદ્યેતિ ભાવિ-
તમ્ ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ—અન્ય ક્ષેત્રમા ગયેલ એવા પણ પુદ્ગલ સ્કંધનુ તેજ
પરિમાણ, તેજ અવગાહના ચિરકાલ સુધી રહે છે આનુ આ રહ-
સ્ય છે કે ધન્યિત ક્ષેત્રમા જેટલા આકાશ પ્રદેશોને વિષે પરમાણુ સ્કંધ
રહે છે તેટલાજ આકાશ પ્રદેશવ્યાપી અન્ય ક્ષેત્રમા ગયો છતો પણ તેજ
પરમાણુ સ્કંધ મળે છે પણ અવગાહનાનો નાશ થયે છે તે ક્ષેત્રનુ અન્ય
પણુ પ્રગટ થાય છે અવગાહનાનો નાશ તો પરમાણુ સ્કંધના સંગોથ
વડે એટલે અન્ય પ્રદેશમા રહેવાવડે થાય છે અગત્ વિકસ્વર થવા
વડે, એટલે અધિક પ્રદેશોમાં રહેવાવડે સભવે છે અહીં પૂર્વાર્ધવડે
ક્ષેત્રસ્થિતિ કાલ કરતા અવગાહના સ્થિતિકાલ વધારે કહ્યો તેમજ
ઉત્તરાર્ધવડે અવગાહના સ્થિતિકાલ કરતા ક્ષેત્રસ્થિતિકાલ અધિક ન
કહ્યો (૩)

રૂપમેતદેવ ? इत्युच्यते—

ઓગાહનાવચ્છા, ચિત્તઞ્ચા અક્રિઆવચ્છા ય ।

ન ડ ઓગાહનકાલો, ચિત્તઞ્ચાનિત્તસવચ્છો । ૪ ॥

આ આમ કેમ ? શાસ્ત્રકાગ ઉત્તર આપે છે

મૂળાર્થ—ક્ષેત્રસ્થિતિ કાલ તે તો ક્રિયારહિત એવા
જે અવગાહના સ્થિતિકાલ તેની સાથે નિયમિત છે પણ
અવગાહના સ્થિતિકાલ તે તો ક્ષેત્ર સ્થિતિકાલની સાથે
નિયમિત નથી. (૪)

અવગાહનાયા નિયતપ્રદેશવ્યાપિતાયા, અક્રિયાયા ચાગમન-
રૂપાયાવચ્છા નિયતા નિયાન્વિતા ક્ષેત્રાદ્યા ઇકક્ષેત્રાવસ્થાનકાલો

વિવક્ષિતાવગાહનાસદ્ધાવ एव अक्रियासद्भावा एव च क्षेत्राद्धाया
भावात् । उक्तव्यातिरेके चाभावात् । अग्राहनाद्धा तु न क्षेत्रमात्रे
नियता, क्षेत्राद्धाया अभावेऽप्यवगाहनाद्धाया भावादिति ॥४॥

ટીકાર્થ—નિયમિત પ્રદેશ વ્યાપિ તેમજ એક સ્થાનકથી બીજા
સ્થાનકે જવારૂં જે ક્રિયા આ ક્રિયારહિત એવી અવગાહનાને વિશે
નિયમિત ક્ષેત્રઅદ્ધા છે એક ક્ષેત્રસ્થિતિકાલ તેનો ઇન્દ્રિય અવગા
હના છતેજ તેમજ અક્રિયા છતેજ ક્ષેત્ર અદ્ધાને હોય છે પણ કહેલ
વાતથી વિપરીતપણે એક ક્ષેત્રસ્થિતિકાલ રોતો નથી અવગાહના
અદ્ધા તો ક્ષેત્ર માત્રે નિયમિત નથી કારણકે ક્ષેત્રઅદ્ધા ફરી ગયેછતે
પણ અવગાહના અદ્ધા કાયમ રહે છે (૪)

अथ निगमनम्—

जम्हा तत्पन्नत्थ य, सच्चिअ ओगाहणा भवे खित्ते ।
तम्हा खेतद्धाओऽवगाहणद्धा असंखगुणा ॥५॥

આ વાતનો ઉપસહાર કરતા કહે છે

મૂળાર્થ—જે કારણથી તેજ ક્ષેત્રમા તેમજ અન્ય
ક્ષેત્રમા અવગાહના તેજ છે તે કારણથી ક્ષેત્રઅદ્ધા કરતા
અવગાહનાઅદ્ધા અસંખ્યાત ગુણુ છે. (૫)

यस्मात्तत्र विवक्षितेऽन्यत्र च विवक्षितादितरस्मिँश्च क्षेत्रे सैव
प्राक्तनक्षेत्रसबद्धैवावगाहना भवेत्, तस्मात्क्षेत्राद्धाया' सकाशादव-
गाहनाद्धाऽसंख्यातगुणेति ॥ ५ ॥

ટીકાર્થ—જે કારણથી ઇન્દ્રિયતેજમા તેમજ ઇન્દ્રિયતથી અન્ય

ક્ષેત્રમા તેજ પૂર્વક્ષેત્રમખદિત અવગાહના હોય છે આ કારણથી
ક્ષેત્રઅદ્દા કરતા અવગાહનાઅદ્દા અમખ્યાતગુણ છે (૫)

અથ દ્રવ્યાયુર્નહત્વ માવ્યતે—

સંકોઅવિકોણ વ, ઉવરમિઆજ્વગાહનાણવિ ।

તિત્તિઅમિત્તાણં ચિઅ, ચિરપિ દઢ્વાણજ્વત્થાણ ॥૬॥

હવે દ્રવ્યસ્થિતિકાલનુ બહુપણ બતાવે છે

મૂઠાર્થ—દ્રવ્યના સંકોચપણાથી અથવા વિકસ્વર-
પણાથી અવગાહનાનો નાશ થયે છતે પણ દ્રવ્યસખધી
પુદ્ગલોનો સ્થિતિકાળ કાયમ રહે છે (૬)

સંકોચેન વિકોચેન વા અગાહનાપામુપરતાયામપિ યાવન્તિ
દ્રવ્યાણિ યત્સરયાઃ પુદ્ગલાઃ સ્વરૂપતામાપન્નાઃ પૂર્વમાસસ્તાવતામેવ
ચિરમપિ તેપામવસ્થાન સમગ્રતિ । અપમાશયઃ—વિવક્ષિતક્ષેત્રપ્રદેશ-
વ્યાપિત્વ નામ પરમાણૂનામવગાહના, તેખ્યોજ્વલતોષુ વહુતોષુ ચ
ક્ષેત્રપ્રદેશોષુ તાવતામેવ પુદ્ગલાના સૂક્ષ્મીભવન સંકોચઃ, સ્ફારીભવન
વિકોચઃ । તતથ સંકોચવિકોચાખ્યામવગાહનાયા ઉપરમો ભવ-
તીતિ । एतावताज्जगद्गह्नानिवृत्तावपि द्रव्यं न निरर्चत इत्युक्तम् ॥૬॥

ટીકાર્થ—દ્રવ્યના સંકોચવાથી અગર વિકસ્વરપણાથી અવ-
ગાહનાનો નાશ થયે છતે પણ જેટલા દ્રવ્યો જે સખ્યાવાળા પુદ્ગલો
સ્વરૂપપણાને પામેલા પૂર્વે હતા, તેટલાજ પુદ્ગલોનો ચિરકાળ
મુધી સ્થિતિકાલ જાય છે આનો પરમાર્થ એ છે કે—કયિંછન ક્ષેત્ર-
પ્રદેશમા પુદ્ગલોનુ વ્યાપીને રહેવાપણ આનુ નામ અવગા-
હના, તેમજ ઇચ્છિત ક્ષેત્રપ્રદેશથીકી અપતર તેમજ બહુતર ક્ષેત્ર-

પ્રદેશોને વિષે તેટલાજ પુદ્ગલોનું સૂક્ષ્મ થવું, આનું નામ સંકેત્ય,
તેમજ વિકસ્વર થવું આનું નામ વિકેત્ય. તત્ સંકેત્ય તેમજ વિકે
અવડે અવગાહનાનો નાશ થાય છે આ કહેવાથી અવગાહનાની
નિવૃત્તિ થયે છતે પણ દ્રવ્યની નિવૃત્તિ થતી નથી (૬)

अथ द्रव्यनिवृत्तिविशेषेष्वगाहना निवर्त्तत एवेत्युच्यते—

सघायभेयओ वा, दब्बोवरमे पुणाडं संखित्ते ।

निअमा तद्व्योगाहणाइनासो न सदेहो ॥७॥

હવે દ્રવ્યની નિવૃત્તિ થયે છતે અવગાહના નિવર્તેજ છે આ વાન શાસ્ત્રકાર કહે છે

મૂલાર્થ—સ ગ્રાત અગર ભેદવડે વળી પુષ્કલસ્ક ધોના અદપપણાથી દ્રવ્યનો નાશ થાય છે, તેમજ દ્રવ્યનો નાશ થયે છતે દ્રવ્યની અવગાહનાનો નિયમિત નાશ થાય છે. આમા સંદેહ નથી. (૭)

पैरमाणुस्कन्धस्यापरपरमाणुभिः सह सगमः सघातः , तै-
स्यैव कतिपयपरमाणूनां विचटन भेदः , ततः सघाताद्भेदाद्वा पुनः
परमाणूना यः सक्षिप्तः स्तोकावगाहन (स्कन्धो न तु प्राक्तनाव
गाहन) स्तत्र सति यो द्रव्योपरमो द्रव्यान्यैत्व लघुतया गुरुतया
वा पूर्वपरिणामोच्चेद इत्यर्थः । तत्र सति (न च सङ्घातेन न स-
क्षिप्तः स्कन्धो भवति, तत्र सति सूक्ष्मतरत्वेनापि तत्परिणते श्रव-
णात्) नियमात्तेषां द्रव्याणामवगाहनाया नाशो भवति ॥ ७ ॥

१ 'पुणो य' इति क्वचित् । २ इत प्राक् इह विवक्षित 'इत्यधिक' क्वचित् । ३ 'परमाणुस्त्वधस्य' इति क्वचित् । ४ एतत्कोष्ठा-तगत पाठ क्वचि न्नास्ति । ५ 'इत्यान्यथात्वं' इति क्वचित् । ६ एतत्कोष्ठा-तगत पाठ क्वचि न्नास्ति । ७ 'सुस्रवादरत्वेन' इति क्वचित् ।

ટીકાર્થ—પરમાણુઓના સ્કંધને ણીબ્ધ પરમાણુઓની સાથે જે મળવું, આનું નામ સંઘાત કહે છે તેમજ ડેટલાક પરમાણુનું તેજ સ્કંધની સાથેથી જુદા પડવું, આનું નામ લેદ કહે છે તત સંઘાત અગર લેદવડે વળી પરમાણુઓનો જે સંલેપ-અત્પ અવગાહના, તે થયે છતે જે દ્રવ્યનો નાશ, દ્રવ્યનું અન્યપણું, લઘુપણાથી અગર ગુરુ પણાથી પૂર્વ પરિણામનો નાશ, તે થયે છતે નિયમિત તે દ્રવ્યમ ણધી અવગાહનાનો નાશ થાય છે (૭)

કસ્માદેવ ? इत्यत्रोच्यते—

**ઓગાહદ્વા દવ્વે, સંકોઅવિકોયઓ અ અવવદ્વા ।
ન ડ દવ્વં સંકોઅ-ણવિકોઅમિત્તંમિ સંવદ્ધં ॥ ૮ ॥**

શા માટે એમ છે ? અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે

મૂળાર્થ—અવગાહનાઅદ્વા સંકોચ વિકોચરહિત દ્રવ્યની સાથે સંબદ્ધિત છે પણ દ્રવ્ય અવગાહનાની સાથે સંબદ્ધિત નથી, સંકોચ વિકોચ માત્ર થયે છતે, (૮)

અવગાહનાદ્વા અવગાહનાવસ્થાનરૂલો દ્રવ્યેઽવવદ્વા નિયતત્વેન સવદ્વા, કથં ? સંકોચાદ્વિકોચાચ પરમાણુના સૂક્ષ્મપરિણામતયાઽન્યોન્યાનુપવેશ. સંકોચઃ , સૂક્ષ્મપરિણામપરિણતાના તુ ધાદરપરિણામતયા ભવન વિકોચઃ , તૌ સંકોચવિકોચૌ સમાશ્રિત્યેત્યર્થઃ । અવગાહના હિ દ્રવ્યે સંકોચવિકોચયોરભાવે ભવતિ સંકોચવિકોચસદ્ભાવે ચ ન ભવતીત્યેવ દ્રવ્યેઽવગાહના નિતયત્વેન સવદ્દેત્યુન્યતે—દ્રુમત્વે સ્વાદિરત્વમિવ નહિ યત્ર દ્રુમત્વ નાસ્તિ તત્ર સ્વાદિરત્વં પ્રાપ્યતેતિ । ઉક્તવિપર્યયમાહ—ન પુનર્દ્રવ્ય સંકોચનવિકોચન

માત્રે સત્યપિ અવગાહનાયા નિયતત્વેન સપદ્ધં સકોચનેન વિકોચનેન ચ
અવગાહનાનિવૃત્તાવપિ દ્રવ્ય ન નિવર્તત્ત્વમિત્યવગાહનાયા દ્રવ્ય નિયત-
ત્વેનાસપદ્ધમિત્યુચ્યતે સ્વદિરત્વે દુર્મત્વમત્, સ્વદિરત્વમન્તરેણાપિ દુ-
ર્મત્વસ્ય શિશપાદિપ્વપ્યુવગમ્માત્ ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ—અવગાહનાઅર્થા, અવગાહના સ્થિતિકાળ, દ્રવ્યને
વિષે નિયમિત સંબંધિત છે કેવી રીતે? સંકોચ વિકોચને આશ્રિ
પરમાણુસ્કંધોનુ સૂક્ષ્મ પરિણામથી પરસ્પર મળી જવું, આનુ
નામ મંડોચ સૂક્ષ્મ પરિણામપણે પરિણત પુદ્ગલ સ્કંધોનુ બાદર
પરિણામપણે થવું, આનુ નામ વિકોચ આ બંને સંકોચ વિકોચને
આશ્રિ અહાં વ્યતિરેકપણે વ્યાખ્યા કરવી એટલે સંકોચ-વિકોચ-
રહિત દ્રવ્યને વિષે અવગાહનાઅર્થા અનસ્થિત છે, આમ અર્થ ક-
ર્યો આજ વાત બતાવે છે—અવગાહના સંકોચ-વિકોચરહિત દ્ર-
વ્યને વિષે છે સંકોચ-વિકોચ થયે છતે પૂર્વની અવગાહના રહેતી
નથી આમ છતે દ્રવ્યને વિષે અવગાહના નિયમિત સંબંધિત છે
વૃક્ષને વિષે બદિરપણાની માફક, જ્યાં વૃક્ષપણ હોતું નથી ત્યાં બ-
દિરપણ પણ હોતું નથી આજ વાતને બીજી રીતે કહે છે—મંડોચ
વિકોચ માત્ર થયે છતે દ્રવ્ય છે તે અવગાહનાને વિષે નિયમિત સં-
બંધિત નથી સંકોચ-વિકોચપણાથી અવગાહનાની નિવૃત્તિ થયે
છતે પણ દ્રવ્યની નિવૃત્તિ થતી નથી, આ હેતુથી અવગાહનાને વિષે
દ્રવ્ય નિયમિત સંબંધિત નથી, આમ કહીએ છીએ બદિરને વિષે
વૃક્ષપણાની માફક, કારણ કે બદિરપણાને છોડી વૃક્ષપણ વૃથાને વિષે
પણ રહેલ છે (૮)

અથ નિગમનમ્—

જમ્હા તત્થન્નત્થ વ, દઠ્ઠવ ઓગાહણાઈ ત ચેવ ।

દઠ્ઠવદ્ધાસલ્લયુણા, તમ્હા ઓગાહણઽન્ધાઓ ॥ ૯ ॥

આ વાતનો ઉપમહાર કરતા કહે છે

મૂઠાર્થ—જે કારણથી દ્રવ્ય, તે અવગાહનામા અગર અન્ય અવગાહનામાં તેજ હોય છે તે કારણથી અવગાહનાઅદ્વા કરતાં દ્રવ્યઅદ્વા અસખ્યાત ગુણ હોય છે. (૯)

યસ્માત્તત્ર વિવાસિતાવગાહનાયા અન્યત્ર સકોચવિકોચકૃતે ડવગાહનાન્તરે દ્રવ્ય તદેવ લભ્યતે, ચિરાસ્યાયિત્વાત્તદ્રવ્યાવૃદ્ધ્ય-પરમાણુમર્યાયાસ્તદવસ્યત્વાત્ ॥ તસ્માદવગાહનાદ્વાતો દ્રવ્યાદ્વા-સહ્યગુણેતિ ॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ—જે કારણથી ઇચ્છિત અવગાહનાને વિષે તેમજ મ કોચ-વિકોચવાળી અન્ય અવગાહનાને વિષે દ્રવ્ય તેજ મહે છે, ચિર અવસ્થિત હોવાથી, તેમજ તે દ્રવ્યઆશ્રિત રહેલ પરમાણુ-સખ્યા ઓ તેમજ રહેવાથી તે કારણથી અવગાહનાઅદ્વા કરતા દ્રવ્યઅદ્વા-દ્રવ્યકાલસ્થિતિ અમખ્યાતજણી જાણી (૯)

અથ ભાવાયુર્નિદૃત્વ ભાવ્યતે—

સંઘાયમેઝઓ વા, દઢ્ઢોવરમેઝવિ પજ્જવા સંતિ ।
તં કસિણગુણવિરામે, પુણાઙ્ગ દઢ્ઢં ન ઓગાહો ॥૧૦॥

હવે શાસ્ત્રકાર ભાવસ્વાન આયુરુ બહુપણ ગતાવે છે

મૂઠાર્થ—સ વાત અગર બેદથી દ્રવ્યનો નાશ થયે છે તે પણ તેના પર્યાયો કાયમ રહે છે, પણ તે સમગ્ર શુક્ત-દિ ગુણનો નાશ થયે છે, તે દ્રવ્ય તેમજ તેની અવગાહના રહેતી નથી. (૧૦)

સઘાતમેદૌ પૂર્વવત્ । તતઃ સઘાતાદિના દ્રવ્યોપરમેઝપિ દ્ર-

માત્રે સત્યપિ અવગાહનાયા નિયતત્વેન સમદ્ધં સકોચનેન વિસોચનેન ચ
અવગાહનાનિવૃત્તાયપિ દ્રવ્ય ન નિવર્તત્ત્વમિત્યવગાહનાયા દ્રવ્ય નિયત-
ત્વેનાસવદ્ધમિત્યુચ્યતે સ્વદિસ્ત્વે દ્રુમત્વવત્, સ્વદિસ્ત્વમન્તરેણાપિ દ્રુ-
મત્વસ્ય શિંશપાદિપ્વપ્યુપલમ્ભાત્ ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ—અવગાહનાઅર્થા, અવગાહના સ્થિતિકાળ, દ્રવ્યને
વિષે નિયમિત સ બદ્ધિત છે કેવી રીતે? સકોચ વિકોચને આશ્રિ
પરમાણુસ્કંધોનું સૂક્ષ્મ પરિણામથી પરસ્પર મળી જવું, આનું
નામ મકોચ સૂક્ષ્મ પરિણામપણે પરિણત પુદ્ગલ સ્કંધોનું બાહર
પરિણામપણે થવું, આનું નામ વિકોચ આ બંને સકોચ વિકોચને
આશ્રિ અહીં વ્યતિરેકપણે વ્યાખ્યા કરવી એટલે મકોચ-વિકોચ-
રહિત દ્રવ્યને વિષે અવગાહનાઅર્થા અવસ્થિત છે, આમ અર્થ ક-
રવો આજ વાત બતાવે છે—અવગાહના સકોચ-વિકોચરહિત દ્ર-
વ્યને વિષે છે સકોચ-વિકોચ થયે છતે પૂર્વેની અવગાહના રહેતી
નથી આમ છતે દ્રવ્યને વિષે અવગાહના નિયમિત સ બદ્ધિત છે
વૃક્ષને વિષે બહિરપણાની માફક, બન્યા વૃક્ષપણ હોતું નથી ત્યાં બ-
હિરપણ પણ હોતું નથી આજ વાતને બીજી રીતે કહે છે—મકોચ
વિકોચ માત્ર થયે છતે દ્રવ્ય છે તે અવગાહનાને વિષે નિયમિત સ
બદ્ધિત નથી સકોચ-વિકોચપણાથી અવગાહનાની નિવૃત્તિ થયે
છતે પણ દ્રવ્યની નિવૃત્તિ થતી નથી, આ હેતુથી અવગાહનાને વિષે
દ્રવ્ય નિયમિત સ બદ્ધિત નથી, આમ કહીએ છીએ બહિરને વિષે
વૃક્ષપણની માફક, કારણ કે બહિરપણાને છોડી વૃક્ષપણ વૃક્ષને વિષે
પણ રહેલ છે (૮)

અય નિગમનમ્—

જમ્હા તત્થન્નત્થ વ, દઠ્ઠવ ઓગાહણાદ્ધ ત્ત ચેવ ।
દઠ્ઠવદ્ધાસલ્લગુણા, તમ્હા ઓગાહણદ્ધાઓ ॥ ૯ ॥

આ વાતનો ઉપસહાર કરતા હો છે

મૂઝાર્થ—જે કારણથી દ્રવ્ય, તે અવગાહનામાં અગર અન્ય અવગાહનામાં તેજ હોય છે તે કારણથી અવગાહનાઅદ્વા કરતાં દ્રવ્યઅદ્વા અસખ્યાત ગુણ હોય છે. (૬)

યસ્માત્તર વિવસિતાવગાહનાયા અન્યત્ર સકોચવિકોચકૃતે ડવગાહનાન્તરે દ્રવ્ય તદેવ લભ્યતે, ચિરાવસ્થાયિત્વાત્તદ્રવ્યાવવૃત્ત્ય પરમાણુસંયાયાસ્તદવસ્યત્વાત્ ॥ તસ્માદવગાહનાદ્વાતો દ્રવ્યાદ્વા-ડસગુણેતિ ॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ—જે કારણથી ઇચ્છિત અવગાહનાને વિષે તેમજ સ કાચ-વિગ્રાચવાગી અન્ય અવગાહનાને વિષે દ્રવ્ય તેજ મહે છે, ચિર અવસ્થિત હોવાથી, તેમજ તે દ્રવ્યઆશ્રિત રહેલ પરમાણુ-સખ્યા ઓ તેમજ ગહેવાથી તે કારણથી અવગાહનાઅદ્વા કરતા દ્રવ્યઅદ્વા-દ્રવ્યદાલસ્થિતિ અમખ્યાતજણી બાણુવી (૬)

અથ માનાયુર્વહ્નત્ત માવ્યતે—

સઘાતમેઝઓ વા, દવ્વોવરમેડવિ પજ્જવા સંતિ ।

તં કસિણગુણવિરામે, પુણાહ દવ્વં ન ઓગાહો ॥૧૦॥

હવે ગાત્રકાર ભાવસ્થાન આયુતુ બહુપણ બતાવે છે

મૂઝાર્થ—સ યાત અગર બેદથી દ્રવ્યનો નાશ થયે છતે પણ તેના પર્યાયો કાયમ રહે છે, પણ તે સમગ્ર શુક્ત્તાદિ ગુણનો નાશ થયે છતે, તે દ્રવ્ય તેમજ તેની અવગાહના રહેતી નથી. (૧૦)

સઘાતમેઢૌ પૂર્વવત્ । તતઃ સઘાતાદિના દ્રવ્યોપરમેડપિ દ્ર-

વ્યાન્યથાત્વેऽપિ પર્યવા વર્ણગન્ધાદય* સન્તિ, યથા ઘૃષ્ટપટે શુક્લાદિ-
ગુણાઃ, સકલગુણોપરમે પુનર્ન તદ્વ્ય ન દ્રવ્યાવગાહોઽનુવર્ત્તે, અ-
નેન પર્યવાણા ચિરસ્થાન, દ્રવ્યસ્ય ત્ચિરામિત્યુક્તમ્ ॥ ૧૦ ॥

ટીકાર્થ—સ ઘાત તથા ભેદનો અર્થ પહેલાની માફક જાણવો
તત સ ઘાતાદિવડે દ્રવ્યનો નાશ થયે છતે પણ એટલે દ્રવ્યનું અન્ય
થાપણ થયે છતે પણ વર્ણ ગંધાદિ પર્યાયો કાયમ રહે છે જેમકે
વસ્ત્રને ઘસે છતે કેટલાક અદરના પરમાણુઓ આ-યા જાય છે, પણ
શુક્લાદિ ગુણો જતા નથી પણ સમગ્ર ગુણનો નાશ થયે છતે તે તે
દ્રવ્ય તેમજ તે તે દ્રવ્ય સળધી અવગાહના રહેતી નથી આ કહેવાથી
પર્યાયોનું ચિર રહેવાપણ છે અને દ્રવ્યનું ચિર રહેવાપણ નથી,
આ વાત જણાવી (૧૦)

અથ કસ્માદેવ ? इत्युच्यते—

સંઘાયભેયવધા-શુવત્તિણી તિચ્ચમેવ દઢવદ્ધા ।

ન ડ ગુણકાલો સઘા-યભેયમિત્તદ્ધસવદ્ધો ॥ ૧૧ ॥

આ વાત આમ કેમ છે ? તે કહે છે

મૂઝાર્થ—દ્રવ્યઅદ્ધા નિરતર સવાત તથા ભેદના
સળધને અનુસરણ કરનાર છે. (વ્યતિરેકથી), પણ ગુણ
સ્થિતિકાલ સવાત તથા ભેદના સળધને અનુસરનાર
નથી. (૧૧)

इह विवक्षितपरमाणुस्फुन्धस्यापरपरमाणुभि* सह सगम*
सघात , तस्यैव कृतिपयपरमाणूना विचटन भेदः , तत* सघात
भेदलक्षणाभ्या धर्माभ्या यो वन्ध* सवन्धस्तदनुवर्तिनी तदनुसास्ति-
णी नित्यमेव द्रव्याद्धा । इह च सघानभेदवन्धानुवर्तित्व द्रव्या-

દ્વાયા વૈયર્મ્યદ્વારેણ હ્યેયમ્, સઘાતાગ્રમાવ એવ દ્રવ્યાદ્વાયાઃ સદ્ધા-
વાત્, સઘાતાદિસદ્ધાવે ચામાવાત્ । ન પુનર્ગુણકાલો ગુણાવસ્થાના-
દ્ધા સંઘાતમેદમાત્રકાલસવદ્ધઃ સઘાતાદિસદ્ધાવેઽપિ ગુણાનામનુવ-
ર્તનાદિતિ ॥ ૧૧ ॥

ટીકાર્થ—અહીં ઇચ્છિત પરમાણુ સ્કંધને બીજા પરમાણુ
સાથે મળવું, તેને સ ઘાત કહે છે તેમજ તેજ પરમાણુસ્કંધ મ
ળખી કેટલાક પરમાણુનું વિખરાવું તેને ભેદ કહે છે તત સઘાત
ભેદલક્ષણ બે ધર્મોએ કરી જે સળધ થયો એ મળધને અનુમરણ
કરનાર નિરતર દ્રવ્યઅદ્ધા છે અહિં સઘાત તથા ભેદના સળધને
અનુસરવાપણુ દ્રવ્ય અદ્ધાને જે કહ્યું, તે વૈધર્મ્યદ્વારા જાણવું એટલે
સઘાતાદિ અભાવ છતેજ દ્રવ્યઅદ્ધાનો સદ્ભાવ છે સઘાતાદિ
સદ્ભાવે દ્રવ્યઅદ્ધાનો અભાવ છે પણુ શુષુકાળ એટલે શુષુઅવ
સ્થાનકાલ સઘાત તથા ભેદની માથે મળદિત નથી કારણુ કે
સઘાતાદિ વિદ્યમાનપણુમા પણુ શુષુના વિદ્યમાનપણુ છે (૧૧)

અથ નિગમનમ્—

જમ્હા તત્ત્યન્નત્ય વ, દઠ્ઠવે ચિત્તાવગાહણાસું ચ ।
તે ચેવ પજ્જવા સંતિ, તો તદદ્ધા અસંખગુણા ॥૧૨॥

આ વાતને ઉપમહાર કરતા કહે છે

મૂર્ત્યર્થ—જે કારણથી ક્ષેત્ર, અવગાહના, તથા દ્રવ્ય
તેજ હો, અગર અન્ય હો, તોપણુ પર્યાયો તેના તેજ હોય
છે, આ કારણથી પર્યાય અદ્ધા અસંખ્યાત ગુણુ છે. (૧૨)

યસ્માત્ ‘ તત્ત્યન્નત્ય વ ’ ઇતિ પ્રત્યેકમમિસ્યમ્બતે, રન્યા-
નુલોમ્યાચ દ્રવ્યાદીનામન્યયોપન્યાસઃ કૃતઃ । તત્તથ યસ્માત્તત્રાન્યત્ર

ચ ક્ષેત્રે તત્રાન્યત્ર ઘાવગાહનાયા, તત્રાન્યત્ર ચ દ્રવ્યે શતિ સર્વત્ર ચિ-
રાવસ્થાપિત્વાત્ત એવ પર્યવા લખ્યતે, તસ્માત્તદ્દેતિ પર્યાયાવસ્થાન-
કાલોઽસરયાતગુણેતિ ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ—મૂલમા તત્ત્વ તથા અત્તત્ત્વ શબ્દ છે. તે મેત્રાદિ
દરેક અર્થે જોડવો તેમજ છદના અનુકૂલપણાથી દ્રવ્યાદિ શબ્દોને
વિપરીત ઉપન્યાસ કર્યો છે તત્ત્વ જે કારણથી તેજ મેત્રમા, અગર
અન્ય ક્ષેત્રમા, તેજ અવગાહનામા અગર અન્ય અવગાહનામા, તેમજ
તેજ દ્રવ્ય, અગર અન્ય દ્રવ્યમા, સર્વ સ્વર્ણે વર્ણાદિ પર્યાયો ચિર અવ
સ્થિતપણાથી મળે છે આ કારણથી પર્યાયસ્થિતિકાગ દ્રવ્યાદિ કરતા
મુસખ્યાત શુભો છે (૧૨)

અત્રુ શિષ્ય પૂર્વપક્ષગાયમાહ—

હ અણેગંતોઽય, દવ્વોવરિમે ગુણાણઽવત્થાણ ।
વિપ્પરિણામમિ અ, દવ્વવિસેસો અણેગતો ॥ ૧૩ ॥

અહીં શિષ્ય પૂર્વ પક્ષ કરતા ગાથા કહે છે
મૂર્ત્યાર્થ—શિષ્ય કહે છે કે, દ્રવ્યનો નાશ થયે છતે
નાયમ રહે છે, આવો કાંઈ એકાત નથી તેમજ
નાશ થયે છતે તે દ્રવ્યનો નાશ થાય છે, આ પણ
નથી (૧૩)

યમેકાન્તો યદ્રવ્યોપરમે ગુણાનામવસ્થાન વિનાશસ્યાપિ
વિનાશે ચ દ્રવ્યવિશેષો દ્રવ્યનિપરિણામોઽન્યમાવી વિ-
ણેષુ દ્રવ્યસ્ય તદવસ્થસ્ય દર્શનાત્ ॥ ૧૩ ॥

—શિષ્ય કહે છે કે, દ્રવ્યનો નાશ થયે
કાંઈ એકાત નથી

છે તેમજ ગુણનો નાશ થયે છતે દ્રવ્ય વિશેષ એટલે દ્રવ્યનો નાશ અવસ્ય થાય છે, આવો પણ એકાત નથી કારણ કે ગુણનો નાશ થયે છતે પણ દ્રવ્ય તેવું જ જોવામાં આવે છે (૧૩)

તદમેવ દર્શયતિ—

વિપ્પરિણયમિ દ્રવ્યે, કસ્મિવિ ગુણપરિણર્થ ભવે જુગથં ।
કસ્મિવિ પુન તદવસ્થે—વિ હોઝ ગુણવિપ્પરીણામો ॥૧૪॥

આજ વાતને બતાવે છે

મૂળાર્થ—કોઈ દ્રવ્યનો વિપરીત પરિણામ થયે છતે દ્રવ્યની સાથેજ ગુણનો પણ વિપર્યાસ થાય છે, તેમજ કોઈ દ્રવ્ય તેવું જ રહે છેતે પણ ગુણનો નાશ થાય છે. (૧૪)

કસ્મિન્નપિ દ્રવ્યે સ્વપરમાણુવિગટનેનાપરપરમાણુસઘટ્ટનેન વા વિપરિણતે દ્રવ્યે તુલ્યકાલ પ્રાક્તનપરિણામાદીના ગુણાનામપિ વિપરિણતિર્ભવતિ । કસ્મિન્નપિ પુનર્દ્રવ્યેઽપરપરમાણુસગમસ્વપરમાણુ-નિગમાભાવાત્તદ્રવસ્થેઽપિ ગુણવિપરિણામો ગુણવિનાશો ભવતિ, ઘટ-દ્રવ્યે તદવસ્થેઽપિ પાકેન પ્રાક્તનશ્યામરૂપાદિગુણનાશદર્શનાત્ ॥ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—કોઈ પણ દ્રવ્યમા પોતાના ડેટલાક પરમાણુઓ આપ્યા જવાથી અગર બીજા પરમાણુઓ મળવાથી દ્રવ્યનો નાશ થવા સાથેજ પૂર્વના પરિણામવાળા ગુણોનો પણ નાશ થાય છે તેમજ વળી કોઈ પણ દ્રવ્યમા બીજા પરમાણુઓનું મળવું, અગર આપ્યા જવાનો અભાવ હોવાથી દ્રવ્ય પ્રવચનની અવસ્થાવાળું છતા પણ ગુણનો નાશ થાય છે દ્રષ્ટાત તરિકે ઘટદ્રવ્ય પૂર્વની માફક અવસ્થિત છતા પણ પાકવડે પૂર્વના શ્યામ રૂપાદિ ગુણનો નાશ જોવામાં આવે છે (૧૪)

અત્રોત્તરમ્—

મળણઙ્ સચ્ચં કિ પુણ, ગુણવાહુહા ન સવ્વગુણનાસો ।
દવ્વસ્સ તદન્નત્તેવિ, વહુતરાણં ગુણાણ ઠિર્ઠ ॥૧૫॥

અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે

મૂઝાર્થ—ગુરૂમહારાજ કહે છે કે, તમાર કહેવું સત્ય છે. શિષ્ય કહે છે કે, સત્ય છે, તો પછી શું કહેવું છે? ગુરૂ કહે છે, ગુણુ ધણા હોવાથી બધા ગુણુનો નાશ થતો નથી. દ્રવ્યત્વ અન્યપણુ થયે છતે પણુ વણુ ગુણુ રહે છે (૧૫)

દ્રવ્યાન્યયાત્વે ગુણાન્યયાત્વ દ્રવ્યતાદવસ્થ્યે ગુણાન્યયાત્વ ચ યદુક્ત તત્ સત્યમ્, અનયોરાપિ મદ્ગુરુયો. રુધચિદ્વદનાર્તિકિ પુ-
નર્ગુણાના વર્ણગન્ધરસાદીના વાહુલ્યાદેકસ્મિન્ પરમાણુસકુન્ધે મૂ-
પસામવસ્થાનાન્ન સર્વેષા ગુણાના વિનાશો ભવતિ । દ્રવ્યસ્ય તદ-
ન્યત્વેઽપિ પરમાણુસગનાવિગમાભ્યા નાશેઽપિ વહુતરાણાં વર્ણગન્ધ-
રસાદીના નષ્ટેષ્વપિ કેપુચિત્પરિણામાદિષુ ગુણેષુ ગુણાના સ્થિતિ-
રિતિ હેતોર્દ્રવ્યસ્થાનાયુપો ભાવસ્થાનાયુરસરયગુણામિતિ સ્પિતમ્ ૧૫

॥ ઇતિ પરમાણુવિચારપ્રતિવદ્ધા શ્રીરત્નાસિંહસૂરિવિવૃતા
લ્ખણ્ડપટ્ટત્રિશિષ્ટાદ્યત્તિ. સમર્થિતેતિ ॥

ટીકાર્થ—ગુરૂમહારાજ ઉત્તર આપતા કહે છે કે, દ્રવ્યના બદલાવાથી ગુણુ બદલાય છે, તેમજ દ્રવ્ય કાયમ રહે છે, અને ગુણુ બદલાય છે આમ જે તે કહ્યું, તે બરાબર છે આ બન્ને ભાગાઓ પણુ કથચિત્ ધટી થકે છે શિષ્ય જવાબ આપતા કહે છે કે, જો ધટી થકે છે, તો પછી શું કહેવું છે? ગુરૂમહારાજ ઉત્તર આપે છે કે,

રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શાદિ ગુણો ઘણા હોવાથી એક પરમાણુ સ્કંધને વિષે ઘણા ગુણો રહે છે આ કારણથી બધા ગુણોનો નાશ થતો નથી, તેમજ કેટલાક પરમાણુના મળવાથી અગર આત્મા જવાથી દ્રવ્યનું અન્યપણુ અગર નાશપણુ થયે છતે પણ ઘણા રૂપ, રસ, ગંધાદિ ગુણોની સ્થિતિ હોય છે જો કે પરિણામાદિ કેટલાક ગુણોનો નાશ થાય છે, તો પણ રૂપ રસાદિ ગુણો ઘણા હોય છે આ કારણથી દ્રવ્યસ્થાનઆયુ કરતા ભાવસ્થાનઆયુ અસંખ્યાત ગણ છે આ વાત નિશ્ચિત થઈ

इति परमाणुविचार प्रतिबद्धा श्रीरत्नसिंहसूरि विरचिता
खड्गपदार्थशिक्षाटीकाया गुर्जरभाषा मुनि देवविजयेन समर्थिता
पेथापुर नगरे पूर्णगता स. १९७२ मार्गशिर्ष प्रतिपदाया.

પરમાણુ ખડ પદ્ ત્રિ શિકાભાષી સારાંશ.

(૧) ક્ષેત્રસ્થાન આયુ (૨) અવગાહના સ્વાનઆયુ (૩) દ્રવ્યસ્થાનઆયુ, (૪) ભાવસ્થાન આયુ સ્થાન આયુ કહેતા સ્થિતિકાળ બાણુવો

૭ ક્ષેત્રસ્થિતિકાળ-એટલે-પુદ્ગલોનું એક ક્ષેત્રમા રહેવું તેનો કાળ

અગ્રોત્તરમ્—

મખ્ણઙ્ સચ્ચં કિ પુણ, ગુણવાહુહ્ણા ન સવ્વગુણનાસો ।
દવ્વસ્સ તદ્દન્નત્તેવિ, વહુતરાણં ગુણાણ ઠિઠ્ઠં ॥૧૫॥

॥ ઇતિ પરમાણુવિચારમતિવદ્ધા સ્વળ્હપટ્ત્રિશિક્ષા સમાપ્તા ॥

અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—ગુરૂમહારાજ કહે છે કે, તમારૂં કહેવું સત્ય છે શિષ્ય કહે છે કે, સત્ય છે, તો પછી શું કહેવું છે? ગુરૂ કહે છે, ગુણ ધણા હોવાથી બધા ગુણનો નાશ થતો નથી. દ્રવ્યનું અન્યપણુ થયે છતે પણ વણા ગુણો રહે છે (૧૫)

દ્રવ્યાન્યથાત્વે ગુણાન્યથાત્વ દ્રવ્યતાદવસ્થ્યે ગુણાન્યથાત્વ ચ યદુક્ત તત્ત્વ સત્યમ્, અનયોરપિ ભક્તકયો' કથચિદ્વદનાર્તિક પુ-
નર્ગુણાનાં વર્ણગન્ધરસાદીના વાહુલ્યાદેરુસ્મિન્ પરમાણુસ્કન્ધે ભૂ-
યસામવસ્થાનાન્ન સર્વેષા ગુણાના વિનાશો ભવતિ । દ્રવ્યસ્ય તદ-
ન્યત્વેઽપિ પરમાણુસમગવિગમાભ્યા નાશેઽપિ વહુતરાણા વર્ણગન્ધ-
રસાદીનાં નષ્ટેઽપિ કેષુચિત્પરિણામાદિષુ ગુણેષુ ગુણાના સ્થિતિ-
ગિતિ હેતોર્દ્રવ્યસ્થાનાયુષો ભાવસ્થાનાયુરસરયગુણમિતિ સ્થિતમ્ ૧૫

॥ ઇતિ પરમાણુવિચારમતિવદ્ધા શ્રીરત્નસિંહસૂરિવિવૃતા
સ્વળ્હપટ્ત્રિશિક્ષાટ્ટિ સમર્થિતેતિ ॥

ટીકાર્થ—ગુરૂમહારાજ ઉત્તર આપતા કહે છે કે, દ્રવ્યના બદલાવાથી ગુણ બદલાય છે, તેમજ દ્રવ્ય કાયમ રહે છે, અને ગુણ બદલાય છે આમ જે તે કહ્યું, તે બરાબર છે આ બન્ને ભાગાઓ પણ કથચિત્ ઘટી શકે છે શિષ્ય જવાબ આપતા કહે છે કે, જો ઘટી શકે છે, તો પછી શું કહેવું છે? ગુરૂમહારાજ ઉત્તર આપે છે કે,

રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શાદિ ગુણો ધણા હોવાથી એક પરમાણુ સ્કંધને વિષે ધણા ગુણો રહે છે આ કારણથી ગંધા ગુણોનો નાશ થતો નથી, તેમજ કેટલાક પરમાણુના મળવાથી અગર આત્મા જવાથી દ્રવ્યનું અન્યપણુ અગર નાશપણુ થયે છતે પણ ધણા રૂપ, રસ, ગંધાદિ ગુણોની સ્થિતિ હોય છે જો કે પરિણામાદિ કેટલાક ગુણોનો નાશ થાય છે, તો પણ રૂપ રસાદિ ગુણો ધણા હોય છે આ કારણથી દ્રવ્યસ્થાનઆયુ કરતા ભાવસ્થાનઆયુ અસંખ્યાત ગણુ છે આ વાત નિશ્ચિત થઈ

इति परमाणुविचार प्रतिपन्ना श्रीरत्नसिंहसूरि विरचिता
खड्गपद्मत्रिशिकाटीकाया गुर्जरभाषा मुनि देवविजयेन समर्थिता
पैथापुर नगरे पूर्णगताः स. १९७२ मार्गशिर्ष प्रतिपदायां.

પરમાણુ ખડ પદ્મ ત્રિ શિકામાંથી સારાંશ.

(૧) ક્ષેત્રસ્થાન આયુ (૨) અવગાહના સ્થાનઆયુ (૩) દ્રવ્યસ્થાનઆયુ, (૪) ભાવસ્થાન આયુ સ્થાન આયુ કેહેતા સ્થિતિકાળ બતાવે

૨ ક્ષેત્રસ્થિતિકાળ-એટલે-પુદ્ગળોનું એક ક્ષેત્રમાં રહેલું તેનો કાળ

■ અવગાહનાસ્થિતિકાળ કહેતા, પુદ્ગળોના શરીરનું પરિણામ-વા-કદ

૪ દ્રવ્યસ્થિતિકાળ કહેતા, જેટલા પરમાણુઓનું બનેલ દ્રવ્ય તેનો સ્થિતિકાળ

૫ ભાવસ્થિતિકાળ કહેતા, રૂપ રસાદિનું કાયમ ટકવું, કયા મુધી તેનો સ્થિતિકાળ આ ચારેની પરસ્પર અપ-બહુત્વની વિચારણા કરવી

૬ સર્વથી થોડો ક્ષેત્રસ્થિતિકાળ છે ક્ષેત્ર અરૂપી તેમજ સંયોજક ન હોવાથી

૭ ક્ષેત્રસ્થિતિકાળ કરતા અવગાહનાસ્થિતિકાળ અમ ખ્યાત ગુણો છે કારણ કે પુદ્ગળસળધી ક્ષેત્ર તો તેજ સ્થળે મળે છે, પણ અવગાહના તો તે ક્ષેત્રમા મળે તેમજ અન્ય ક્ષેત્રમા પણ મળે, શરીરનું કદ આ યું જતું નથી આયું ક્યારે જાય કે શરીરમા સંક્રાંત્ય વિક્રાંત્ય થાય તો

૮ મેત્રસ્થિતિકાળ મક્રાંત્ય વિક્રાંત્યરહિત અવગાહના સ્થિતિકાળ સાથે નિયમિત છે પણ અવગાહના સ્થિતિકાળ ક્ષેત્રસ્થિતિકાળ સાથે નિયમિત નથી કારણ કે અવગાહના તેજ ક્ષેત્રમા પણ તેજ રહે છે તેમજ બીજા મેત્રમા પણ તેજ અવગાહના રહે છે પણ મેત્ર બદલી જાય છે

૯ અવગાહના સ્થિતિકાળ કરતાં દ્રવ્યસ્થિતિકાળ અમ ખ્યાત ગુણો છે કારણ કે સંક્રાંત્ય વિક્રાંત્યથી અવગાહના ચાલી જાય છે, પણ દ્રવ્યની અદર રહેલા અમુક પરમાણુઓ તે તો કાયમ રહે જો સઘાત અગર લેદ થાય, તો દ્રવ્યસ્થિતિકાળ આયો જાય

૧૦ અવગાહનાસ્થિતિકાળ, સઘાત તથા લેદરહિત દ્રવ્ય સ્થિતિકાળ સાથે નિયમિત છે, પણ દ્રવ્યસ્થિતિકાળ અવગાહના સ્થિતિકાળ સાથે નિયમિત નથી કારણ કે મક્રાંત્ય વિક્રાંત્યદશામા દ્રવ્યસ્થિતિકાળ રહે છે, પણ અવગાહના સ્થિતિકાળ બદલી જાય છે

૧૧ દ્રવ્યસ્થિતિકાળ કરતા ભાવસ્થિતિકાળ અસખ્યાત ગુણો છે કારણ કે મ ધાત તથા લેદથી દ્રવ્યસ્થિતિકાળ આત્યો જાય છે, પણ દ્રવ્યની અદર રહેલ રૂપ રમાદિ તે આત્યા જતા નથી મ ધાત કહેતા અમુક પરમાણુઓનું મળવું લેદ કહેતા અમુક પરમાણુઓનું ભુદ પડી જવું આ મુજબ થવાથી દ્રવ્યઅદ્વા જાય છે, પણ ભાવ અદ્વા કાયમ રહે છે તે દ્રવ્યગત રૂપાદિ તદ્દન આત્યા જાય, તેજ ભાવઅદ્વા ગયો જાણવો

૧૨ દ્રવ્યસ્થિતિકાળ, ભાવસ્થિતિકાળ માથે નિયમિત છે પણ ભાવસ્થિતિકાળ દ્રવ્યસ્થિતિકાળ આથે નિયમિત નથી કારણ કે લેદાદિથી કેટલાક પરમાણુઓ આત્યા જાય છે, છતાં રૂપ, રમ, ગંધ તથા સ્પર્શ આ ચારમા ફેર પડતો નથી માટે ભાવસ્થિતિકાળ વધારે છે

શિષ્યગ કા.

૧૩ આ કહેલ જાણત એકાત નથી, જે દ્રવ્ય આત્યુ જાય ને ભાવઅદ્વા ટકી રહે ઘટાદિકમા પાક વળતે સ્થામ રૂપ આત્યુ જાય છે, ને દ્રવ્ય કાયમ રહે છે

ઉત્તર

૧૪ વાત બરોબર છે, પણ પટાદિક ને ધમવાથી તેના અમુક પરમાણુઓ આત્યા જાય છે પણ રૂપ રમાદિ અમુક તો કાયમ રહે છે અહીં અમુક રૂપાદિ ને ભાવઅદ્વા ટકવાથી વાધો આવતો નથી તેમજ ઘટાદિકના દ્વિતીયા સ્થામાદિ રૂપો તદ્દન આત્યા જતા નથી, જેથી નેપાપત્તિ આવતી નથી આ મુજબ પરમાણુસંગથી સારથ પૂર્ણ થાય છે

॥ अहम् ॥

सद्यत्तिका पुद्गलषट्त्रिंशिका ।

(आधातर)

अथ पञ्चम एव शतकेऽष्टमोद्देशके पुद्गलप्रदेशनिर्दिष्टपणस्वरूपे द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतो, भावतश्च सप्रदेशानां पुद्गलानां सूत्रोक्ताल्पगुह्यत्वस्य भावनार्थं गाथाप्रपञ्चो दृष्टोक्तो विनियते रा चायम्—

लगवतीसूत्रना पाथमा शतकना आडमा उद्देशानी अहर पुद्गलप्रदेशना स्वर्णने प्रतिपादन करवाना अवसरे द्रव्य, क्षेत्र, काल अने लाव-आ यारने आशि सप्रदेशअप्रदेश पुद्गलानु सूत्रोभा कडेव अत्थ गुह्यत्वपणु प्रतिपादन करवाने आथानो समुदाय वृद्ध पुद्गलो अहे कडेव ते, तेनो अहि विस्तार करवाभा आवे छे गाथा समुदाय आ छे—

बुच्छ अप्पावहुअ, दब्बाखित्तद्धभावओ वावि ।

अपणससप्पणसाण, पुग्गलाण समासेण ॥ १ ॥

मूठार्थ—द्रव्य, क्षेत्र, काल तथा लाव-आ यारने आशि अप्रदेश तथा सप्रदेश पुद्गलानु अत्थ गुह्यत्वपणु सक्षेपथी कहीश (१)

દ્રવ્યતઃ સપ્રદેશાનામપ્રદેશાના ચ, ક્ષેત્રતઃ સપ્રદેશાનામપ્રદેશાના ચ, 'અદ્ધા' ઇતિ કાલતઃ સપ્રદેશાપ્રદેશાનામપ્રદેશાના ચ, ભાવતઃ સપ્રદેશાનામપ્રદેશાના ચ, પુદ્ગલાનામેકાણુકાદિદ્રવ્યાનામલ્પવદ્ભૂત્વ સક્ષેપેણ વક્તૃય ઇતિ ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ—દ્રવ્યથી સપ્રદેશ અપ્રદેશ, ક્ષેત્રથી સપ્રદેશ અપ્રદેશ, કાલથી સપ્રદેશ, અપ્રદેશ, તેમજ ભાવથી સપ્રદેશ, અપ્રદેશ પુદ્ગલો, એક પરમાણુ આદિ દ્રવ્યનું અપ-બહુત્વપણું સક્ષેપથી કહીશ (૧)

અયામપ્રદેશસ્વરૂપમાહ—

દઘ્વેણં પરમાણૂ, ચિત્તેણેગપ્પણ્ણસમોગાઢા ।

કાલેણેગસમદ્દઆ, અપણ્ણસા પુગ્ગલા હંતિ ॥૨॥

શાસ્ત્રકાર અહીં અપ્રદેશ કોને કહે છે, તેનું સ્વરૂપ બતાવે છે

મૂલાર્થ—દ્રવ્યથી અપ્રદેશ પરમાણુ છે, ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ એક આકાશપ્રદેશવ્યાપિ પુદ્ગલો છે, કાલથી અપ્રદેશ એક સમયસ્થિતિવાળા પુદ્ગલો છે. (૨)

અપ્રદેશાઃ પુદ્ગલા ભવન્તીતિ સર્વત્ર યોજ્યમ્ । તત્ર દ્રવ્યતઃ પરસ્પરાઽસપૃક્તાઃ પરમાણ્વોઽપ્રદેશાઃ પુદ્ગલા ભવન્તિ ૧ ક્ષેત્રતઃ એકનિમિષપ્રદેશવ્યાપિનોઽપ્રદેશાઃ પુદ્ગલા ભવન્તિ ૨ કાલતઃ એકસમયસ્થિતયોઽપ્રદેશાઃ પુદ્ગલા ભવન્તીતિ ૩ ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ—અપ્રદેશ પુદ્ગલો છે, આ પદ દરેક સાથે જોડવું તત્ત દ્રવ્યથી પરસ્પર નહિ મળેલા પરમાણુઓ અપ્રદેશ પુદ્ગલો છે (૧) ક્ષેત્રથી એક આકાશપ્રદેશવ્યાપિ પુદ્ગલો અપ્રદેશ પુદ્ગલો છે (૨) કાલથી એક સમય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો અપ્રદેશ પુદ્ગલો છે (૩)

ભાવાપ્રદેશસ્વરૂપનિરૂપણપૂર્વક તદ્વત્ત્વમાહ—

ભાવેણ અપ્પણ્ણસા, ઇગ્ગુણા જે હવતિ વણ્ણાઈ ।
તે ચ્ચિય થોવા જ ગુણ વાહુલ્લં પાયસો દઢ્ઠે ॥૩॥

ભાવ અપ્રદેશનુ સ્વરૂપ બતાવવા પૂર્વક તેનું આ પપણું કહે છે

મૂળાર્થ—ભાવથી અપ્રદેશ એક ગુણ કાલકત્વાદિ વર્ણો છે, અને તેજ સર્વથી થોડા છે કારણ કે દ્રવ્યની અદર પ્રાપ્તિ કરી વણા ગુણો રહ્યા છે (૩)

ભાવત એકગુણાઃ ‘વણ્ણાઈ’ इति वर्णादिभिः, પુદ્ગલા અપ્રદેશા ભવન્તિ ૪ । અયમર્થ.—એકગુણકાલકૈરુગુણપીતકાદયો વર્ણતઃ, એકગુણસુરભિમ્ભૃતયો ગન્ધતઃ, એકગુણતિક્તમ્ભૃતયો રસતઃ, એકગુણરૂક્ષૈરુગુણસ્निग्धમ્ભૃતયઃ સ્પર્શતઃચ પુદ્ગલા ભાવાપ્રદેશા ભવન્તીત્યર્થઃ । ત એવ ‘થોવા’ इति सर्वस्तोकाः । યતો દ્રવ્યે પ્રાપ્તિ ગુણા પ્રાપ્તિયેણ ભવન્તિ । અયમર્થ.—દ્રવ્યે પ્રાપ્તિ દ્વાદિગુણા અનંતગુણાન્તાઃ । કાલત્વાદયઃ સ્થાનનાહુલ્યાદનન્ત ગુણા ભવન્તિ । એકગુણકાલકૃત્વાદયસ્ત્વેકૈરુપસ્થાનવર્તિત્વેનાલ્પા इति भावः ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ—ભાવથી એક ગુણ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શાદિ પુદ્ગલો અપ્રદેશી છે, આનો આ અર્થ છે—વણુ થકી એક ગુણ કાળો, એક ગુણ પીળો આદિ, ગંધથી એક ગુણ સુસણિ ગંધ આદિ, રસથી એક ગુણ તીખો વિગેરે, સ્પર્શથી એક ગુણ લુગો, એક ગુણ ચીકાશવાળો વિગેરે પુદ્ગલો ભાવઅપ્રદેશી છે, અને તેજ ભાવ અપ્રદેશી પુદ્ગલો સર્વથી ઓછા છે કારણ કે દ્રવ્યની અદર પ્રાપ્તિ કરી ગુણો ઘણા હોય છે, આનો આ અર્થ છે—દ્રવ્યની અદર પ્રાપ્તિ કરી બે આદિ અનંતગુણ પર્થત કાલકત્વાદિ અનંત ગુણો છે સ્થાનનુ

બહુપણ હોવાથી પણ એક શુભ કાલકત્વાદિ શુભો તો અત્યંત એક સ્થાનવર્તિ હોવાથી આ પરમાર્થ છે (૩)

इतो कालाएसेण अप्पएसा भवे असखगुणा ।
किं कारण पुण भवे, भण्णइ परिणामवाहुल्ला ॥४॥

મૂઝાર્થ—ભાવ અપ્રદેશ કરતા કાલ અપ્રદેશો અ-
સખ્યાત ગુણો છે. શા કારણથી ? કહીએ છીએ, પરિ-
ણામનુ બહુપણુ હોવાથી. (૪)

इतो भावामदेशेभ्यः कालामदेणा असखगुणा भवेयुः,
कुतो हेतोः ? उच्यते—परिणामाना बहुत्यात् । अपमर्थ.—यो
हि यस्मिन्समये यद्दर्शनगन्तरास्पर्शसघातभेदसूक्ष्मवादरत्नवादिपरि
णामान्तरापन्नः स तस्मिन्समये तदपेक्षया कालतोऽप्रदेश उच्यते ।
तत्र वर्णाः पञ्च, गन्धौ द्वौ, रसाः पञ्च, स्पर्शा अष्टौ, एतेषु च
विंशतौ पदेषु प्रतिपदमेकगुणकालकादयोऽनन्तगुणकालरूपपर्ययसामाना
एकाग्रेकोत्तरेणानन्ता भेदाः पुद्गलानां प्राप्यन्ते, तेषु च सर्वेषु
भेदेषु प्रतिभेद यैकसमयस्थितिरास्तदा कालतोऽप्रदेशा भवन्ति ।
तथा विशकलितानां परमाणुनामेकपुद्गलस्वरूपतया परिणमन
समाप्तः । एकरूपव्याप्तिपरमाणुना विचटन भेदः । एरुस्मिन्नापि
नभःप्रदेशे द्रव्यादीनां परमाणुनामवस्थान सूक्ष्मत्वम्, सूक्ष्मपरिणाम-
परिणतस्य द्रव्यस्य परमाणुसंख्यानतिक्रमेणा [प्रतिसमयम्] नेरु-
नभःप्रदेशव्यापितया भवन आदरत्वम् । एतेष्वपि परिणामान्तरेषु

૧ અસ્મિન્વાચ્યે સવચ્યમાનયોયતત્તદ્વદ્વયા ત્રિયાયાથા વહુત્વ ક્વચિત્ ॥

૨ તત્તૈકસમયસ્થિતિરિત્યેવંતિ વ્યાગ્યાપ્રશ્નસિદ્ધિ

યદા યદા તદાત્વેન પુદ્ગલા ઇકસમયસ્થિતિકાઃ પ્રાપ્યન્તે, તદા તદા કાલતોઽપ્રદેશો ઉચ્યન્તે । ઇતિ પ્રતિપરિણામ કાગપ્રદેશસ-
ભવાત્તદ્વત્વમિતિ ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ—ઇત કેના ભાવ અપ્રદેશ કરતા કાલ અપ્રદેશો અ-
સખ્યાત શુણ છે શા કારણથી ? કહીએ છીએ, પરિણામનું બહુ
પણ હોવાથી આનો આ અર્થ છે જે પુદ્ગલપરમાણુ જે સમયે
જે વર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શ સંઘાત લેઈ સૂક્ષ્મ અને બાહરત્વાદિભિન્ન
ભિન્ન પરિણામને પામે છે તે પુદ્ગલપરમાણુ તે સમયે તે પરિણા
માતરને આશિને કાલયક્રી અપ્રદેશ કહેવાય છે તે પુદ્ગલપરમાણુ
મા પાંચ વર્ણ, જે ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ આ મુજબ વીસ
પદને વિષે દરેક પદમા એક શુણકાલત્વાદિ અનંતશુણ કૃષ્ણત્વ
પર્યંત એક આદિ, એક ઉત્તર વડે અનંતલેહો પુદ્ગલોના પ્રાપ્ત થાય
છે આ સર્વ લેહોને વિષે દરેક લેહ જ્યારે એક સમય સ્થિતિવાળો
હોય છે, ત્યારે તે પુદ્ગલપરમાણુ કાલ થકી અપ્રદેશ કહેવાય છે
તથા જૂઠાજૂઠા પરમાણુઓનું એક પુદ્ગલ રક ધપણું પરિણમવું,
તેને સંઘાત કહે છે એક દ્રવ્ય થકી પરમાણુઓનું જાડ પડવું તેને
લેદ કહે છે એક આકાશપ્રદેશને વિષે જે આદિ પરમાણુઓનું ર
હેવું તેને સૂક્ષ્મ કહે છે સૂક્ષ્મ પરિણામપણું પરિણતદ્રવ્યનું પર
માણુઓની જેટલી સખ્યા છે, તે સખ્યાને ઉલ્લઘન નહિ કરતા અનેક
આકાશ પ્રદેશમા વ્યાપિને રહેવું, તેને બાહર કહે છે અર્થાત્ જેટલા
પરમાણુઓનો રક ધ છે તેટલાજ વધારેમા વધારે આકાશ પ્રદેશમા
વ્યાપિને રહેવું, પણ અનંત પરમાણુનો રક ધ હોયતો અસખ્યાતાજ
આકાશ પ્રદેશમા વ્યાપિને રહેવું આને બાહર કહે છે, આ પરિણા
માતરોને વિષે પણ જ્યારે જ્યારે પુદ્ગલો આરભકાલને આશિ
એક સમય સ્થિતિવાળા પામીએ, ત્યારે ત્યારે તેઓને કાળ થકી અ

પ્રદેશ કહેવામા આવે છે દરેક પરિણામહીક કાલ અપ્રદેશના સ લવ પણાથી કાલ અપ્રદેશભાવ અપ્રદેશ કરતા વધારે છે (૪)

एतदेव भाव्यते—

भावेण अप्पएसा, जे ते कालेण हुंति दुविहाऽवि ।
दुगुणादओऽवि एवं, भावेणं जावणंतगुणा ॥ ५ ॥

આજ વાત બતાવે છે—

મૂઝાર્થ—ભાવથી જે અપ્રદેશો છે, તે કાલથી બે પ્રકારે પણ છે. તેમજ ભાવથી બે ગુણથી માંડી યાવત્ અનત ગુણ પર્યંતના સ્ક ધો પણ બે પ્રકારે છે. (૫)

भावतो येऽप्रदेशास्ते कालतो द्विविधा अपि भवन्ति, अप्रदेशाः सप्रदेशाश्चेत्यर्थः । तत्र एकसमयस्थितिका अप्रदेशा, द्वयादि-समयस्थितयस्त्वेकाग्रैकोत्तरेण यावदसग्व्यातसमयस्थितयस्ते सर्वे सप्रदेशा इत्यभिप्रायः । तथा भावेन द्विगुणादयोऽनन्तगुणान्ताः, एवमिति द्विविधा, कालतः सप्रदेशा अप्रदेशाश्च भवन्तीत्यर्थः ॥५॥

ટીકાર્થ—ભાવથી જે અપ્રદેશો છે, તે કાલથી બે પ્રકારે પણ છે એટલે અપ્રદેશો તેમજ સપ્રદેશો પણ છે તેમા એક સમય સ્થિતિવાલા અપ્રદેશો છે બે આદિ સમય સ્થિતિવાળા તે એક આદિ એક ઉત્તરવડે કરી યાવત્ અમખ્યાત સમય સ્થિતિવાળા સ્ક ધો તે બધા સપ્રદેશો છે આ અભિપ્રાય બહુવો તેમજ ભાવથી બે ગુણથી માંડી અનતગુણ પર્યંતના સ્ક ધો એવ એટલે બે પ્રકારે છે મ લથી સપ્રદેશ તેમજ અપ્રદેશ છે (૫)

કાલાપસયાણ, એવ ઇક્ષિક્રઓ હવઈ રાસી ।
 ઇક્ષિકે ગુણઠાણંમિ એગુણકાલયાઈસુ ॥ ૬ ॥

તેથી કરીને—

મૂઝાર્થ—એક ગુણ કાલકત્વાદિ એક એક ગુણસ્થા-
 નકને વિષે કાલ અપ્રદેશોની ઉપર મુજબ એક એક
 રાસી થાય છે. (૬)

એકગુણકાલકદ્વિગુણકાલકાદિષુ ગુણસ્થાનકેષુ મળ્યે એક-
 કસ્મિન્ ગુણસ્થાનકે કાલાપદેશાનામેકૈકૈરાશિર્ભવતિ । અયમર્થ.—
 એકગુણકાલકાદય એકાધેરોત્તરથા ગુણવૃદ્ધ્યાઽનન્તગુણકાલકા-
 ન્તા, પ્રતિગુણસ્થાનમનન્તા પુદ્ગલા, સન્તિ । એવમેકગુણનીલકા
 દયોઽપિ લભ્યન્તે इति । તત્તથાનન્તત્વાદ્ગુણસ્થાનકરાશીનામનન્તા
 એવ કાલાપદેશરાશયો ભવન્તીતિ ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—એક ગુણકાલક, એ ગુણકાલકાદિ ગુણસ્થાનકોને વિષે
 એક એક ગુણસ્થાનકમા કાલ અપ્રદેશોની એક એક રાસી થાય છે
 આનો આ અર્થ છે એક ગુણકાલકત્વાદિ—એક આદિ એક ઉત્તર ગુ
 ણવૃદ્ધિથી અનન્તગુણ કાલક પર્યંત હરેક ગુણસ્થાનને પ્રતે અનન્તગુણ
 પુદ્ગલો છે એ મુજબ એક ગુણ નીવાદિ પણ મળે છે તત ગુણ
 સ્થાનકરાસી અનન્ત હોવાથી કાલ અપ્રદેશરાશીઓ અનન્તી થાય
 છે (૭)

અથ પ્રેરક:—

આહાણતગુણત્તણમેવ કાલાપસયાણતિ ।
 જમણતગુણટ્ટાણેસુ હુતિ રાસી વિ હુ અણતા ॥ ૭ ॥

૧ 'વિક્ષિપ્તગુણમિ' 'વિક્ષિપ્તગુણમા' ત્યાપિ ક્વચિદ્ । ૨ 'ગાદયુ' વતિ
 ક્વચિન્ । ૩ 'એકૈકો રાશિ' ની ક્વચિન્ ॥

અહીં વાલી શકા કરે છે

મૂઝાર્થ—આ પ્રમાણે કાલ અપ્રદેશો અનંતગુણા થવા
નેહ્યો. કારણકે અનંતગુણ સ્થાનોને વિષે રાશી પણ
અનંતી થાય. (૭)

एवमिति यदि प्रतिगुणस्थानरू कालाप्रदेशराशयोऽभिधी-
यन्ते, ततो भावाप्रदेशेभ्यः कालाप्रदेशा अनन्तगुणाः प्राप्नुवन्ति ।
यतोऽनन्तेष्वेकगुणकालकद्विगुणकालत्रिगुणकालादिष्वनन्तगु-
णकालरूपपर्यवसानेषु गुणस्थानकेषु राशयोऽप्यनन्ता भवन्ति, अथ
चाऽसख्यातगुणत्वमिष्यत इति ॥ ७ ॥

ટીકાર્થ—એ પ્રમાણે જો દરેક ગુણસ્થાનકે કાલ અપ્રદેશ
રાશી કહેશે તો ભાવ અપ્રદેશ કરતા વાલઅપ્રદેશો અનંતગુણા થશે
કારણકે એક ગુણકાલક, બે ગુણકાલક, ત્રણ ગુણકાલકાદિ અનંત ગુણ
કાલક પર્યંત અનંત ગુણસ્થાનકોને વિષે પણ અનંત રાશીઓ થાય
છે છતાં તમો વાલ અપ્રદેશો અસખ્યાતગુણા કહે છે. (૭)

अत्रोत्तरम्—

भण्णइ एगगुणाणवि, अणतभागंमि ज अणंतगुणा ।
तेणासखगुणच्चिय, हवंति नाणंतगुणिअत्त ॥ ८ ॥

અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે

મૂઝાર્થ—કારણથી અનંતગુણ કાલકરાશી એક
ગુણ કાલકાદિ રાશીના કરતા પણ અનંતમા ભાગે છે,
તે કારણથી કાલ અપ્રદેશો અસખ્યાતગુણા છે. અનંત-
ગુણા નથી. (૮)

एकगुणकालकत्वादीनामप्यन तगुणकालकत्वादयोऽनन्तभाग
एव वर्त्तते, तेन भावामप्रदेशेभ्यः कालामप्रदेशः परमाणुस्कन्धा अ-
सख्यातगुणा एव भवन्ति, न त्वनन्तगुणा इति । अयमभिप्रायः—
एकगुणकालकात्मभृति एकाग्रेकोचरेण गुणवृद्धोत्कृष्टासख्यातगु-
णकाल यावत्सख्यातानि गुणस्थानकानि लभ्यन्ते, ततः परमेके-
नापि गुणेन वृद्धौ जघन्याऽसख्यातगुणकालरूपद्वलस्कन्धो व्यप-
दिश्यते । ततः प्रभृत्येकाग्रेकोचरेण गुणवृद्धोत्कृष्टासख्यातगुणकालं
यावदसख्यातानि गुणस्थानकानि लभ्यन्ते, ततः परमेकेनापि
गुणेन वृद्धौ जघन्यानन्तगुणकालरूपद्वलस्कन्धो व्यपदिश्यते । ततः
प्रभृत्येकाग्रेकोचरेण गुणवृद्धोत्कृष्टानन्तगुणकाल यावदनन्तानि
लभ्यन्ते, तथा च सति यत्रप्यनन्तगुणकालकत्वादीना पुद्गलस्क-
न्धानामनन्ता राशयोऽभिहिता । तथाप्यनन्तस्थानन्तभेदत्वाद्व्य-
माणैरगुणद्रव्यराशि १ सख्यातगुणद्रव्यराशि २ असख्यातगुणद्र-
व्यराशि ३ अनन्तगुणद्रव्यराशि ४ रूपराशिचतुष्टये एकगुणकाल
कत्वादिद्रव्यराशेरपेक्षयाऽनन्तगुणकालकत्वादिद्रव्यराशेः समग्रस्या-
प्यनन्तभागत्वेनाभिहितत्वाच्चेह लभ्यनन्तत्व ज्ञेयम् । ततः काला-
प्रदेशाना नानन्तगुणत्वम्, अपि तु असख्यातगुणत्वमेवेति ॥ ८ ॥

टीકાર્થ—એક ગુણ કાલકાદિ કરતા પણ અનતગુણ કાલકાદિ
અનતમા ભાગે વર્તે છે તે કારણથી ભાવ અપ્રદેશ થકી કાલ અ
પ્રદેશ પરમાણુ સ્કંધો અસખ્યાતગુણા જ છે અનતગુણા નથી
આનું સહસ્ય આ છે એક ગુણકાલકથી માડી એક આદિ એક ઉત્તર
ગુણ વૃદ્ધિથી ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાત ગુણકાલક સુધી સખ્યાતા ગુણસ્થાનકો

૧ જ પર એકગ્રન્થોત્કૃષ્ટમાત્રાતગુણમાનરૂપદ્વલસ્કન્ધો
વ્યપદિશ્યતે તત પ્રમુતિ ' ઇતાવાનધિક પાઠ પ્રવુસ્તકમાનાધારત્વા મુલે નાન્ત ॥

મળે છે ત્યારપછી એક ગુણ વધે છતે જઘન્ય અમ ખ્યાત ગુણકાલક પુદ્ગલ સ્કધ કહેવામા આવે છે ત્યારપછી એક આદિ એક ઉત્તર ગુણવૃદ્ધિથી ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત ગુણકાલક સુધી અસખ્યાતગુણ સ્થાનક મળે છે ત્યારપછી એક ગુણ પણ વધે છતે જઘન્ય અનંત ગુણ કાલક પુદ્ગલ સ્કધ કહેવામા આવે છે ત્યારપછી એક આદિ એક ઉત્તર ગુણ વૃદ્ધિથી ઉત્કૃષ્ટ અનંત ગુણકાલક સુધી અનંતા ગુણસ્થાનક મળે છે તેમ થયે છતે જો કે અનંત ગુણકાલકાદિ પુદ્ગલ સ્કધોની અનંતરાશી કહી છે તે પછી અનંતાના અનંત લેખ હોવાથી આગળ બતાવવામા આવતી-એકગુણ દ્રવ્યરાશી ૧, અખ્યાતગુણ દ્રવ્યરાશી ૨, અસખ્યાતગુણ દ્રવ્યરાશી ૩, અનંતગુણ દ્રવ્યરાશી ૪, રૂપ ચાર રાશીમા એકગુણ કાલકાદિ દ્રવ્યરાશીની અપેક્ષાએ અનંત ગુણી કાલકાદિ દ્રવ્યરાશી સમગ્ર અનંતમા ભાગે કહેલ છે તે અનંત પછી નાનું જાણવું તે કારણથી કાલ અપ્રદેશોને અનંતગણાપણ નથી પણ અમખ્યાતગણાપણ જાણવું

एव ता भावमिणं, पडुच्च कालापएसया सिद्धा ।

परमाणुपोग्गलाइसु, द्रव्येऽपि हु एस चेव गमो ॥९॥

મૂલાર્થ—એ પ્રમાણે પ્રથમ ભાવને આશ્રિ કાલ અપ્રદેશો કદ્યા. દ્રવ્યને આશ્રિ પરમાણુપુદ્ગલોને વિષે આજ પ્રકાર જાણવો. (૯)

एव तावद्भाव वर्णगन्धादिपरिणाम इममभिहितस्वरूपमेकाग्रनन्तगुणस्थानवर्त्तिनमित्यर्थः । प्रतीत्याश्रित्य कालतोऽप्रदेशाः पुद्गलाः सिद्धाः स्वरूपनिरूपणेन प्रतिष्ठिताः । द्रव्येऽपि द्रव्यपरिणाममप्याश्रित्य परमाण्वादिषु, एष भावपरिणामाभिहित एव

પ્રકારો જ્ઞેયઃ । અયમભિપ્રાયઃ—યે પરમાણવઃ પરસ્પરમસપૃક્તાસ્તે
દ્રવ્યતોઽપ્રદેશા સ્ત્યન્તેતિ ॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ—એ પ્રમાણે પ્રથમ વર્ણુ, ગવાદિ ભાવપરિણામ કે
નેતુ સ્વરૂપ કહેવામા આવ્યું છે એક આદિ અનંતગુણ સ્થાન-
તિ ભાવપરિણામને આત્રિ કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો, સ્વરૂપ કથન
કરીને ગતાન્ના દ્રવ્યની અદર દ્રવ્ય પરિણામને આશ્રિ પરમાણુવા
દિકને વિષે ભાવપરિણામમા કહેલ પ્રગર કાલથી અપ્રદેશરૂપ જાણુ
વો આતુ સહસ્ય આ છે કે પરસ્પર નહિ મળેલા એવા જે દ્રવ્યથી
અપ્રદેશ પરમાણુઓ છે, તે તથા બીજા જે પુદ્ગલ સ્કધો છે તે જો
એક સમય સ્થિતિનાળા હોય તો તે કાળથી અપ્રદેશ જાણુવા (૬)

અથ ક્ષેત્રાપ્રદેશસ્વરૂપમાહ—

એવેવ હોઈ સ્થિતે, એગપણસાવગાહનાઈસુ ।

ઠાણતરસંકતિ, પહુચ્ચ કાલેણ સમગણયા ॥ ૧૦ ॥

હવે ક્ષેત્ર અપેક્ષાથી ગત અપ્રદેશ ગતાવે છે

મૂઠાર્થ—દ્રવ્યની માકક ક્ષેત્રમા જાણુવું આકાશ
ના એક પ્રદેશમા અવગાહીને રહેલ જે પુદ્ગલસ્કધો
આ સ્કધોનું અન્ય સ્થાનકમા જવું, આને આશ્રિ કાલથી
અપ્રદેશો જાણુવા (૧૦)

એવેવ દ્રવ્યપરિણામરૂઢવતિ, ક્ષેત્રે ક્ષેત્રમધિકૃત્ય એકપ્રદે-
શાવગાદિપુ પુદ્ગલભેદેપુ સ્થાનાન્તરગમન પ્રતીત્ય કાલેન કાલા
પ્રદેશાના માર્ગના । અયમભિપ્રાયઃ—યથા દ્રવ્યપરિણામમાશ્રિત્ય
પરમાણવો દ્રવ્યતોઽપ્રદેશાસ્તથૈકૈરુનમ પ્રદેશાવગાહિતાવા સત્યા

૧ કાલાપ્રદેશરૂપ ૨ જ્ઞેય પરમાણવ પુદ્ગલસમ્યાસ્થિતિનાસ્તે કાલાપ્રદેશ
ત્તરે કાલસપ્રદેશ ૩ ક્ષેત્રાપેક્ષાકાલાપ્રદેશસત્માવમાહ —

સ્વસ્વક્ષેત્રમુચ્ચન્તઃ ક્ષેત્રતોઽપ્રદેશઃ પુદ્ગલાઃ સ્વચ્ચન્તે । યદા યદા તુ
સ્વસ્વક્ષેત્ર વિમુચ્ચ ક્ષેત્રાન્તરેષુ પુદ્ગલાઃ સચરન્તિ, [પ્રતિસ્થાન]
ચ સમયપેક્ષમવતિષ્ઠન્તે, તદા તદા કાલતોઽપ્રદેશઃ પુદ્ગલાઃ વ્યપ-
દિશ્યન્તે ઇતિ ॥ ૧૦ ॥

દીકાર્થ—દ્રવ્યપરિણામની માફક ક્ષેત્રમાબલુવુ ક્ષેત્રને આગ્રિએક
આકાશપ્રદેશમા અવગાહીને રહેલ પુદ્ગલ સ્ક ધોતુ બીજા સ્થાને ૧૫
આને આગ્રિ કાલથી કાલ અપ્રદેશો બાલુવા આનો અભિપ્રાય આ છે કે,
દ્રવ્યપરિણામને આગ્રિ પગમાલુઓ દ્રવ્યથી અપ્રદેશ છે તેમજ એક
આકાશપ્રદેશને વ્યાપિ રહેલ પરમાલુ સ્ક ધો પોતાના ક્ષેત્રને નહી
છોડવાથી ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો કહેવામા આવે છે ન્યારે ન્યારે
પુદ્ગલ સ્ક ધો પોતાના ક્ષેત્રને છોડી બીજા ક્ષેત્રમા બાય, અને એક
સમય રહે ત્યારે ત્યારે તેને કાળથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો કહેવામા આવે
૭ (૧૦)

યથા ક્ષેત્રત ણ્વમવગાહનાદિતોઽપીત્યેતદુચ્યતે—

સંકોઅત્રિકોઽં પિદુ, પડુચ્ચ ઓગાહનાઈ એમેવ ।
તહ સુદુમવાયરથિરેયરે ય સદાદ્વપરિણામ ॥૧૧॥

ક્ષેત્રની માફક અવગાહનાદિથી પણ કાલ અપ્રદેશ કહે છે

મૂર્ત્ય—અવગાહનાના સક્રિય તથા વિક્રિયપણાને
આગ્રિ તેમજ સૂક્ષ્મ-બાદર, સ્થિર-અસ્થિર તથા શબ્દાદિ
પરિણામને આગ્રિ કાલથી અપ્રદેશો છે. (૧૧)

અવગાહનાયા. સંકોચ વિકોચ ચ પ્રતીત્ય કાલાપ્રદેશઃ
સ્યુ. । અયમભિપ્રાયઃ—યે પરમાણુસંખ્યાપેક્ષયા સ્તોરૂપપ્રદે-

શાવગાહિનો ભૂત્વા સમયમેઠુ સ્થિત્વા પુદ્ગલસ્કન્ધા વહુતરનમ પ્રદે-
શાવગાહિનો ભવન્તિ, સમયમેઠુ વાવતિષ્ઠન્તે, યદા ચ વહુતરનમ.પ્ર-
દેશાવગાહિનો ભૂત્વા સમયમેઠુ સ્થિત્વા પુનરલ્પનમ પ્રદેશાવગાહિનો
ભવન્તિ, તદા સકોચે વિકોચેઽપિ સતિ પુદ્ગલસ્કન્ધા કાલતોઽપ્ર-
દેશા સ્યુઃ । તથા સૂક્ષ્મગદરાસ્થિરાસ્થિરશબ્દમન.કર્માદિપરિણામ
ચ પ્રતીત્ય કાલતોઽપ્રદેશા સ્યુ । અયમાભિપ્રાયઃ—યે સૂક્ષ્મગ-
દરાદિપરિણામમાવગ્નાં પુદ્ગલસ્કન્ધા યદા સમયમેઠુવતિષ્ઠન્તે,
તદા તે કાલતોઽપ્રદેશા સ્યુ ॥ ૧૧ ॥

ટીકાર્થ—અનગાહનાના મકોચ તથા વિકોચને આશ્રિ ઝાલથી
અપ્રદેશો થાય છે આનુ આ રહુસ્થ છે કે, જે પુદ્ગલસ્કંધો પર
માણુ મજાપાની અપેક્ષાએ અ પ આકાશપ્રદેશને અવગાહી એક
સમય રહી, ફરી ઘણા આકાશપ્રદેશને અવગાહે છે અને એક
સમય રહે છે જ્યારે ઘણા જ આકાશપ્રદેશને અવગાહી એક સમય
રહી ફરી અ પ આકાશપ્રદેશ અવગાહી પુદ્ગલસ્કંધો થાય છે ત્યારે
મકોચ, વિકોચ થયે છતે પુદ્ગલસ્કંધો ઝાલથી અપ્રદેશો છે તેમજ
સૂક્ષ્મ, ગાદર, સ્થિર, અસ્થિર, શબ્દપરિણામ, મનપરિણામ અને
કર્માદિ પરિણામને આશ્રિ ઝાલથી અપ્રદેશો થાય છે અભિપ્રાય આ
છે કે જે સૂક્ષ્મ તથા ગાદરાદિ પરિણામને પામેલા પુદ્ગલસ્કંધો
જ્યારે એક સમય સ્થિતિકાલ રહે છે ત્યારે તે પુદ્ગલ સ્કંધો ઝાલ
થી અપ્રદેશો છે (૧૧)

તતથ—

एव जो सव्वोऽवि अ, परिणामो पुग्गलाण इह समए ।
तं त पडुच्च एसि, कालेण अप्पएसत्त ॥ १२ ॥

તત —

મૂલાર્થ—એ પ્રમાણે જૈનશાસનમા સમગ્ર પુદ્ગલોના

તે તે પરિણામને આશ્રિ કાલથકી અપ્રદેશો બતાવ્યા છે.
(૧૨)

एव उक्तप्रकारेण यः सर्वोऽपि च परिणामः पर्यायान्तरेण
भयन पुद्गलानामिति परमाणूनां स्कन्धानां चेहेति जैनप्रवचने वर्णितः,
त त परिणाममाधित्य 'एसि' इति पुद्गलानामेकसमयस्थितिकानां
कालेनाप्रदेशत्व ज्ञेयमिति ॥ १२ ॥

ટીકાર્થ—પ્રથમ કહેલ પ્રકારવડે મમગ્ર પરિણામ એટલે પ
ર્યાયાતરને પામવું પરમાણુઓનું તથા પુદ્ગલસ્કંધોનું જે જેનશા
સનમા વર્ણન કરેલ છે તે તે પરિણામને આશ્રિ એક મમય સ્થિતિ
વાળા પુદ્ગલોનું કાલથકી અપ્રદેશપણ બાણવું (૧૨)

तथा च सति किं सिद्धम् ? इत्यत आह—

કાલેણ અપ્પણ્ણસા, એવં ભાવાપણ્ણસણ્ણહિ તો ।

હુંતિ અસંખિજ્જગુણા, સિદ્ધા પરિણામવાહુલ્લા ॥ ૧૩ ॥

આથી જુ સિદ્ધ થયું ? તે બતાવે છે

મૂર્ત્ય—એ પ્રમાણે ભાવ અપ્રદેશ કરતાં કાલ અ-
પ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણો સિદ્ધ થયા, પરિણામના બહુપ-
ણ્ણથી. (૧૩)

ये भावतोऽप्रदेशा एरुगुणकालकादयः, ये च द्विगुणकाल-
कादयोऽनन्तगुणकालकान्तादीन् यावद्भावतः सप्रदेशास्ते सर्वे
कालत एकसमयस्थितिका अप्रदेशाः । 'एव' इति अनेन व्या-
ख्यानेन भावाप्रदेशेभ्यः कालाप्रदेशा एरुगुणकालाद्विगुणकाल-

કાદીના પરિણામાનન્ત્યાત્પુદ્ગલા અસખ્યાતગુણાઃ સિદ્ધા ભવન્તીતિ ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—પુદ્ગલસ્કંધો એક ગુણ કાળકાદિ ભાવથી અપ્રદેશો છે, તેમજ જે પુદ્ગલો જે ગુણ કાલકાદિ અનંતગુણ ઠાલકાદિ પર્યંત સુધી ભાવથી અપ્રદેશો છે તે બધા કાલ થકી એક સમય સ્થિતિવાળા કાલ અપ્રદેશો છે આ બ્યાખ્યાન વડે ભાવ અપ્રદેશોથી ઠાલ અપ્રદેશો એક ગુણ કાલક જે ગુણ કાલકાદિઓનું પરિણામ અનંત હોવાથી પુદ્ગલો અસખ્યાત ગુણ મિદ્ધ વાય છે (૧૩)

इत्तो दब्बाएसेण अप्पएसा हवतऽसंखगुणा ।

के पुण ते परमाणू, कह ते बहुअत्ति त मुणसु ॥ १४ ॥

મૂળાર્થ—કાલ અપ્રદેશ કરતા દ્રવ્ય અપ્રદેશો અસખ્યાત ગુણો છે તે શુ છે ? ઉત્તર—પરમાણુઓ છે તે ધણા કેમ છે ? ઉત્તર—સાબળ (૧૪)

इतोऽनन्तरोक्तेभ्यः कालाप्रदेशेभ्यो द्रव्यतोऽप्रदेशा असख्यातगुणा भवन्ति । के पुनस्ते ? इत्याह—परमाणवः । यथ ते बहवः ? तदुच्यते ॥ १४ ॥

ટીકાર્થ—હમણા ઠેવ કાળ અપ્રદેશ કરતા દ્રવ્ય અપ્રદેશો અસખ્યાત ગુણો છે તે શુ છે ? ઉત્તર, તે પરમાણુઓ છે કેમ તે ઘણા છે ? તેજ બતાવે છે (૧૪)

अणुं संखिज्जपएसिअ असखँणतप्पएसिआ चेव ।

चउरो च्चिअ रासी पुग्गलाण लोए अणंताण ॥ १५ ॥

મૂળાર્થ—પરમાણુઓની એક રાશિ ૧, સખ્યાત

પ્રદેશોની બીજી રાશિ ૨. અસખ્યાત પ્રદેશોની ત્રીજી રાશિ. ૩, અનંત પ્રદેશોની ચોથી રાશિ. ૪. આ મુજબ લોકને વિષે રહેલા અનંતા પુદ્ગલોની ચાર રાશિ નિશ્ચય કરીને થાય છે, (૧૫)

પરસ્પરાસંખ્યસ્વમાનાં પરમાણુનામેકો રાશિઃ ૧, ક્ષણ-કાલ્યણુકાદીનામુત્કૃષ્ટસંખ્યાતાણુકાન્તાનાં સ્કન્ધાનાં સર્વેષામપિ સરવાતાણુકલ્પપદેશમાજાં દ્વિતીયો રાશિઃ ૨, જઘન્યાસરવાતાણુકાદીનામેકાદ્યેકોત્તરગુણવૃદ્ધાનામુત્કૃષ્ટસંખ્યાતાણુકાન્તાનાં સર્વેષામપ્યસરવાતાણુકલ્પપદેશમાજાં ત્રીતીયો રાશિઃ ૩, જઘન્યાનન્તાણુકાદીનામેકાદ્યેકોત્તરગુણવૃદ્ધાનામુત્કૃષ્ટાનન્તાણુકાન્તાનાં સ્કન્ધાનાં સર્વેષામપ્યનન્તાણુકલ્પપદેશમાજાં ચતુર્થો રાશિઃ ૪ । એતદ્ એવં ચ રાશયોઽનન્તાનાં પુદ્ગલાનાં લોકે ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકે ભવન્તીતિ ॥ ૧૬ ॥

ટીકાર્થ—પરસ્પર નહીં મળેલ સ્વભાવવાળા પરમાણુઓની એક રાશિ-૧, જે પરમાણુ ત્રણ પરમાણુથી માડી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા પરમાણુ પર્યંતના સમગ્ર સ્કંધો ટેલેલો સંખ્યાત પરમાણુઓના વ્યવદેશને પામે છે તેની બીજી રાશિ ૨, જઘન્ય અસંખ્યાત પરમાણુથી માડી એક આદિ એક ઉત્તર ગુણથી વધતા ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત પરમાણુ પર્યંત, સમગ્ર અસંખ્યાત પરમાણુના વ્યવદેશને પામનાર સ્કંધોની ત્રીજી રાશિ ૩, જઘન્ય અનંત પરમાણુથી માડી એક આદિ એક ઉત્તર ગુણથી વધતા ઉત્કૃષ્ટ અનંત પરમાણુ પર્યંત, સમગ્ર અનંત પરમાણુના વ્યવદેશને પામનાર સ્કંધોની ચોથી રાશિ ૪ આટલીજ રાશિઓ ચતુર્દશ રજ્જુરૂપ લોકને વિષે રહેલા અનંતા પુદ્ગલોની બને છે (૧૫)

તત્થાણંતેહિતો. સુત્તેણં તપ્પણસિણહિતો ।
 જેણ પણસદ્ધાણ, મણિઆ અણવો અણંતગુણા ॥૧૬॥

મૂલ્યાર્થ—આ ચાર રાશિમા અનતપ્રદેશી સ્કંધોની
 ને રાશિ છે. તે રાશિ તેના પ્રદેશની અપેક્ષા કરતા પણ
 છુટા પરમાણુઓની ને રાશિ છે તે પ્રદેશની અપેક્ષાએ
 અનતગુણી સૂત્રમા કહેલ છે (૧૬)

‘તત્થ’ इति तेषु चतुर्षु राशिषु यत्राप्यनन्तप्रदेशिता
 स्कन्धा अनन्ता सन्ति, तथापि तेभ्योऽनन्तप्रदेशिनस्कन्धेभ्य.
 ‘प्रदेशार्थतया परमाणवोऽनन्तगुणा’ सूत्रे उक्ता । सूत्र चेदम्—
 “संव्वयोऽअणतपणसिआ खधा दव्वट्ठयाए, ते चेव पणसट्ठया-
 ए अणतगुणा । परमाणुपुगला दव्वट्ठपणसट्ठयाए अणतगुणा ।
 सखिज्जपणसिआ खधा दव्वट्ठयाए सखिज्जगुणा, ते चेव पणसट्ठया-
 ए सखिज्जगुणा । असखिज्जपणसिआ खधा दव्वट्ठयाए असखिज्ज-
 गुणा, ते चेव पणसट्ठयाए असखिगुणत्ति ॥ १६ ॥

ટીકાથર્—પૂર્વે કહેલ ચાર રાશિમા ભેકે અનતપ્રદેશી સ્કંધો
 અનતા છે, તોપણ તે અનતપ્રદેશિક સ્કંધોથી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ
 પરમાણુઓ સૂત્રને વિષે અનતગુણા કહ્યા છે સૂત્ર આ છે મર્વથી
 થોડા અનતપ્રદેશિક સ્કંધો દ્રવ્યની અપેક્ષાએ છે આજ સ્કંધો પ્રદે-
 શની અપેક્ષાએ પોતાથી અનતગુણા છે પરમાણુ પુદ્ગલો, દ્રવ્ય
 તેમજ પ્રદેશની અપેક્ષાએ તેના કરતા અનતગુણા છે સખ્યાતા
 પ્રદેશવાળા સ્કંધો દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેના કરતા સખ્યાતગુણા છે
 આજ સ્કંધો પ્રદેશની અપેક્ષાએ પોતાથી સખ્યાતગુણા છે અસખ્યા

‘પ્રા’ इति क्वचित् । एवमपि । २ ‘असखिज्ज’ इति क्वचित् ।

ત પ્રદેશવાળા સ્ક ધો તેના કરતા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસખ્યાતશુણ્ય છે આજ સ્ક ધો પ્રદેશની અપેક્ષાએ પોતાથી અસખ્યાતશુણ્ય છે (૧)

સંખિજ્ઞયમે ભાગે, સંખિજ્ઞપણસિઆળ વદ્ધતિ ।

નવરમસંખિજ્ઞપણસિઆળ ભાગે અસંખયમે ॥ ૧૭ ॥

મૂઝાર્થ—પરમાણુઓ સખ્યાતા પ્રદેશવાળા સ્ક ધોના સખ્યાતમે ભાગે છે તેમજ અસખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્ક ધોના અસખ્યાતમે ભાગે છે. (૧૭)

સખ્યાતા પ્રદેશાઃ પરમાણ્વો યેષાં સ્કન્ધાના તે તથા, તેષાં સરયેયતમે ભાગે વર્તન્તે પરમાણ્વ इति । અસખ્યાતાઃ પ્રદેશાઃ પરમાણ્વો યેષા તે તથા, તેષાં ચાસખ્યેયતમે ભાગે વર્તન્તે, પરમાણ્વ इति, ઉક્તમૂત્રપ્રમાણ્યાત્ । અયમાશયઃ—યથા કિલ કલ્પનયા શતસ્ય સરયેયતમો ભાગો વિંશતિઃ, શતસ્યૈવાસખ્યેયતમો દશ, શતસ્યૈવાનન્તતમો ભાગ* પચ્ચ । એવમિદાનયા દિશા દ્વય શુકાદિસ્કન્ધેભ્યઃ પ્રભૃતિ સખ્યાતાણુસ્કન્ધાન્ યાવદ્ યઃ સખ્યાતાણુસ્કન્ધરાશિસ્તદપેક્ષયા પરમાણ્વઃ સખ્યેયતમે ભાગે વર્તન્ત इति । અસખ્યાતાણુસ્કન્ધરાશ્યપેક્ષયા ત્વસખ્યેયભાગ इति । પરમાર્થતસ્તુ પરમાણૂનામપ્યનન્તત્વ વક્ષ્યત इति ॥ ૧૭ ॥

ટીકાર્થ—સખ્યાતા પ્રદેશો એટલે પરમાણુઓ છે જે સ્ક ધોને તે સખ્યાતા સ્ક ધો કહીએ આ સ્ક ધોના સખ્યાતમે ભાગે પરમાણુઓ છે અસખ્યાતા પ્રદેશો એટલે પરમાણુઓ છે, જે સ્ક ધોને તે અસખ્યાત સ્ક ધો કહીએ આ સ્ક ધોના અસખ્યાતમે ભાગે પરમાણુઓ વર્તે છે કહેલ સૂત્રના પ્રમાણુથી આનો ભાવાર્થ આ છે

કટપનાવડે સોની સખ્યા છે આ સખ્યાનો સખ્યાતમો ભાગ ૨૦ વીશ થાય છે સોનો અસખ્યાતમો ભાગ ૧૦ દશ થાય છે સોનો અનતમો ભાગ ૫ પાચ થાય છે આ રીત પ્રમાણે બે પરમાણુના સ્કંધથી માડી સખ્યાતા પરમાણુઓના સ્કંધ પર્યંત જે સખ્યાના પરમાણુઓની સ્કંધ રાશિ છે, આ રાશિની અપેક્ષાએ પરમાણુઓ સખ્યાતમે ભાગે વર્તે છે અમખ્યાત પરમાણુ સ્કંધરાશિની અપેક્ષાએ પરમાણુઓ અસખ્યાતમે ભાગે વર્તે છે આમ ઓછા છતાં પણ પરમાર્થથી પરમાણુઓને અનતપણુ કહેશે (૧૭)

અથ પરમાણુના વહુત્વ કથયન્નાહ—

સઙ્ગિ અસખિજ્જપણસિઆણ તેસિં અસખભાગત્તે ।

વાહુહ્ણ સાહિજ્જહ, ફુહમવસેસાહિં રાસીહિં ॥ ૧૮ ॥

હવે પરમાણુઓનું બહુપણુ બતાવે છે

મૂળાથ—અસખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધોની અપેક્ષાએ પરમાણુઓ બે કે અસખ્યાતમે ભાગે છે તો પણ પરમાણુઓ વણા છે પ્રગટ બીજી રાશિઓ કરતા (૧૮)

સત્યપ્યસખ્યાતપ્રદેશિકેભ્ય સ્કંધેભ્ય ‘તેસિં’ इति परमाणूनाમसंख्येयभागत्वे । बहुत्वं कथ्यते, निश्चितमेव शेष-
રાશિભ્યા સરયાતપ્રદેશિકાનંતપ્રદેશિકામિધાનાભ્યામિતિ । અય-
મભિપ્રાય—સરયાતપ્રદેશિકરાશેરપેક્ષયા સૂત્રે સરયાતભાગટુત્તિસ્ત્વ
પરમાણુનામુક્ત તતોઽવસીયતે તેષાં વહુત્વમ્ । અન્યથા સખ્યાત-
પ્રદેશિકરાશેરપેક્ષયાઽસરખેયમાગેઽનન્તભાગે વા તે પરમાણવોઽભવિ-
પ્યન્નિતિ ॥ ૧૮ ॥

ટીકાર્થ—અમખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધો કરતાં બે કે પરમાણુઓ અસખ્યાતમે ભાગે છે, છતાં પણ પરમાણુઓ ઘણા છે

નિશ્ચિત અવશેષ સંખ્યાત પ્રદેશ તેમજ અનત પ્રદેશ રાશિ યેની અપેક્ષાએ આનુ રહસ્ય આ છે

સંખ્યાત પ્રદેશ રાશિની અપેક્ષાએ ને કે સૂનમા મંખ્યાતમે ભાગે પરમાણુઓને ગણ્યા છે આ હીસાએ ઓછા છે, છતાં તેને ઘણા કહેવામાં આવે છે આનુ કારણ સંખ્યાતમે ભાગે ગણ્યા એજ છે અન્યથા સંખ્યાત પ્રદેશ રાશિની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતમે ભાગે અગર અનતમે ભાગે પરમાણુઓ છે, એમ શાસ્ત્રકાર કથન કરત તાત્પર્ય એ માલુમ પડે છે કે સંખ્યાત પ્રદેશરાશિની અપેક્ષાએ ઓછા પરમાણુઓ છે, છતાં સોની અપેક્ષાએ જેમ દશ તથા પાંચ ઓછા છે આટલા બધા ઓછા ન હોવાથી વધારે છે આમ શાસ્ત્રકારે વિવક્ષા કરી હોય તેમ માલુમ પડે છે (૧૮)

परमाणूना स्वरूपतो बहुत्व प्रसाध्य इदानीं कालापदेशि-
केभ्योऽसख्यातगुणत्वमाह—

जेणिकरासिणो द्विअ, असंखभागेण सेसरासीणं ।
तेणास्सखिज्जगुणा, अणवो कालापणसेहिं ॥ १९ ॥

પરમાણુઓને સ્વરૂપથી બહુપણ સિદ્ધ કરી હવે કાલ અપ્રદેશ કરતા અસંખ્યાત શુદ્ધાપણ બતાવે છે

મૂલાર્થ—પરમાણુઓ ને કે એકરાશિની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતમે ભાગે છે તેપણ બીજી રાશિની અપેક્ષાએ નથી. આ કારણથી કાલઅપ્રદેશ કરતા પરમાણુઓ અસંખ્યાતગુણા છે. (૧૯)

येनैकराशेरेवासख्यातप्रदेशिकस्कन्धाभिधानस्यैवासख्यात-
भागेऽणवो वर्तन्ते, न शेषराश्यो. सरयातप्रदेशिकानन्तप्रदेशिका-
भिधानयोरिति । अयमर्थः—अनन्तप्रदेशिकस्कन्धराशेरनन्तगुणाः,

સહ્યાતપ્રદેશિવસ્વન્ધરાશેસ્તુ સહ્યાતમાગે વર્તન્તે, સહ્યાતમાગ-
સ્ય ચ વિવર્ણયા પૂર્વોક્તયુત્તયા ચ નાત્યન્તમલ્પતેતિ । તેન કાલતઃ
સપ્રદેશેષ્વપ્રદેશેષુ ચ વૃત્તિમતામણૂનાં વહુત્વાત્ કાલાપ્રદેશાનાં ચ
સમયમાત્રકાલાવસ્થાયિત્વેનાત્યન્તમલ્પત્વાત્કાલાપ્રદેશેભ્યોઽસહ્યા-
તગુણા દ્રવ્યાપ્રદેશા इति ॥ ૧૯ ॥

ટીકાર્થ—અસહ્યાત પ્રદેશિ રુક ધવાળા નામની જે એક રાશિ
છે આ એક રાશિના જે અસહ્યાતમે ભાગે પરમાણુઓ વર્તે છે પણ
બાકીની સહ્યાત પ્રદેશિક અને તપ્રદેશિક રાશિની અપેક્ષાએ નથી
આનો આ અર્થ છે અને તપ્રદેશિક રુક ધરાશિ કરતા પરમાણુઓ
અને તશુણા છે સહ્યાતપ્રદેશિક રુક ધરાશિ કરતા સહ્યાતમે ભાગે
છે સહ્યાત ભાગને મધ્યમ મહ્યાત લક્ષણસ્થાનની વિવક્ષાવડે
પ્રથમ કહેલ માફક અત્યંત અપણુ નથી આ કારણથી કાલથી
સપ્રદેશ તેમજ અપ્રદેશોને વિષે વર્તનાર પરમાણુઓ ધણા છે કાલ
અપ્રદેશો સમય માત્ર કાલ અવસ્થાયિ હોવાથી અત્યંત અપ છે
આના કરતા દ્રવ્ય અપ્રદેશો અસહ્યાત શુણા છે (૧૯)

इतो असखगुणिआ, हवति खित्तापएसिआ समए ।
ज ते ता सव्वे खिअ, अपएसता खित्तओ अणवो॥२०॥

મૂલાર્થ—દ્રવ્ય અપ્રદેશ કરતા ક્ષેત્ર અપ્રદેશો અસહ્યાત
ગુણા શાસ્ત્રમા કહ્યા છે જે કારણથી પરમાણુનો તેમજ
બીજા સર્વે બે પ્રદેશિકાદિ રુક ધો ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ છે, (૨૦)

इतो द्रव्याप्रदेशेभ्यः क्षेत्राप्रदेशिका असह्यातगुणा भवन्ति ।
यस्माच्चे एव परमाणवः ‘ता’ इति तावदर्थे स च क्रमोपन्यासे ।
वक्ष्यमाणगायोक्तद्विप्रदशादिद्रव्यापेक्षया एकैकनभ'प्रदेशावगाहि-

તયા સર્વેઽપિ ક્ષેત્રતોઽપદેશા એવેતિ । ન હોરુઃ પરમાણુર્ગદરપરિણા
મોઽપિ દ્વ્યાદીત્રયઃપ્રદેશાન્ વ્યામોતિ ॥ ૨૦ ॥

ટીકાર્થ—દ્રવ્ય અપ્રદેશ કરતા ક્ષેત્ર અપ્રદેશો અસંખ્યાત
શુણ્યા છે કારણ કે તેજ પરમાણુઓ તેમજ આગળની ગાથામા
કહેલ જે પ્રદેશાદિક દ્રવ્યો એક એક આકાશ પ્રદેશમા અવગાહેલ
રોવાથી આ બધાઓ ક્ષેત્રથી અપ્રદેશોજ છે કારણ કે એક પરમાણુ
બાહર પરિણામને પામેલ હોય તો પણ જે આકાશ પ્રદેશને અવ
ગાહી શકતો નથી (૨૦)

દુપણસિઆદ્દણસુઽત્રિ, પણસપરિવદ્દિણસુ ઠાણેસુ ।
લઘ્મઙ્ગ ઇક્કિક્કોઽવિઞ, રાસીલિત્તાપણસાણં ॥૨૧॥

આજ વાત કહે છે

મૂળાર્થ—પ્રદેશથી વૃદ્ધિ પામતા એવા જે પ્રદેશાદિક
સ્થાનોને વિષે ક્ષેત્ર અપ્રદેશોની એક એક રાશિ પણ
મળે છે. (૨૧)

પ્રદેશગદ્ધઃ પરમાણુપર્યાય इह गृह्यते । ततो द्विप्रदेशादि-
केष्वपि स्वरूपेषु प्रदेशपरिवर्द्धितेषु स्थानेष्वेकाग्रैकोत्तरेण परमाणु-
परिवर्द्धितेषु क्षेत्राप्रदेशानामैकैक एव राशिर्नश्यते । अथमर्थः—द्वयणु
फस्कन्या घादरपरिणामतया केचिद् द्विदिनभ.प्रदेशावगाहिनः,
केचित्तु सूक्ष्मपरिणामतयैरैकनभःप्रदेशावगाहिन इति । एव ऽप्यणु
फस्कन्याः केचिद्वादरपरिणामतया त्रित्रिनभ प्रदेशावगाहिनः, के-
चिद्वादरसूक्ष्मपरिणामतया द्विदिनभःप्रदेशावगाहिनः, केचित्सूक्ष्मप-
रिणामतयैरैकनभःप्रदेशावगाहिनः । एव चतुरणुरुस्कन्या अपि
केचिच्चतुश्चतुर्नभ.प्रदेशावगाहिनः, केचित्रित्रिनभ.प्रदेशावगाहिनः,
केचिद्विदिनभःप्रदेशावगाहिनः, केचित्त्वेकैकनभःप्रदेशावगाहिन इति ।

અનયા દિશા પચ્ચાણુકપટણુકાદયોઽનન્તાણુકાન્તાઃ સ્કન્ધા એકૈ
 કનમ.પ્રદેશાગ્રાહિનોઽપિ લભ્યન્ત ઇતિ । તથા ચ સતિ દ્વચણુકા-
 દીનામનન્તાણુકાન્તાનાં ક્ષેત્રતોઽપ્રદેશાનાં પ્રતિપ્રદેશ પરમાણુદ્વિ-
 સ્થાનમેકૈક એવ રાશિરિતિ ॥ ૨૧ ॥

ટીકાર્થ—પ્રદેશ શબ્દ પરમાણુનો વાચક અહીં છે જેથી
 એક આદિ એક ઉત્તર પરમાણુ પ્રદેશથી વૃદ્ધિ પામતા એવા બે પ્ર
 દેશાદિ રૂક ધોના સ્થાનોને વિષે ક્ષેત્ર અપ્રદેશોની એક એક રાશિ
 મળે છે આનો આ અર્થ છે બે પરમાણુઓવાળા રૂક ધો બાદર પ
 રિણુમથી કેટલાક આકાશના બે બે પ્રદેશમા અવગાહે છે કેટ
 લાક તો સૂક્ષ્મ પરિણુમથી એક એક આકાશ પ્રદેશમા અવગાહે છે
 આ મુજબ કેટલાક ત્રણ પરમાણુઓવાળા રૂક ધો બાદર
 પરિણુમથી આકાશના ત્રણ ત્રણ પ્રદેશને અવગાહે છે કેટ
 લાક બાદર સૂક્ષ્મ પરિણુમથી બે બે આકાશપ્રદેશને અવગાહે છે
 કેટલાક સૂક્ષ્મ પરિણુમથી એકએક આકાશપ્રદેશને અવગાહે છે આ
 મુજબ ચાર પરમાણુવાળા રૂક ધો કેટલાક ચાર ચાર આકાશપ્રદેશને
 અવગાહે છે કેટલાક ત્રણ ત્રણ આકાશપ્રદેશને અવગાહે છે કેટલાક
 બે બે આકાશપ્રદેશને અવગાહે છે, અને કેટલાક એક એક આકા
 શપ્રદેશને અવગાહે છે આ મુજબ પાચ પરમાણુ છ પરમાણુ યાવત્
 અનત પરમાણુ પર્વતના રૂક ધો એક એક આકાશપ્રદેશને અવગાહીને
 રહેવાવાળા પણ મળી આવે છે આ ઉપરથી આ નિર્ણય થયો કે બે
 પરમાણુથી માડી અનતપ્રદેશવાળા રૂક ધો કે જેઓ એક એક પ્રદેશ
 પરમાણુથી વૃદ્ધિ પામેલ છે, તે દરેકમા ક્ષેત્ર અપ્રદેશની એક એક રાશિ
 મળી આવે છે આથી કરીને દ્રવ્ય અપ્રદેશો કરતા ક્ષેત્ર અપ્રદેશો અ
 સંખ્યાતગુણ છે આ મુજબ કોનાદિ અપ્રદેશના અપખંડિત્વની વાત
 પૂર્ણ થાય છે (૨૧)

અય ક્ષેત્રતઃ સપ્રદેશાનામસહ્યગુણતામાહ—

इतो क्लित्ताएसेण चेव सपएसया असखगुणा ।
एगपएसोगाढे, मोत्तु सेसावगाहणया ॥ २२ ॥

હવે ક્ષેત્ર અપ્રદેશ કરતા ક્ષેત્ર સપ્રદેશો અસખ્યાતગુણ છે તે વાત બતાવે છે

મૂળાર્થ—ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતા ક્ષેત્રસપ્રદેશો અસખ્યાતગુણ છે આકાશના એક એક પ્રદેશને અવગાહેલ સ્કંધો છોડી બાકી બધી અવગાહના ક્ષેત્ર સપ્રદેશોની બાધુવી. (૨૨)

एभ्यः क्षेत्राप्रदेशेभ्यः सकाशात् क्षेत्रतः सप्रदेशा असख्यात-
गुणाः । यतः एकैकप्रदेशावगाढान् स्फुन्धान्मुक्त्वा 'सेसावगाह-
णया' इति द्वयादिनभ प्रदेशावगाहिनः स्फुन्धाः सर्वेऽपीह गृह्यन्ते
इति । अयमर्थः—द्व्यणुकस्फुन्धाना क्षेत्रावगाहनापेक्षया द्वौ राशी ।
एक एकैकनभःप्रदेशावगाढाना स्फुन्धाना, द्वितीयस्तु द्विदिनभ प्र-
देशावगाढाना स्फुन्धानाम् । तथा त्र्यणुकस्फुन्धाना क्षेत्रावगाहना-
पेक्षया त्रयो राशयः । एक एकैकनभःप्रदेशावगाढाना, द्वितीयो
द्विदिनभःप्रदेशावगाढाना, तृतीयस्तु त्रिदिनभःप्रदेशावगाढाना स्फु-
न्धानाम् । तथा चतुरणुकस्फुन्धाना चत्वारो राशयः । एक
एकैकनभःप्रदेशावगाढानाम्, द्वितीयो द्विदिनभःप्रदेशावगाढानाम्,
तृतीयस्त्रिदिनभःप्रदेशावगाढानाम्, चतुर्थस्तु चतुश्चतुर्नभःप्रदेशावगा-
ढाना स्फुन्धानाम् । एव पञ्चाणुकस्फुन्धाना पञ्च राशयो यावद-

સહ્યાતાણુસ્કન્ધાના ક્ષેત્રાવગાહનાપેક્ષયાઽસર્યાતા રાશય' ।
 અનન્તાણુસ્કન્ધાના તુ ક્ષેત્રાવગાહાપેક્ષયા નાનન્તા રાશયઃ, સઠ
 લલોકાકાશ પ્રદેશાગ્રસ્યાસહ્યાતસ્યૈવ સર્વત્ર મળનાદિતિ । એવ ચ
 સતિ યે દ્વ્યણુકાદયોઽનન્તાણુકાન્તા સ્કન્ધા એકૈકનમ પ્રદેશાગ્ર-
 ગાદિસ્કન્ધરાશિવર્જા દ્વ્યાદિનમ પ્રદેશાવગાહિનો રાશયસ્તે સર્વે
 ક્ષેત્રતઃ સપ્રદેશા ઇતિ ॥ ૨૨ ॥

ટીકાર્થ—ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતા ક્ષેત્રથી સપ્રદેશો અસખ્યાત
 ગુણા છે કારણ કે એક એક આકાશ પ્રદેશમા અવગાહીને રહેલા
 સ્કંધોને છોડી બે આદિ આકાશ પ્રદેશ અવગાહી સ્કંધો બધા અહીં
 પ્રહણ કરવા આનો અર્થ આ છે બે પરમાણુસ્કંધોની ક્ષેત્ર અવ
 ગાહનાની અપેક્ષાએ બે રાશિ એક એક આકાશ પ્રદેશ અવગાહી
 સ્કંધોની, બીજી બે બે આકાશપ્રદેશ અવગાહીસ્કંધોની તથા ત્રણ
 પરમાણુસ્કંધોની ક્ષેત્ર અવગાહનાની અપેક્ષાએ ત્રણરાશિ એક એક
 આકાશપ્રદેશ અવગાહી સ્કંધોની, બીજી બે બે આકાશપ્રદેશ અવગાહી
 સ્કંધોની ત્રીજી ત્રણ ત્રણ આકાશપ્રદેશ અવગાહી સ્કંધોની, તથા
 ચાર પરમાણુસ્કંધોની ક્ષેત્રઅવગાહનાની અપેક્ષાએ ચાર રાશિ
 એક એક આકાશપ્રદેશ અવગાહીની, બીજી બે બે આકાશપ્રદેશ
 અવગાહીની, ત્રીજી ત્રણ ત્રણ આકાશ પ્રદેશ અવગાહીની, ચોથી ચાર
 ચાર આકાશપ્રદેશ અવગાહીસ્કંધોની આ મુજબ પાંચ પરમાણુ સ્કં
 ધોની પાંચ રાશિઓ થાયત્ અસખ્યાતપરમાણુ સ્કંધોની ક્ષેત્ર અવ
 ગાહનાની અપેક્ષાએ અસખ્યાત રાશિઓ થાય છે અનંત પરમાણુ
 સ્કંધોની તો ક્ષેત્ર અવગાહનાની અપેક્ષાએ અનંતરાશિઓ થતી
 નથી કારણ કે સમગ્ર લોકાકાશના પ્રદેશોને અસખ્યાત જ કહ્યા છે
 આમ છતાં બે પરમાણુથી માંડી અનંતપરમાણુ પર્યંતના સ્કંધો એક

૧ 'ક્ષેત્રાવગાહા ઇતિ કવિત્ । એવ કવિદમેઽપિ જ્ઞેયમ્ । ૨ 'ગાદ' 'ગાહ'
 ઇતિ કવિત્ ॥

એક આકાશપ્રદેશ અવગાહી જે રક ધો છે તે છોડી દઈ બે આદિ
આકાશપ્રદેશ અવગાહી રાશિઓ સર્વે ક્ષેત્રથી સપ્રદેશ બાણવા (૨૨)

શેષત્વ ભાવયન્નાહ—

તે પુનઃ દુપણસોગાહનાઈઆ સન્વપુગ્ગલા સેસા ।
તે અ અસંસ્થિજગુણા, અવગાહનઠાણ વાહુલ્લા ॥૨૩॥

આ જ બાળતમા બાકી રહેલ બીના કહે છે

મૂલાર્થ—તે વળી બે આકાશપ્રદેશ અવગાહનાદિ-
વાળા સમગ્ર પુદ્ગલો શેષા કહેતાં ક્ષેત્ર અપ્રદેશથી બૃદ્ધ અ-
સખ્યાતગુણા છે. અવગાહનાના સ્થાનને આશ્રિ બહુપણુ
બાણવુ. (૨૩)

તે પુનર્દિવેશાવગાહનાદિકા ‘ સન્વપુગ્ગલા ’ इति समस्ता
द्वयशुकादयोऽनन्ताणुकान्ताः स्कन्धाः शेषा व्यतिरिक्ताः क्षेत्राप्र-
देशपुद्गलेभ्य इत्यस्याध्याहारः । ते पुनः क्षेत्रतः सप्रदेशा असंख्यात
गुणाः अवगाहनास्थानाना वाहुल्यात् । अयमाशयः—परमाण्वादी-
नामनन्ताणुकस्कन्धानामपि पुद्गलानामेकैकनभ प्रदेशलक्षणमेकमेवा-
वगाहनास्थानम् क्षेत्राप्रदेशानां, क्षेत्रतः सप्रदेशानां तु द्वयादिनभ प
देशमभृतीन्यसंख्यातनभः प्रदेशपर्यन्तान्यसंख्यातान्यवगाहनास्थाना-
नीति ॥ २३ ॥

ટીકાર્થ—તે વળી બે આકાશપ્રદેશ અવગાહનાદિવાળા સ
મગ્ર બે પરમાણુથી બાકી અનંત પરમાણુ પર્યંતના રક ધો શેષા કહેતા
ક્ષેત્રઅપ્રદેશથી બૃદ્ધ એવા તે ક્ષેત્રથી સપ્રદેશો અસખ્યાત ગુણા છે
અવગાહના સ્થાનોનું બહુપણુ દોવાથી આનો આ આશય છે પરમા
ણુથી બાકી અનંત પરમાણુ પુદ્ગલ રક ધોનું એક એક આકાશપ્રદેશ

લક્ષણ એક જ અવગાહના સ્થાન છે ક્ષેત્ર અપ્રદેશોનું અને ક્ષેત્રસપ્રદેશોનું તો બે આકાશપ્રદેશોથી માડી અસખ્યાત આકાશપ્રદેશ પર્યંત અસખ્યાતા અવગાહના સ્થાનો મળે છે આ કારણથી ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતા ક્ષેત્ર સપ્રદેશો અસખ્યાત ગુણ છે (૨૩)

અય દ્રવ્યતઃ કાલતો ભાવતશ્ચ સમદેશાના પ્રમાણમાહ—

દ્રવ્યેણ હુતિ ઇત્તો, સપ્પણ્ણા પુગ્ગલા વિસેસહિઆ ।
કાલેણ ય ભાવેણ ય, એમેવ ભવે વિસેસહિઆ ॥૨૪॥

હવે દ્રવ્યથી કાળથી તથા ભાવથી સપ્રદેશોનું પ્રમાણ કહે છે

મૂલાર્થ—ક્ષેત્રસપ્રદેશો કરતા દ્રવ્યસપ્રદેશ પુદ્ગલો વિશેષાધિક છે તેના કરતાં કાલ સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં આ મુજબ ભાવસપ્રદેશો વિશેષાધિક છે. (૨૪)

અન્યઃ ક્ષેત્રતઃ સમદેશેભ્યો દ્રવ્યતઃ સમદેશાઃ પુદ્ગલા વિશેષાધિકાઃ । તથા દ્રવ્યતઃ સમદેશેભ્યઃ કાલતઃ સમદેશાઃ પુદ્ગલા વિશેષાધિકાઃ । એવ કાલતઃ સમદેશેભ્યો ભાવતઃ સમદેશા વિશેષાધિકા ઇતિ ॥ ૨૪ ॥

ટીકાર્થ—ક્ષેત્ર સપ્રદેશો કરતા દ્રવ્યથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો વિશેષાધિક છે તથા દ્રવ્યથી સપ્રદેશો કરતા કાલથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો વિશેષાધિક છે આ મુજબ કાલથી સપ્રદેશો કરતા ભાવથી સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે (૨૪)

અમીષા વિશેષાધિકૃત્તે યુક્તિમાહ—

ભાવાઈઆ વુટ્ટી, અસંસ્વગુણિઆ જમપ્પણ્ણાણં ।
તો સપ્પણ્ણસયાણં, સિત્તાઈવિસેસપરિવુટ્ટી ॥ ૨૫ ॥

આ આરેના વિશેષાધિક્રમા યુક્તિ બતાવે છે

મૂળાર્થ—જે કારણથી ભાવ આદિ અપ્રદેશોની વૃદ્ધિ અસંખ્યાત ગણી કહી છે, તે કારણથી ક્ષેત્રાદિ સપ્રદેશો વિશેષાધિક્ર બાણુવા. (૨૫).

યસ્માદપ્રદેશાના પુદ્ગલાના ભાવાદિકા ભાવમાદૌ કૃત્વા વૃદ્ધિરસંખ્યગુણિતા, આદિશબ્દાત્કાલદ્રવ્યક્ષેત્રાણિ ગૃહ્યન્તે । અયમર્થઃ—ભાવાપ્રદેશેભ્યઃ કાલતોઽપ્રદેશા પુદ્ગલા અસંખ્યગુણાઃ । કાર્માપ્રદેશેભ્યો દ્રવ્યાપ્રદેશા અસંખ્યગુણાઃ । દ્રવ્યાપ્રદેશેભ્યઃ ક્ષેત્રાપ્રદેશા અસંખ્યગુણા इति । ‘તો’ इति तस्मात्सપ્રદેશાના પુદ્ગલાના ક્ષેત્રાદિકા ક્ષેત્રમાદૌ કૃત્વા વૈપરીત્યેન ક્રમશઃ વિશેષપરિણાદિર્વાદ્યુચ્યતા । ક્ષેત્રતઃ સપ્રદેશેભ્યો દ્રવ્યતઃ સપ્રદેશા વિશેષાધિકાઃ । દ્રવ્યતઃ સપ્રદેશેભ્યઃ કાલતઃ સપ્રદેશા વિશેષાધિકાઃ । કાલતઃ સપ્રદેશેભ્યો ભાવતઃ સપ્રદેશા વિશેષાધિકા इति ॥ ૨૫ ॥

ટીકાર્થ—જે કારણથી અપ્રદેશ પુદ્ગલોની ભાવને આદિ કરી વૃદ્ધિ અસંખ્યાત ગણી કહી છે આદિ શબ્દથી કાલ, દ્રવ્ય, તથા ક્ષેત્ર ગ્રહણ કરવા આનો ભાવાર્થ આ છે ભાવ અપ્રદેશોથી કાલ અપ્રદેશ પુદ્ગલો અસંખ્યાત ગુણ છે કાલ અપ્રદેશોથી દ્રવ્ય અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણ છે દ્રવ્ય અપ્રદેશોથી ક્ષેત્ર અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણ છે તે કારણથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો ક્ષેત્રને આદિ કરી, વિપરીતપણાથી ક્રમસર વિશેષ પરિવૃદ્ધિ બાણુવી ક્ષેત્ર સપ્રદેશો કરતા દ્રવ્ય સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે દ્રવ્ય સપ્રદેશો કરતા કાલત કહેતા કાલને આગ્રિ કાલ સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે કાલસપ્રદેશો કરતા ભાવને આગ્રિ ભાવ સપ્રદેશો વિશેષાધિક બાણુવા આ મુજબ વધારે હોવામા યુક્તિ એમ સમજાય છે કે જે અપ્રદેશ અપ હોય તો તેને મોટો ભાગ સપ્રદેશમા હોય, જેને લઈ ભાવ અપ્રદેશ અપ હોવાથી

તેનો પાછળનો બધો ભાગ એક ગુણકાલાદિ છોડી અને તગુણકાલકાદિ બધા સપ્રદેશો સર્વેથી વધારે થયા આ મુજબ સપ્રદેશોનું અપ બહુત્વ પૂર્ણ થયું (૨૫)

અય મિશ્રાલ્પવહુત્વનાદ—

મીસાળ સંક્રમ પડે, સપણ્સા સ્થિતિઓ અસંતુલિતગુણા ।
મળિઆ સદ્ગુણે પુણ, થોવાચ્છિઅ તે મહેઅઠ્ઠા ॥૨૬॥

હવે મિશ્ર આ પબહુત્વ બતાવે છે

મૂલાર્થ—મિશ્રોના અલ્પબહુત્વ સબધી વિચારને આશ્રિ ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતા ક્ષેત્ર સપ્રદેશો અસખ્યાત ગુણા છે. પોતાને સ્થાને વળી ક્ષેત્ર સપ્રદેશો સર્વથી થોડા બાકી રહેવા, (૨૬)

મિશ્રાણામિત્યપ્રદેશસપ્રદેશાના મીલિતાના સક્રમ પ્રત્ય-
પ્રદેશેભ્ય* સપ્રદેશેષ્વલ્પવહુત્વચિચારસક્રમે ક્ષેત્રતોડપ્રદેશેભ્ય
ક્ષેત્રત* સપ્રદેશા અસરયેયગુણા* । સ્વસ્થાને પુનરપ્રદેશાન્
વિહાય કેવલસપ્રદેશચિન્તાયા દ્રવ્યકાલમાવાના સપ્રદેશાના ક્રમશઃ
વિશેષાધિકાનામપેક્ષયા સ્તોકા એવ તે ક્ષેત્રત* સપ્રદેશા ઇતિ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—મિશ્રાણ કહેતા અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશોનું પરસ્પર મળીને સક્રમ પ્રતિ એટલે અપ્રદેશ થકી સપ્રદેશને વિષે અપ બહુત્વના સક્રમણમા ક્ષેત્રથી અપ્રદેશો કરતા ક્ષેત્રથી સપ્રદેશો અસખ્યાત ગુણા છે પણ ક્ષેત્ર સપ્રદેશો પોતાના સ્થાનમા એટલે અપ્રદેશને છોડી કેવળ સપ્રદેશોનોજ વિચાર કરીએ ત્યારે ક્ષેત્ર સપ્રદેશો દ્રવ્ય, કાળ, તથા ભાવ સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે તેની અપેક્ષાએ થોડાજ છે આ ક્ષેત્રથી સપ્રદેશ બાકી રહેવા (૨૬)

एतदेवोच्यते—

खित्तेण सप्पएसा, थोवा दव्वद्धभावओ अहिया ।
सपएसप्पावहुअं, सट्ठाणे अत्थओ एवं ॥ २७ ॥

આજ વાત કહે છે

મૂલાર્થ—ક્ષેત્રથી સપ્રદેશો થોડા છે, તેના કરતાં દ્રવ્ય, કાળ તથા ભાવના સપ્રદેશો અધિક છે. આ મુજબ પોતાના સ્થાનને વિષે વ્યાખ્યાનથી સપ્રદેશોનું અપખંડુત્વપણું બાજીયું. (૨૭)

शेषसप्रदेशापेक्षया क्षेत्रतः सप्रदेशाः स्तोकाः, स्तोकत्वे च साध्ये युक्तिः पूर्वाविचारितैव । ‘दव्वद्धभावओ अहिया’ इति द्रव्यतः कालतो भावतश्च सप्रदेशाः क्रमशो विशेषाधिकाः । अर्थत इति व्याख्यानापेक्षया इत्थं स्वस्थाने सप्रदेशानां पुद्गलानामल्पव-
हुत्वमवगन्तव्यमिति ॥ २७ ॥

ટીકાર્થ—ખીજ સપ્રદેશોની અપેક્ષાએ ક્ષેત્રસપ્રદેશો થોડા છે થોડા હોવામા યુક્તિ પ્રથમ વિચારેલ છે જ ક્ષેત્રસપ્રદેશ કરતા દ્રવ્ય, કાળ તથા ભાવઆત્મિ સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે અર્થત કહેતા વ્યાખ્યા નની અપેક્ષાએ આ મુજબ સ્વસ્થાનને વિષે સપ્રદેશ પુદ્ગલોનું અપખંડુત્વપણું બાજીયું (૨૭)

अल्पवहुत्वसख्यामाह—

पदमं अपएसाणं, वीय पुण होइ सप्पएसाणं ।
तइय पुण मीसाण, अप्पवहु अत्थओ तिन्नि॥२८॥

અપખંડુત્વ કેટલા થયા તેની ગણના બતાવે છે

મૂઝાર્થ—અપદેરોનુ પ્રથમ, બીજુ વળી સપદેરોનુ તેમજ વળી ત્રીજુ મિથોનુ અપખહુત્વપણુ આ મુજબ અર્થથી ત્રણ અપખહુત્વ થાય છે. (૨૮)

પ્રથમ દ્રવ્યાપદેશાના ચતુર્ણાં પુદ્ગલરાશીના પરસ્પરમલ્પ બહુત્વમુક્તમ્ દ્વિતીય સેવામેવ દ્રવ્યાદિતઃ સપદેશાનામ્ । તૃતીય મિથાનામિતિ । સપદેશાપદેશાના મિલિતાનામિત્યર્થતો વ્યારવાન- દ્વારેણ શ્રીણ્યલ્પબહુત્વાનિ ભવન્તિ । સૂત્રે ત્વેકમેવાલ્પબહુત્વમુક્ત- મિતિ ॥ ૨૮ ॥

ટીકાર્થ—દ્રવ્યાદિ અપદેશ ચાર પુદ્ગલ રાશિનુ અપખહુત્વપણુ પ્રથમ કહ્યુ છે બીજુ તેજ દ્રવ્યાદિ ચાર સપદેશોનુ અને ત્રીજુ સપદેશ અપદેશ મળી મિથોનુ આ મુજબ વ્યાખ્યાનદ્વારા ત્રણ અ પ ખહુત્વ થાય છે પણ સૂત્રને વિષે તો એકજ અપખહુત્વ કહેલ છે (૨૮)

સપદેશાનામન્યોન્ય ઠાસટાદિપમાણમાહ—

ઠાળે ઠાળે વઢૂઈ, ભાવાઈળ જમપ્પણસાળ ।

તં ચિઅ ભાવાઈળં, પરિમસ્સઈ સપ્પણસાળ ॥૨૯॥

સપદેશ અપદેશોને પરસ્પર કેટલી ઓછાશ અધિકતા છે તેનુ પ્રમાણ બતાવે છે

મૂઝાર્થ—ભાવાદિ અપદેરોની જે સંખ્યા સ્થાને સ્થાને વધે છે, તેજ મખ્યા ભાવાદિ સપદેરોમાંથી ઓછી થાય છે. (૨૯)

ભાવાદીનામાદિગન્ધાત્કાલદ્રવ્યક્ષેત્રાણામપ્રદેશાના સ્થાને
સ્થાને યદ્વર્ધ્વતે, તદેવ સપ્રદેશાનાં ભાવાદીના પરિશ્રવ્યતે ।
યથા કિલ વલ્પનયા લક્ષ પુદ્ગલાસ્તેષુ ભાવતઃ કાલતો દ્રવ્યતઃ
ક્ષેત્રતથાપ્રદેશઃ ક્રમેણૈકદ્વિપચ્ચદશસહસ્રસમ્ય્યાઃ, સપ્રદેશાસ્તુ નવ-
નવત્યષ્ટનવતિપચ્ચનવતિનવતિસહસ્રસરયાઃ તતશ્ચ ભાવાપ્રદેશેભ્યઃ
કાલાપ્રદેશેષુ સહસ્ર વર્ધતે, તદેવ ભાવતઃ સપ્રદેશેભ્યઃ કાલતઃ
સપ્રદેશેષુ હીયતે । તથા યદેવ કાલાપ્રદેશેભ્યો દ્રવ્યાપ્રદેશેષુ સહસ્ર-
ત્રય વર્ધતે, તદેવ કાલસપ્રદેશેભ્યો દ્રવ્યસપ્રદેશેષુ હીયતે । તથા
યદેવ દ્રવ્યાપ્રદેશેભ્યઃ ક્ષેત્રાપ્રદેશેષુ સહસ્રપચ્ચૈક વર્ધતે, તદેવ દ્રવ્ય-
સપ્રદેશેભ્યઃ ક્ષેત્રસપ્રદેશેષુ હીયતે ઇતિ ॥ ૨૯ ॥

સ્થાપના ચેપમ્ ।

ભાવાપ્ર. ૧૦૦૦	કાલાપ્ર. ૨૦૦૦	દ્રવ્યાપ્ર. ૧૦૦૦	ક્ષેત્રાપ્ર. ૧૦૦૦૦
ભાવસપ્ર. ૬૬૦૦૦	કાલસપ્ર. ૬૬૦૦૦	દ્રવ્યસપ્ર. ૬૬૦૦૦	ક્ષેત્રસપ્ર. ૬૬૦૦૦

ટીકાર્થ—ભાવ, કાલ, દ્રવ્ય તથા ક્ષેત્ર અપ્રદેશોની જે સખ્યા
સ્થાને સ્થાને વધે છે, તેજ સખ્યા અપ્રદેશ ભાવાદિકોભાથી ઓછી
થાય છે, દ્રષ્ટાન તરીકે કંપનાથી એક લાખ પુદ્ગલો છે આ પુદ્ગ
લોમા ભાવથી, કાલથી, દ્રવ્યથી, તથા ક્ષેત્રથી અપ્રદેશો અનુક્રમે,
એકહજાર, બે હજાર, પાંચહજાર, દશહજાર છે સપ્રદેશો અનુક્રમે
નવાણુ હજાર, અઠાણુ હજાર, પચાણુ હજાર, અને નેવુ હજાર છે
તતશ્ચ ભાવ અપ્રદેશ કરતા કાલ અપ્રદેશને વિષે જે એક હજાર વધે
છે, તેજ હજાર ભાવસપ્રદેશ કરતા, કાલસપ્રદેશને વિષે ઓછા છે,
તેમજ કાલ અપ્રદેશ કરતા દ્રવ્ય અપ્રદેશમા જે ત્રણ હજાર સખ્યા
વધે છે, તેજ ત્રણ હજાર કાલ અપ્રદેશ કરતા દ્રવ્ય સપ્રદેશને વિષે
ઘટે છે, તથા દ્રવ્ય અપ્રદેશ કરતા ક્ષેત્ર અપ્રદેશમા જે પાંચ હજાર
સખ્યા વધે છે, તેજ પાંચ હજાર સખ્યા દ્રવ્ય સપ્રદેશ કરતા ક્ષેત્ર
સપ્રદેશમાથી ઘટે છે (૨૬)

આની સ્થાપના નીચે મુજબ છે

ભાવઅપ્રદેશ ૧૦૦૦	કાલઅપ્રદેશ ૨૦૦૦	દ્રવ્યઅપ્રદેશ ૫૦૦૦	દેવઅપ્રદેશ ૧૦૦૦૦
ભાવસપ્રદેશ ૮૮૦૦૦	કાલસપ્રદેશ ૮૮૦૦૦	દ્રવ્યસપ્રદેશ ૮૫૦૦૦	દેવસપ્રદેશ ૮૦૦૦૦

અહવા સ્વિત્તાઈણં, જમપ્પણસાણ હાયણ કમસો ।

ત ચિઅ સ્વિત્તાઈણ, પરિવટ્ટહ સપ્પણસાણ ॥૩૦॥

મુજાબ—અથવા ક્ષેત્રાદિ અપ્રદેશોની જે હાનિ ઠહી છે, તેજ ક્ષેત્રાદિ અપ્રદેશોની વૃદ્ધિ અનુક્રમે જાણવી. (૩૦)

અથવા [દ્રવ્ય] ક્ષેત્રાદિના ચત્ત્રપ્રદેશનાં હીયતે, ત્રમણસ્ત-
દેવ સપ્રદેશના ક્ષેત્રાદિનાં પરિવર્તિત ઇતિ । અવમર્થ —ક્ષેત્રાપ્રદેશ-
ભ્યો દ્રવ્યાપ્રદેશો પચ સહસ્રા હીયતે । ત એવ ક્ષેત્રત્રમણસ્ત-
ભ્યો દ્રવ્યસપ્રદેશો વર્ધન્તે । તથા ચ એવ દ્રવ્યતોષ્પ્રદેશો કા-
લાપ્રદેશો ત્રય સહસ્રા હીયન્તે । ત એવ દ્રવ્યસપ્રદેશો કા-
લસપ્રદેશો વર્ધન્તે । તથા ચદેક સહસ્ર કાલાપ્રદેશો ભાવાપ્રદેશો
હીયતે । તદેવ કાલસપ્રદેશો ભાવસપ્રદેશો વર્ધન્તે ઇતિ ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—અથવા ક્ષેત્રાદિ અપ્રદેશોની જે હાનિ ઠહી છે, તેજ
સપ્રદેશ ક્ષેત્રાદિકોની વૃદ્ધિ અનુક્રમે જાણવી આનો આ અર્થ છે
ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતા દ્રવ્ય અપ્રદેશોને વિષે જે પાચ હજાર ધટે છે,
તેજ પાચ હજાર ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતા દ્રવ્ય અપ્રદેશોમા વધે છે, તથા
જે દ્રવ્ય અપ્રદેશો કરતા કાલ અપ્રદેશોમા ત્રણ હજાર ધટે છે, તેજ
ત્રણ હજાર દ્રવ્ય અપ્રદેશો કરતા કાલ અપ્રદેશોને વિષે વધે છે, તથા
જે એક હજાર કાલ અપ્રદેશો કરતા ભાવ અપ્રદેશોમા ધટે છે, તેજ
કાલ અપ્રદેશો કરતા ભાવ અપ્રદેશોમા એક હજાર વધે છે પ્રથમ

ગાથામા ઘટવા સળધી વાત કરી છે આ ગાથામા વધવા સળધી વાત કરી છે અને એકજ રીતિ છે (૩૦)

અવરુપ્પરપ્પસિદ્ધા, વુઢી હાળી અ હોડ દુહંપિ ।

અપ્પસસપ્પપ્પસાળ પુગ્ગલાળં સલક્કવળઓ ॥૩૧॥

મૂળાર્થ—આ પ્રમાણે પરસ્પર અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશ બન્ને પુદ્ગલોની વૃદ્ધિ તથા હાનિ સ્વસ્વરૂપથીજ થાય છે. (૩૧)

પરસ્પરતોડ્ઞ્યોન્યાપેક્ષયા મરુર્પેગ સિદ્ધા મતિષ્ઠિતા સ્વ-લક્ષણતઃ સ્વસ્વરૂપતો વૃદ્ધિર્હાનિથ્ય ભવતિ, દ્વયોરપીતિ પુદ્ગલાના ભાવકાલદ્રવ્યક્ષેત્રવિશિષ્ટાના ક્રમોત્ક્રમાભ્યા વૃદ્ધિહાનિમતામ-દેશરાશે સપ્રદેશરાશેથેત્યર્થ ॥ ૩૧ ॥

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે એક બીજાની અપેક્ષાએ સ્વસ્વરૂપથીજ ક્રમ તથા ઉત્ક્રમવડે વૃદ્ધિ તથા હાનિ પામતા એવા ભાવ-કાલ, દ્રવ્ય તથા ક્ષેત્ર વિશિષ્ટ પુદ્ગલોની બન્ને અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશ રાશિની વૃદ્ધિ તથા હાનિ કહી છે (૩૧)

અમુમેવાર્થ વ્યવક્તિ—

તે ચેવ ય તે ચડહિવિ, જમુવચરિજ્ઞંતિ પુગ્ગલા દુવિહા ।
તેળ ડ વુઢી હાળી, તેસિ અન્નોન્નસસિદ્ધા ॥ ૩૨ ॥

આજ અર્થને પ્રગટ કરી બતાવે છે

મૂળાર્થ—જે પુદ્ગલો અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશથી બે પ્રકારે બતાવ્યા છે, તેજ પુદ્ગલો ભાવાદિ ચાર પ્રકારથી વિશિષ્ટ કરે છે તે ભાવાદિ વડેજ પુદ્ગલોની પરસ્પર હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે. (૩૨)

યસ્માત્પુદ્ગલા દ્વિવિધાઃ સપ્રદેશા અપ્રદેશાશ્ચેત્યર્થઃ । ઉપચ-
ર્યન્તે વિશિષ્ટ્યન્તે ચતુર્ભિરપિ ભાવકાલાદિભિઃ પરમાર્થતસ્તુ
ત એવ તે નાન્યે । અવમર્થઃ—યે કિલ કલ્પનયા પુદ્ગલા લક્ષસત્ત્વા
ઉક્તાઃ પરમાર્થેન તુ અનન્તા સન્તિ, તેષા મધ્યાત્મેચિત્ દ્રવ્યતો-
ઽપ્રદેશાઃ શેષાસ્તુ દ્રવ્યત સપ્રદેશાઃ । ય એવ દ્રવ્યતોઽપ્રદેશા
સપ્રદેશાશ્ચ, ત એવ ચ કાલાદિભિરપ્યપ્રદેશા સપ્રદેશાશ્ચ વિચાર્યન્તે,
તેન તેષા પુદ્ગલાના વૃદ્ધિર્હાનિશ્ચાન્થોન્પસસિદ્ધા, ઇતરેતરાશ્રયેતિ
પરસ્પરાપેક્ષયેત્યર્થઃ ॥ ૩૨ ॥

ટીકાર્થ—જે પુદ્ગલો અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશથી બે પ્રકારે
કહેલ છે, તેજ પુદ્ગલો ભાવ-કાલાદિ ચાર પ્રકારથી વિશિષ્ટ કરાય
છે જુદા જુદા પાઠે છે પણ વાસ્તવિક રીતે તે બેજ અપ્રદેશ તથા
સપ્રદેશ છે, બીજા નથી આને આ અર્થ છે જે પુદ્ગલો કપનાથી
એક લાખ ગણેલ છે તે પુદ્ગલો પરમાર્થથી અનન્તા છે તે પુદ્ગ-
લોની મધ્યે દેહલાઠ દ્રવ્યથી અપ્રદેશો છે બાકીના બધા સપ્રદેશો
છે, અને જે પુદ્ગલો દ્રવ્યથી અપ્રદેશો તથા સપ્રદેશો છે, તેજ પુદ્ગ-
લોનો કાલાદિવડે અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશનો વિચાર કરાય છે આ
કારણથી પુદ્ગલોની પરસ્પર વૃદ્ધિ તથા હાનિ સિદ્ધ થાય છે (૩૨)
ટીકાકારે જે દેહાત આપી વૃદ્ધિ હાનિ બતાવી છે તેજ વાત મૂલકાર
બતાવે છે (૩૦)

एएसिं रासीण, णिदरिसणमिण भणामि पच्चस्खं ।

बुद्धीए सव्वपुग्गल, जावं तावाण लक्खो उ ॥३३॥

મૂર્ત્ય—ઉપર બતાવેલ રાગિ મળથી પ્રત્યક્ષ
દેહાત કહું છું સમગ્ર પુદ્ગલોની વૃદ્ધિ જે છે, તે બધાને
કપનાથી—એક લાખ ધારો (૩૩)

ઇક ચ દો અ પંચ ય, દસ ય સહસ્તાઈ અપ્પણાણં ।
ભાવાઈણં કમસો, ચઉળહવિ જહોવહ્ણાણ ॥ ૩૪ ॥

મૂલાર્થ—તેમા એક હજાર, બેહજાર, પાચહજાર, દ-
શહજાર અનુક્રમે ભાવાદિ ચાર અપ્રદેશોને બાણો. (૩૪)

કલ્પનયા યાવન્તઃ સર્વપુદ્ગલાસ્તાવતાં લક્ષમિતિ ॥ ૩૩ ॥
एक द्वे पञ्च दश सहस्राणि अप्रदेशाना भावादीना भावकालद्रव्य-
क्षेत्राणा चतुर्णामपि यथोपदिष्टाना क्रमेणावगन्तव्यानि ॥ ૩૪ ॥

ટીકાર્થ—કલ્પના વડે જેટલા પુદ્ગલો છે તે બધાને એક
લાખ ગણો (૩૩)

ટીકાર્થ—ભાવ અપ્રદેશ, કાલ અપ્રદેશ, દ્રવ્ય અપ્રદેશ, તથા ક્ષેત્ર
અપ્રદેશ જે ચાર કલા છે, તે અનુક્રમે એક હજાર, બે હજાર, પાચ
હજાર તથા દશ હજાર બાણવા (૩૪)

નડઈ પંચાણડઈ અઢાણડઈ તહેવ નવનડઈ ।
एवडयाई सहस्साई सप्पणसाण विवरीअं ॥ ૩૫ ॥

મૂલાર્થ—નેવુ હજાર, પચાણુ હજાર, અઢાણુ હજાર
તેમજ નવાણુ હજાર વિપરીતથી સપ્રદેશોને બાણો. (૩૫)

वैपरीत्येन सप्रदेशाना नवतिः पञ्चनवतिरष्टनवतिर्नवनवतिश्च
सहस्राणा क्रमेणावगन्तव्या । वैपरीत्य चेदम्—क्षेत्रतः सप्रदेशाना
नवतिसहस्राणि । द्रव्यतः सप्रदेशाना पञ्चनवतिसहस्राणि । कालतः
सप्रदेशानामष्टनवतिसहस्राणि । भावतः सप्रदेशाना नवनवतिसह-
स्राणीति ॥ ૩૫ ॥

ટીકાર્થ—વિપરીતપણથી સપ્રદેશોને નેત્ર હજાર, ૫ ચાલુ હજાર, અઠાણ હજાર, નવાણ હજાર અનુક્રમે જાણવા. વિપરીતતા જાતાવે છે, ક્ષેત્રથી સપ્રદેશો નેત્ર હજાર છે દ્રવ્યથી સપ્રદેશો ૫ ચાલુ હજાર છે કાલથી સપ્રદેશો અઠાણ હજાર છે ભાવથી સપ્રદેશો નવાણ હજાર છે (૩૫)

एएसि जहासंभवमत्योवणय करिज्ज रासणि ।
सवभावओ अ जाणिज्ज ते अणंते जिणाभिहिण॥३६॥

॥ इति समासेय पुद्गलपट्त्रिशिका ॥

મૂળાર્થ—આ ચાર રાશિનો યથાસભવ અર્થનો ઉપનય કયો લેવો આ વાત કટપનાથી કહી છે વાસ્તવિક તે પુદ્ગલો અનતાતિર્થ કરોએ કહેલ છે. એમ જાણો (૩૬)

एतेषां पूर्वोक्तानां सप्रदेशाप्रदेशानां राशीनां यथासम्भवमर्थो-
पनयमर्थभाक्ता कुर्यात् । अर्थभावना तु सप्रदेशाप्रदेशानामल्पबहु-
त्वविचाररूपा पूर्वव्याख्याने कृतैवेति नेह प्रतन्यते । अत्र लक्ष-
संख्यया पुद्गलानामल्पबहुत्वविचारणमव्युत्पन्नमतिशिष्यव्युत्पादना-
र्थम् । परमार्थतस्तु तान् पुद्गलाननन्तान् जिनाभिहितान् जानीया-
दिति ॥ ३६ ॥

इति श्रीरत्नसिंहसूरिविरचिता पुद्गलपट्त्रिशिकावृत्ति* समर्थितेति ॥

ટીકાર્થ—જે પૂર્વે કહેલ સપ્રદેશ, અપ્રદેશ રાશિઓનો યથા સભવ અર્થનો ઉપનય અગર અર્થની ભાવના તમો કરી દ્યો સપ્રદેશ, અપ્રદેશની અપખંડત્વ વિચારણાએ ભાવના પ્રથમ વ્યા

ધ્યાનમાં કરેલ છે, માટે અહીં ફરી કહેતા નથી. અહીં પુદ્ગલોની એક લાખ મધ્યાવહેળે અપ્પણહુત્વની વિચારણા કરી તે માત્ર અબ્યુત્પન્ન મતિ શિષ્યની બુદ્ધિ વિકાસ કરવા માફ જાણુ વાસ્તવિક રીતે તેા નિશ્ચયરસગવાને કહેલા પુદ્ગલો અનતા છે તે તમે જાણો (૩૬)

इति श्रीरत्नसिंहसूरि विरचिता पुद्गल पट्टत्रिशिका टीकायां
गुणरभाषा र्थतपसचत्पति पाडितशिरोमणि ज्ञानादिगुणगुणालकृत
श्रीमन्मुक्तिविजयजीगणिशिष्य श्रीमद् पन्पासजी श्रीकमलविजय-
गणिशिष्य; मुनि देवविजयगणिना समर्थिताः रुपद्वज्जाख्यनगरे पू-
र्णगता स. १९७२ फाल्गुन मासे शुक्लपक्षे प्रतिपदाया शुभ भूयात् ॥

॥ इति सवृत्तिका पुद्गलपट्टत्रिशिका समाप्ता ॥

પુદ્ગલ પટ્ટત્રિશિકામાથી મારાંશ.

૧ ભાવ અપ્રદેશ, કાલ અપ્રદેશ, દ્રવ્ય અપ્રદેશ, ક્ષેત્ર અપ્રદેશ
ભાવ અપ્રદેશ પુદ્ગલ કહેતા પુદ્ગલોમાં રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ
દિ ભાવપર્યાયો અનતા છે, છતાં જ્યારે એક ગુણ કાલો, સતો, તે
મજ એક ગુણ રસ, ગંધ, સ્પર્શદિની વિનક્ષા કરવામાં આવે ત્યારે
તેને ભાવ અપ્રદેશ કહે છે અથવા ભાવને આગ્રિ અપ્રદેશ કહે છે

૨ કાલ અપ્રદેશ પુદ્ગલ કહેતા પુદ્ગલોનો સ્થિતિ કાળ ઘણો
છે, છતાં પ્રથમ એક અમય સ્થિતિકાળ દરેક પુદ્ગલોના દેરક્ષરને
લીધે વિવક્ષા કરવામાં આવે ત્યારે તેને કાલથી અપ્રદેશ કહે છે

૩ દ્રવ્ય અપ્રદેશ પુદ્ગલ કહેતા સ્કંધો મધ્યતાદિ પ્રદેશવાળા છે, છતાં તેવળ જુદા રહેલા પરમાણુઓની વિવક્ષા કરવામા આવે ત્યારે તેને દ્રવ્યથી અપ્રદેશ કહે ॥

૪ મેત્રઅપ્રદેશ પુદ્ગલ કહેતા આકાશના સંખ્યાતાદિ પ્રદેશમા પુદ્ગલ સ્કંધો અવગાહીને રહ્યા છે, છતાં એક આકાશપ્રદેશમા જે કોઈ પણ પુદ્ગલ સ્કંધો રહ્યા છે, તેને મેત્રઅપ્રદેશ કહે છે

૫ ભાવ અપ્રદેશ ૧, કાલ અપ્રદેશ ૨, દ્રવ્ય અપ્રદેશ ૩, ક્ષેત્ર અપ્રદેશ ૪ આ ચારેનો પરસ્પર અપંગુહત્વ સંગ્રહી વિચાર કહેવો

૬ સર્વથી થોડા ભાવ અપ્રદેશો છે એક શુણ્ણકાલકાદિ

૭ ભાવ અપ્રદેશો કરતા કાલ અપ્રદેશો અસંખ્યાત શુણ્ણ છે

કાલઅપ્રદેશ એક સમય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલને કહે છે અને તેવા ભાવ અપ્રદેશ તથા ભાવ સપ્રદેશમા એક સમય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો મળી આવવાથી કાળ અપ્રદેશો અસંખ્યાત શુણ્ણ અધિક છે

દ્રવ્ય આશ્રિ કાળ અપ્રદેશ બતાવે છે.

૮ દ્રવ્ય જે પરમાણુ તેમજ જે પ્રદેશી સ્કંધો જો તે સ્થિતિ આશ્રિ એક સમય રહે તો તે કાવથી અપ્રદેશ કહેવાય છે પ્રથમ ૩ પાદિ ભાવને આશ્રિ કહેલ હંતુ અહીં દ્રવ્યને આશ્રિ જાણવું

ક્ષેત્ર આશ્રિ કાલ અપ્રદેશ

૯ એક આકાશાદિ પ્રદેશમા રહેલ પરમાણુ આદિ સ્કંધો જો તે પોતાના સ્થાનથી બીજા ક્ષેત્રને સ્પર્શે ત્યારે પ્રથમ જે એક સમય સ્થિતિકાલ છે, તેને ક્ષેત્ર આશ્રિ કાલ અપ્રદેશ કહે છે

અવગાહનાને આશ્રિ કાલ અપ્રદેશ

૧૦ જે પુદ્ગલ સ્કંધો સંકોચ, વિકોચને આશ્રિ પ્રથમ અપંગુહતા પ્રદેશમા રહી ફેર વિશેષ આકાશ પ્રદેશમા રહે છે ત્યારે પ્રથમ જે એક સમય સ્થિતિકાળ તેને અવગાહનાને આશ્રિ કાળ અપ્રદેશ કહે ॥

પુદ્ગલ પરિણામને આશ્રિકાળ અપ્રદેશ.

૧૧ પુદ્ગલોનો જે પરિણામ સૂક્ષ્મ, ઘાદર, સ્થિર, અસ્થિર, શબ્દ પરિણામ, મન પરિણામ, કર્માદિ પરિણામ આ બધા પરિણામને આશ્રિ પ્રથમ જે મમય સ્થિતિકાળ તે તે પુદ્ગલ પરિણામને આશ્રિ કાળથી અપ્રદેશ કહે છે

આ મુજબ કાળ અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણા છે

શિષ્યગ કા.

૧૨ એક ગુણુ, બે ગુણુ, ત્રણ ગુણુથી માડી યાવત્ અનંત ગુણુ કાલકત્વાદિ સ્થાનો મળવાથી એક ગુણુ કાલકાદિ સ્થાનને છોડી બાકીના બધા સ્થાનો એક મમય સ્થિતિવાળા કાલ અપ્રદેશોને મળવાથી શા માટે અનંતગુણુ કાલ અપ્રદેશો ન થાય ?

ઉત્તર

૧૩ અનંતગુણુ કાલકત્વાદિ સ્કંધો એક ગુણુ કાલકાદિ કરતા અનંતમે ભાગે છે જેથી અસંખ્યાત ગુણુ કાલ અપ્રદેશ છે

ચુક્રિા ખતાવે છે

૧૪ એક ગુણુ કાલાદિની એક રાશિ ૧ બે ગુણુથી માડી ૭ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત ગુણુ કાલાદિની બીજી રાશિ ૨ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત ગુણુ કાલાદિમા એક આદિ એક ઉત્તર ગુણુ વૃદ્ધિ કરતા ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત ગુણુ કાલાદિની ત્રીજી રાશિ ૩ ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત ગુણુ કાલાદિમા એક આદિ એક ઉત્તર ગુણુ વૃદ્ધિ કરતા યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ અનંતગુણુ કાલાદિની ચોથી રાશિ ૪ આ ચોથી રાશી અનંતગુણુ કાલાની છે તે રાશિ પ્રથમ રાશિ જે એક ગુણુકાલકાદિની છે, તેના કરતા અનંતમે ભાગે છે, કારણ કે સંખ્યાત ગુણુ તથા અસંખ્યાત ગુણુ કાલકત્વાદિ રાશિ બાદ કરતા અનંતગુણુ રાશિ થોડી મળે છે, જેથી કાલ અપ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણુજ હોય છે

૧૫ કાલ અપ્રદેશ કરતા દ્રવ્ય અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણા છે
દ્રવ્ય અપ્રદેશો પરમાણુઓ જાણવા

૧૬ દ્રવ્ય અપ્રદેશો કરતા ક્ષેત્ર અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણા છે
એક આકાશ પ્રદેશવૃત્તિ સ્કંધો જાણવા એક આકાશ પ્રદેશમા એક
પરમાણુથી માઠી અનંત પ્રદેશી સ્કંધો રહેવાથી વધારે જાણવા

આ મુજબ એક અપગહુત્વ અપ્રદેશોનું પૂર્ણ થાય છે

સપ્રદેશોનું અદ્યપગહુત્વપાણુ ખતાવે છે

૧૭ ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતા ક્ષેત્ર સપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણા છે
સ્વસ્થાને અપ છે

૧૮ ક્ષેત્ર સપ્રદેશો કરતા દ્રવ્ય સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે

૧૯ દ્રવ્ય સપ્રદેશો કરતા કાલ સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે

૨૦ કાલ સપ્રદેશો કરતા ભાવ સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે

દૃષ્ટાત પૂર્વક આ વાત મમજાવે છે.

૨૧ એક હજાર ભાગ અપ્રદેશો છે બે હજાર કાલ અપ્રદેશો
૭ પાંચ હજાર દ્રવ્ય અપ્રદેશો છે દશ હજાર ક્ષેત્ર અપ્રદેશો છે

૨૨ ૬૦ હજાર ક્ષેત્ર સપ્રદેશો છે ૬૫ હજાર દ્રવ્ય સપ્રદેશો
છે ૬૮ હજાર કાલ સપ્રદેશો છે ૬૯ હજાર ભાવ સપ્રદેશો છે આ
મુજબ પરસ્પર અપગહુત્વપાણુ જાણી લેવું

અદ્ય પગહુત્વો કેટલા થયા તે કહે છે

૨૩ અપ્રદેશો ચારનું એક અપગહુત્વ ૧, સપ્રદેશોનું બીજું
અપગહુત્વ ૨, અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશ બંનેનું માથે ત્રીજું અપ
ગહુત્વ જાણવું ૩, આ મુજબ પુદ્ગલ ષટ્ત્વિંશિકાનો સારાશ જાણવો

॥ अहम् ॥

॥ सत्त्विका निगोदषट्त्रिंशिका ॥

अथ पञ्चमाङ्ग एवैकादशशते दशमोद्देशके निगोदविचारः
 “लौगस्सण भते एगमि आगासपएसे जहन्नपण जीवपएसाण उक्को-
 सपण जीवपएसाण सब्बजीवाण कयरे कयरे अप्पा वा बहुआ वा तुल्ला
 वा विसेसाहिया वा ? गोयमा । सच्चयोवा लौगस्स एगमि आगास-
 पएसे जहन्नपण जीवपएसा, सब्बजीवा असत्विज्जगुणा । उक्कोसपण
 जीवपएसा विसेसाहिया” इति सूत्रम् । अत्र भावार्थः दृष्टोक्ताभिः
 पदनिश्चिता गाथाभिरमूभिरभिधीयते । यथा—

(लाघातर.)

पञ्चम अजलगवती ७ मूरना ११) अग्यारभा शतकना दशभा
 उवैशाभा निगोदने विचार छे तेज कडे छे

प्रश्न—हे लगवन् ! लोकाकाशना ओके आकाश प्रदेशमा नव
 न्यपदे एव प्रदेशो, उत्तृष्टपदे एव प्रदेशो, तथा सर्व एवे आ त्रु
 परस्पन् कोषु थोडा, कोषु वधारे, कोषु सरणा, तथा कोषु विशेषा
 धिक ?

उत्तर—हे जौतम ! लोकाकाशना ओके आकाश प्रदेशने विवे
 न्यपदे सर्वथी थोडा एव प्रदेशो न्नुवा, तेना करता सर्व एवे
 असत्थात गुणा न्नुवा तेना करत उत्तृष्टपदने विवे एव प्रदेशो

વિશેષાધિક જાણવા આ સુબળ સૂત્ર છે હવે અહીં ભાવાર્થ વૃધ્ધાએ
કહેલ આ છત્રીમ ગાથાવડે કહેવામાં આવે છે

લોગસ્તેગપણે, જહનનયપયાંમિ જિયપણસાળં ।

ઉકોસપણ ય તહા, સવ્વજિયાણ ચ કે વહુયા ॥૧॥

મૂઝાર્થ-લોકાકાશના એક આકાશ પ્રદેશને વિષે જ-
નન્યપદે જીવ પ્રદેશો, ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે જીવ પ્રદેશો તેમજ
સર્વ જીવો તેમાં કોણ વણા છે ? (૧)

લોકાકાશસ્યૈકસ્મિન્નમ પ્રદેશે નિર્વિભાગે ક્ષેત્રે જઘન્યતઃ સૂક્ષ્મ-
નિગોદાદિજીવાના કતિ પ્રદેશા અવગાઢા સ્યુઃ ? તથોત્કૃષ્ટપદે વત્કર્પ-
પદે ચ લોકાકાશસ્યૈવૈકસ્મિન્નમ પ્રદેશે નિર્વિભાગે ક્ષેત્રે કતિજીવાના
પ્રદેશા અવગાઢાઃ સ્યુઃ ? તથા સર્વજીવાના સમસ્તલોકાકાશવર્તિના
સર્વભેદાભિન્નાનામુત્કૃષ્ટજઘન્યપદેનૈરુનમ પ્રદેશાવગાઢસૂક્ષ્મઘાદરાદિભે-
દાભિન્નજીવપ્રદેશાના ચ કે વહવઃ ? । ઈતિ સૂત્રેષ્ટત્તિ ॥ ૧ ॥ ચતુર્દશર-
જ્જ્વાત્મકોઽપિ લોકઃ પ્રદેશગણિતાપેક્ષયાઽસમ્ખ્યાતપ્રદેશાત્મકોઽસ્તિ ।
એકૈકનિગોદાવગાહના ચાદ્ગુલાસંખ્યેયમાગ્રભક્ષેત્રમમાણા, યત્ર
ચૈકો નિગોદસ્તન્નાસરયેયા નિગોદા અનન્તજીવાના ચૈક સાધારણ
શરીર નિગોદઃ । એકૈકજીવશ્ચ સ્વદેશેઽસંખ્યાતપ્રદેશાત્મકો લભ્યતે,
સ ચ સૂક્ષ્મનિગોદેષ્વતીવસકુચિતોઽદ્ગુલાસંખ્યેયમાર્ગમાત્રક્ષેત્રમસ-
રયાતપ્રદેશાત્મક વ્યાપ્રોતિ । વિસ્તૃતસ્તુ વહૂન્ બહુતરાંન્વા યાવત્કેવ
લિસમુદ્યાતાવસ્થાયા સર્વાન્ લોકાકાશપ્રદેશાન્ વ્યાપ્રોતિ । તતશ્ચ સ-

૧ 'સ્યુ' ઇતિ ક્વચિત્ । એવમગ્રે । ૨ 'પદંક' ઇત્યપિ । ૩ 'ભિન્નાના' ઇત્યપિ ।

૪ 'ઈતિ સૂત્રેષ્ટત્તિ' ઇતિ ક્વચિત્ નાસ્તિ ॥ ૫ 'વ' ઇત્યપિ । ૬ 'માગ્ર' ઇતિ ક્વચિત્ નાસ્તિ ।

૭ 'વા' ઇતિ ક્વચિત્ નાસ્તિ ।

વજીવરાગેરપેક્ષયા જયન્યત્ત્વે નમઃપ્રદેશેઽસંખ્યાતનિગોદા-
ગોઽપિતિષ્ઠતિ । કતિ સર્વજીવાઃ ? જયન્યપદે ચ કતિ જીવાના
પ્રદેશા બવગાદાઃ સ્યુઃ ? ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ કતિ ? इति परमार्थतो रागि-
त्रयस्य परस्परमल्पवहुत्वे प्रश्नः ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ—જેનો કેવલીની હૃદયી વિભાગ પડી ન શકે તેને
પ્રદેશ કહેવામા આવે છે આવા લોકાકાશના એક પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રમા
જયન્યપદે સૂક્ષ્મ નિગોદાદિ જીવોના કેટલા પ્રદેશો રહ્યા છે ? તથા
ઉત્કૃષ્ટપદે લોકાકાશના એક આકાશ પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રમા જીવોના કેટલા
પ્રદેશો રહ્યા છે ? તેમજ ન પૂર્ણ લોકાકાશમા રહેલ સમગ્ર જીવો, તથા
જયન્યપદે, તેમજ ઉત્કૃષ્ટપદે એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ સૂક્ષ્મ
બાહ્ય ભેદો ઠગી ભિન્ન જીવોના પ્રદેશો આ ત્રણે પરસ્પર કોણ
વધારે ? આ મુજબ સૂત્રની ટીકા છે હવે શાસ્ત્રકાર ગ્રંથને શરૂ કરતા
કહે છે કે ચૌદશરૂપ લોક પ્રદેશની ગણતરીથી અસંખ્યાત પ્રદેશ-
રૂપ છે એક એક નિગોદની અવગાહના, અશુભના અસંખ્યાતમા
ભાગ જેટલા ક્ષેત્ર પ્રમાણની છે

ન્યા એક નિગોદ છે, ત્યા ખીજી અસંખ્યાતી નિગોદો છે
અનંત જીવોનું એક સાધારણ શરીર તેને નિગોદ કહે છે દરેક જીવ
અસંખ્યાતા પ્રદેશવાળો યોતયોતાને સ્થાને છે આ જીવ સૂક્ષ્મ
નિગોદને વિષે ઘણાજ સંકુચિત થઈને, અશુભના અસંખ્યાતમા
ભાગ જેટલા આકાશના અસંખ્યાતા પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રને વ્યાપીને રહ્યો છે

વિસ્તારથી તો આ જીવ ઘણા ઘણાજ આકાશના પ્રદેશોને
વ્યાપીને રહ્યો છે યાવત કેવલિસમુદ્ધાત અવસ્થામા લોકાકાશના
સમગ્ર પ્રદેશોને વ્યાપીને રહ્યો છે ન્યારે જીવ સંકુચિત વૃત્તિથી અશુ-
ભના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા ક્ષેત્રમા રહે છે, ત્યારે તે નિગોદવૃત્તિ

સર્વ જીવરાશિની અપેક્ષાએ જઘન્યથી એક આકાશ પ્રદેશમા અસ
ખ્યાતા નિગોદના અથો રહે છે

હવે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે.

૧ કેટલા જીવો છે ? ૨ જઘન્યથી એક આકાશ પ્રદેશને વિષે
અગર જઘન્યપદે જીવના કેટલા પ્રદેશો રહ્યા છે ? ૩ ઉત્કૃષ્ટથી એક
આકાશ પ્રદેશને વિષે અગર ઉત્કૃષ્ટપદે જીવના કેટલા પ્રદેશો રહ્યા
છે ? પરમાર્થથી આ ત્રણ રાશિનો પરસ્પર અપખાલુત્વ આથી
પ્રશ્ન છે (૧)

ઉત્તરમાહ—

થોવા જહન્યપણ, જિયપ્પણસા જિયા અસંખગુણા ।
ઉક્કોસપણસા, તઓ વિસેસાહિયા મળિયા ॥ ૨ ॥

હવે ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—જઘન્યથી એક આકાશ પ્રદેશને વિષે અ-
ગર જઘન્યપદે સર્વથી થોડા જીવ પ્રદેશો, તેના કરતા
જીવો અસંખ્યાત ગુણા, તેના કરતા ઉત્કૃષ્ટથી એક આ-
કાશ પ્રદેશને વિષે અગર ઉત્કૃષ્ટપદે વિરોધાધિક જીવ પ્ર-
દેશો જાણવા (૨)

एकत्र नभःप्रदेशे जीवप्रदेशा जघन्यपदे सर्वजीवराशेरपेक्षया
स्तोकाः, असंख्येयतमभागवर्तित्वात् । जघन्यपदे जीवप्रदेशा-
पेक्षया च सर्वजीवानामसख्यातगुणत्वात् । उत्कृष्टपदे तु एकस्मिन्-
नभःप्रदेशे जीवप्रदेशास्तत्र सर्वजीवराशेरपेक्षया विशेषाधिका इति॥२॥

ટીકાર્થ—એક આકાશ પ્રદેશને વિષે જઘન્યપદે સર્વ જી-
વની અપેક્ષાથી જીવ પ્રદેશો થોડા છે કારણ કે અસંખ્યાતમા ભાગ

જેટલું ક્ષેત્ર હોવાથી, તેમજ જઘન્યપદે રહેલા જીવ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સર્વ જીવો અસખ્યાત ગુણ છે ઉત્કૃષ્ટપદે એક આકાશ પ્રદેશમા જીવપ્રદેશો સમગ્ર જીવ રાશિની અપેક્ષાથી વિશેષાધિક છે (૨)

અથ જઘન્યપદમુત્કૃષ્ટપદ ચોચ્યતે—

તથા પુણ જહનપયં, લોચંતે જતથ ફાસણા તિદિસિં।
છદિસિમુક્કોસપયં, સમતથગોલંમિ નન્નતથ ॥ ૩ ॥

હવે જઘન્ય પદ તથા ઉત્કૃષ્ટપદ બતાવે છે

મૂળાર્થ—જઘન્યપદ તથા ઉત્કૃષ્ટપદ આ બન્ને પદમાં જઘન્યપદ લોકના છેડે છે, કે જ્યાં ત્રણ દિશિની સ્પર્શના રહી છે ઉત્કૃષ્ટપદ સપૃથ્વી ગોળો અને ત્યાંજ હોય છે, કે જ્યાં છ દિશિની સ્પર્શના હોય છે. બીજો સ્થળે ઉત્કૃષ્ટપદ ન હોય. (૩)

તત્ર તયોર્જઘન્યેતરપદયોર્જઘન્યપદં લોકાન્તે નિષ્કુટકોણરૂપે
મવતિ 'જતથ' ઇતિ યત્ર ગોલકે સ્પર્શના અપરાપરગોલકારમ્મક-
નિગોદરાશિદેશૈસ્તિસૃષ્ટેવ દિશુ મગ્નિ, શેષાણા દિશામલોકેના-
વૃત્તત્વાત્, સા ચ સ્પર્શના સ્વળંગોલક એવ મવતીતિ ભાવઃ ।
'છદિસિં' ઇતિ યત્ર પુનર્ગોલકે પદસ્વાપિ દિશુ અપરાપરગોલકા-
રમ્મકનિગોદરાશિદેશૈઃ સ્પર્શના મવતિ, તત્રોત્કૃષ્ટપદ મવતિ, તત્ર
સમસ્તગોલકે પરિપૂર્ણગોલકે મવતીત્યર્થઃ । નાન્યત્ર, સ્વળંગોલકે ન
મવતીતિ ભાવઃ । સપૂર્ણગોલકત્ર લોકમ ય એવ સ્વાત્, ન તુ
અત્રોક્કસમીપ ઇતિ ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ—જઘન્યપદ તથા ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે જઘન્યપદ લોકના છેડે નિષ્કુટ ગુણરૂપ છે, કે જ્યાં નવા નવા ગોળાને ઉત્પન્ન

કરનાર નિગોદોની સ્પર્શના ત્રણ દિશિની હોય છે બીજી દિશિની સ્પર્શના અવ્યોકથી આગ્રહિત થઈ ગયેલ છે આ ત્રણ દિશિની સ્પર્શના ખડ ગોલામાજ બાણવી વગી જે ગોળામા છ દિશિમા નવા નવા ગોળાને ઉત્પન્ન કરનાર નિગોદ રાશિની સ્પર્શના છે તે ઉત્કૃષ્ટ પદ કહેવાય છે આ ઉત્કૃષ્ટપદ પૂર્ણ ગોળામાજ હોય છે, પણ ખડ ગોળામા ટોલુ નથી સ પૂર્ણ ગોળો તો લોક મધ્યેજ થાય છે, પણ લોકને છેડે ન થાય. (૩)

અથ પરવચનમાશક્કમાન આહ—

उक्तोसमसखगुणं, जहन्नयाओ पयं हवइ किंतु ।

नणु तिविसिफुसणाओ, छदिसिफुसणा भवे दुगुणा ॥ ४ ॥

અહીં શિષ્ય શકા કરે છે (જીવેના પ્રદેશોને અંગે)

મૂલાર્થ—જવન્યપદ કરતા ઉત્કૃષ્ટપદ અસખ્યાત-ગણુ શુ થાય ? ત્રણ દિશિની સ્પર્શના કરતા છ દિશિની સ્પર્શના ખમણી હોવાથી ખમણા થાય. (૪)

उत्कृष्टपदमसख्यातगुण जघन्यपदैरुनम.प्रदेशावगाढजीवम-देशराशेरपेक्षया, किन्तु कथं नु भवति ? न भवतीत्यर्थ । कस्मा देवम् ? इत्याह—ननु निश्चितम्, अक्षमायां वा ननुशब्दः, त्रिदि-क्स्पर्शनायां सकाशात् पञ्चदिक्स्पर्शना भवेद् द्विगुणा, त्रिस्त-व द्विकेन गुणे पण्णामेव भावादिति ॥ ४ ॥

ટીકાર્થ—જઘન્યપદે એક આકાશપ્રદેશઉપર રહેલ જીવ પ્રદેશ રાશિની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટપદ અસખ્યાતગણુ કેમ થાય ? અર્થાત્ ન થાય, કેમ ન થાય ? ઉત્તર નનુ શબ્દ નિશ્ચિત અર્થમા અગર અક્ષમા એટલે મહન ન કરવું આ અર્થમા છે, ત્રણ દિશિની

૧ ‘નણુ તિવિસિ ફૂમણાઆ’ ફલપિ ક્વચિત્ એવમપ્રેરુપિ । ૨ ‘રાસ્યપત્તયા’ શતિ કાપિ ॥

સ્પર્શના કરતા છ દિશિની સ્પર્શના ઝમણી થાય. ત્રણને બેએ શુભે તો
છ થાય. (૪)

इह च काकुपाठाद्धेतुत्व प्रतीयत इत्यतो द्विगुणमेवोक्तृष्टपद
स्यादसख्यातगुण च तदिष्यते, जघन्यपदैकनभःप्रदेशाश्रितजीव-
प्रदेशराश्यपेक्षयाऽसख्यातगुणसर्वजीवेभ्यो विशेषाधिकजीवप्रदेशोपे-
तत्वात्तस्येति । इहोत्तरम्—

થોવા જહન્યપદ, નિગોયમિત્તાવગાહના ફુસણા ।

ફુસણાઽસંસ્વગુણતા, ઉક્તોસપદ અસંસ્વગુણા ॥૫॥

અહિ કાકુના પાઠથી હેતુ પણ જણાવે છે એટલે ઉત્કૃષ્ટપદ ઝમણ
વાય, પણ તમે તો ઉત્કૃષ્ટપદ અસ જ્યાતગણું ગણો છો, તેજ ખતાવે છે
જઘન્યપદે એક આકાશપ્રદેશમા રહેલ જીવપ્રદેશો કરતા સમગ્ર જીવો
અમ જ્યાતગણા છે, અને તેના કરતા ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે જીવપ્રદેશો
વિશેષાધિક છે

અહીં ઉત્તર આપે છે—

મૂઝાર્થ—જઘન્યપદની અદર જીવપ્રદેશો યોડા છે,
કારણકે નિગોદ માત્ર અવગાહનાની સ્પર્શના હોવાથી તે
પણ અગુણના અસ જ્યાતમા ભાગ બેટલી નાણી. ઉ-
ત્કૃષ્ટપદને વિષે અવગાહના અસ જ્યાત ગણી છે. (૫)

एकस्मिन्नभःप्रदेशे जघन्यरूपदे जीवप्रदेशाः स्तोकाः, कुतः?
इत्याह—‘ निगोयमिच्छावगाहणा फुसणा ’ इति निगोदमात्रेऽङ्गु-
लामरयेयभागरूपे क्षेत्रेऽवगाहना येषां ते निगोदमात्रक्षेत्रावगाहनाः,
यारत्सु येष्वेव चाकाशप्रदेशेष्वेको निगोदोऽवगाहस्तावत्सु तेष्वेव
चापरनभःप्रदेशस्पर्शपरिहारेण ये निगोदा अवगाहाम्त एकाव-

કરનાર નિગોદોની સ્પર્શના ત્રણ દિશિની હોય છે બીજી દિશિની સ્પર્શના અલોકથી આંધ્રાદિત થઈ ગયેવ છે આ ત્રણ દિશિની સ્પર્શના ખંડ ગોલામાજ બાણવી વળી જે ગોલામા છે દિશિમા નવા નવા ગોલાને ઉત્પન્ન કરનાર નિગોદ રાશિની સ્પર્શના છે તે ઉત્કૃષ્ટ પદ કહેવાય છે આ ઉત્કૃષ્ટપદ પૂર્ણ ગોલામાજ હોય છે, પણ ખંડ ગોલામા હોતુ નથી સંપૂર્ણ ગોળો તો લોક મધ્યે-૪ થાય છે, પણ લોકને છેડે ન થાય (૩)

અય પરવચનમાશક્કમાન આહ —

उक्तोसमसखगुणं, जहन्नयाओ पयं हवइ कितु ।

नणु तिविसिफुसणाओ, छदिसिफुसणा भवे दुगुणा ॥ ४ ॥

અહીં શિષ્ય શકા કરે છે (જીવેના પ્રદેશોને અગે.)

મૂઝાર્થ—જઘન્યપદ કરતા ઉત્કૃષ્ટપદ અસખ્યાત-ગણુ શુ થાય ? ત્રણ દિશિની સ્પર્શના કરતાં છ દિશિની સ્પર્શના અમણી હોવાથી અમણા થાય. (૪)

ઉત્કૃષ્ટપદમસરયાતગુણ જઘન્યપદૈકનમ પ્રદેશાવગાઢજીવમ-દેશરાશેરેપેક્ષયા, કિન્તુ કય નુ ભવતિ ? ન ભવતીત્યર્થ । કસ્મા દેવમ્ ? इत्याह—ननु निश्चितम्, असमाया वा ननुशब्द', त्रिदि-क्स्पर्शनाया समशात् पदद्विक्स्पर्शना भवेद् द्विगुणा, त्रिकस्य द्विकेन गुणने पणामेव भावादिति ॥ ४ ॥

ટીકાર્થ—જઘન્યપદે એક આકાશપ્રદેશઉપર રહેલ જીવ પ્રદેશ રાશિની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટપદ અસખ્યાતગણુ કેમ થાય ? અર્થાત્ ન થાય, કેમ ન થાય ? ઉત્તર નનુ શબ્દ નિશ્ચિત અર્થમા અગર અક્ષમા એટલે સહુન ન કરવુ આ અર્થમા છે, ત્રણ દિશિની

૧ 'નનુ તિવિસિ ફુસણાઓ' इत्यपि क्वचित् एवमप्रपञ्चि । ૨ 'સમસવચ્ચયા' इति क्वपि ॥

સ્પર્શના કરતા છ દિશિની સ્પર્શના ઝમણી થાય. ત્રણને બેએ ગુણે તો ૮ થાય. (૪)

इह च काकुपाठाद्धेतुत्व प्रतीयत इत्यतो द्विगुणमेवोत्कृष्टपद
स्यादसख्यातगुण च तदिष्यते, जघन्यपदैकनभःप्रदेशाश्रितजीव-
प्रदेशराश्यपेक्षयाऽसख्यातगुणसर्वजीवेभ्यो विशेषाधिकजीवप्रदेशोपे-
क्षत्वाच्चस्येति । इहोत्तरम्—

થોવા જહન્યપદ, નિગોયમિત્તાવગાહના ફુસણા ।
ફુસણાઽસંખગુણતા, ઉકોસપદ અસંખગુણા ॥૫॥

અહિ કાકુના પાઠથી હેતુ પણ જણાવે છે એટલે ઉત્કૃષ્ટપદ ઝમણ
થાય, પણ તમે તો ઉત્કૃષ્ટપદ અસખ્યાતગણ ગણો છો, તેજ ખતાવે છે
જઘન્યપદે એક આકાશપ્રદેશમા રહેલ જીવપ્રદેશો કરતા સમગ્ર જીવો
અસખ્યાતગણ છે, અને તેના કરતા ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે જીવપ્રદેશો
વિશેષાધિક છે

અહીં ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—જઘન્યપદની અહર જીવપ્રદેશો થોડા છે,
કારણકે નિગોદ માત્ર અવગાહનાની સ્પર્શના હોવાથી તે
પણ અગુણતા અસખ્યાતમા ભાગ નેટલી બાણવી ઉ-
ત્કૃષ્ટપદને વિષે અવગાહના અસખ્યાત ગણી છે. (૫)

एकस्मिन्नभःप्रदेशे जग्न्यकपदे जीवप्रदेशाः स्तोकाः, कुतः?
इत्याह—‘निगोयमिच्छावगाहणा फुसणा’ इति निगोदमात्रेऽङ्गु-
लासख्येयभागरूपे क्षेत्रेऽवगाहना येषां ते निगोदमात्रक्षेत्रावगाहना,
यावत्सु येष्वेव चान्नामप्रदेशेष्वेको निगोदोऽवगाहस्तावत्सु तेष्वेव
चापरनभःप्रदेशस्पर्शपरिहारेण ये निगोदा अवगाहाम्त एकाव-

गाहना इत्यर्थः । तैरेव च यत्स्पर्शनमवगाहनं जगन्मपदस्य तन्नि-
 गोदमात्रावगाहनस्पर्शनं तस्मात् खण्डगोलरुनिष्पादकनिगोदैस्त-
 स्याऽसस्पर्शनादित्यर्थः । भूम्यासन्नापवरकमयकोणान्तिमप्रदेश-
 सदृशो हि जगन्मपदाख्यः प्रदेशः, तं चालोकसगन्धादेकावगाहना
 एव निगोदाः स्पृशन्ति, न तु खण्डगोलरुनिष्पादका निगोदाः, प्रदेशप-
 रितृद्धिदानिभ्यां तुल्यावगाहनानामपरनिगादानां तत्रानुपगम्यमान-
 त्वात् । तत्र किल कल्पनया जगन्मपदं जीवशतं स्पृशति । परमा-
 र्थतस्त्वेकोऽपि निगोदोऽनन्तजीवाधिष्ठितो यत्र चैको निगोदस्तत्रै-
 कावगाहना असंख्येया निगोदा इति । तस्य च कल्पनाकल्पितस्य
 जीवशतस्य प्रत्येकं कल्पनयैव प्रदेशलक्षं तत्रावगाहनामिति । परमार्थ-
 तस्तु समस्तलोकाकाशप्रदेशराहितुल्यप्रदेश एकैकोऽपि जीवोऽस-
 रयेयान् प्रदेशानवगाहति इति । एव च काल्पनिकप्रदेशलक्षणगणे
 जगन्मपदे कोटी जीवप्रदेशानामवगाहेत्येव स्तोकास्तत्र जीवप्रदेशा
 इति । अथोक्तृष्टपदजीवप्रदेशप्रमाणमुच्यते—‘कुसणा असरगु-
 णत्ता’ इति स्पर्शनाया उक्तृष्टपदे पूर्णगोलरुनिष्पादकनिगोदैः स्पर्श-
 नाया यदसंख्यातगुणत्वं जगन्मपदापेक्षया तत्तथा तस्माद्धेतोरु-
 त्कृष्टपदेऽसंख्यातगुणा जीवप्रदेशा जगन्मपदापेक्षया भवन्ति । उक्तृ-
 ष्टपदं हि सपूर्णगोलरुनिगोदैरेकावगाहनैरसंख्येयैस्तथोक्तृष्टपदावि-
 मोचनेन प्रथमनिगोदावगाहनापेक्षया एकैकप्रदेशश्रेणिपरिहारिभिः
 प्रत्येकमसरयेयैरेव स्पृष्टम् । तच्च किल कल्पनया कोटिसहस्रेण
 जीवानां स्पृश्यते । तत्र च प्रत्येकं जीवप्रदेशलक्षस्यावगाहनाजीव-
 प्रदेशानां दशकोटिकोट्योऽवगाहना स्युः । इत्येव उक्तृष्टपदे तेऽस-
 रयेयगुणा भावनीया इति ॥ ५ ॥

टीका—जगन्मपदे एक आकाशप्रदेश उपर एव प्रदेशो

થોડા છે શા માટે ? ઉત્તર-નિગોદ માત્ર અગુલના અસ ખ્યાતમા લાગ જેટલી અવગાહના હોવાથી, જેટલા પ્રદેશોને વિષે એક નિગોદ અવગાહીને રહેલ છે તેટલાજ તે પ્રદેશોને વિષે બીજી પણ નિગોદો રહેલ છે આ બધી નિગોદોની એક અવગાહના કહેવાય છે એક પ્રદેશને આતરે રહેલી બીજી નિગોદો છોડી દધને આ એક અવગાહનાવાળી નિગોદ માત્રની સ્પર્શના જઘન્યપદને છે ખડ ગોળાને ઉત્પન્ન કરનારી બીજી નિગોદોવડે આ જઘન્યપદ સ્પર્શયિલ નથી ભૂમિના નજીકના વચલા ભાગનો જે ખુણો તે ખુણાના છેદા પ્રદેશ રૂપ જઘન્યપદ છે આ જઘન્યપદને અવોકની સાથે સળધ હોવાથી એક અવગાહનાવાલીજ નિગોદો સ્પર્શે છે પણ ખડ ગોળાને ઉત્પન્ન કરનાર નિગોદો સ્પર્શતી નથી એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ-હાનિવડે રહેલ બીજી તુલ્ય અવગાહનાવાલી નિગોદોની સ્પર્શના જઘન્ય પદમા નથી, જઘન્ય પદ ઉપર કંપનાથી સો જીવો સ્પર્શે છે પરમાર્થથી તો એક પણ નિગોદ અનત જીવવાળી છે વળી જ્યાં એક નિગોદ છે ત્યાજ તેજ અવગાહનામા બીજી અસ ખ્યાતી નિગોદ છે આ અસ ખ્યાતી નિગોદને કંપનાવડે સો જીવવાળી ગણવી તથા દરેક જીવના કંપનાવડે એક એક લાખ પ્રદેશો જઘન્યપદ ઉપર રહેલા છે પરમાર્થથી તો લોકાકાશના પ્રદેશની ગણિની તુલ્ય પ્રદેશવાળો જીવ પોતાના અસ ખ્યાતા પ્રદેશોથી જઘન્યપદ ઉપર રહેલો છે આ પ્રમાણે કંપનીક લાખ પ્રદેશોને સો જીવો જઘન્યપદે રહેલ હોવાથી સોએ ગુણવાથી એક ડોટી પ્રદેશો જઘન્યપદે રહેલા છે, આ મુજબ જઘન્યપદે જીવપ્રદેશો થોડા જાણવા હરે ઉત્કૃષ્ટપદ ઉપર રહેલ જીવ પ્રદેશોનું પ્રમાણ બતાવે છે જઘન્યપદની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટપદમા પૂર્ણ ગોળાને ઉત્પન્ન કરનાર નિગોદોની સ્પર્શના અમ ખ્યાતગણી છે આ કારણથી ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે જીવ પ્રદેશો અમ ખ્યાત ગુણ જઘન્યપદની અપેક્ષાએ થાય છે ઉત્કૃષ્ટપદને તો સપૂર્ણ ગોળાની નિગોદો એક અવગાહનાવાળી બીજી અસ ખ્યાતી નિગોદો

તેમજ ઉત્કૃષ્ટપદને છોડ્યા વિના પ્રથમ નિગોદની અવગાહનાની અપેક્ષાથી એક પ્રદેશછેલ્લીની ઓછાશની ખીણ અસખ્યાતી નિગોદોની સ્પર્શના છે કપનાથી એક હજાર કોટી જીવો સ્પર્શે છે, તેમજ એક આકાશપ્રદેશઉપર દરેક જીવના એક લાખ પ્રદેશો અવગાહેલ હોવાથી એક હજાર કોટીને એક લાખે ગુણવાથી ઉત્કૃષ્ટપદમા દશ કોટીકોટી જીવપ્રદેશો અવગાહેલ છે આ મુજબ ઉત્કૃષ્ટપદમા જીવ પ્રદેશો જઘન્ય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસખ્યાત ગુણ છે એવી ભાવના કરવી. (૫)

અથ ગોલકપ્રસ્થાપનાય આદ્ય—

उक्कोसपयममुत्तु, निगोयओगाहणाइसव्वत्तो ।

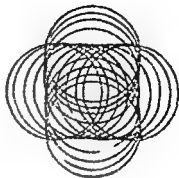
निष्काइजइ गोलो, पएसपरिवुद्धिहाणीहि ॥ ६ ॥

હવે ગોળા સ બ ધી પ્રસ્થાપણા કરે છે

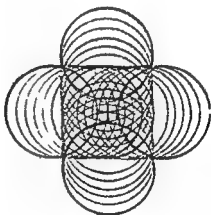
મૂઝાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદને છોડ્યાવિના નિગોદ માત્રની અવગાહનાવાળા એક પ્રદેશની હાનિ વૃદ્ધિથી ગોળો બને છે. (૬)

उत्कृष्टपद लोभमयवृत्तिगोलकस्थितरहुजीवप्रदेशस्पृष्टनभ.—
प्रदेशरूप विवक्षितप्रदेशममुञ्चद्भिर्निगोदावगाहनायाः एरुस्याः सर्वत
सर्वास्तु दिक्षु निगोदान्तराणि स्थापयद्भिर्निष्पात्रते गोलः । कथं ?
प्रदेशपरिवृद्धिहानिभ्या काश्चित्प्रदेशान् विवक्षितावगाहनाया आक्र-
मद्भिः काश्चिद्विमुञ्चद्भिरित्यर्थः । अयमभिप्रायः—येषु विवक्षिते-
ष्वङ्गुलासख्येयभागवर्तिष्वसख्यातेष्वङ्काशप्रदेशेष्वेको निगोदो-
ऽवगाहते, तेष्वेवान्येऽसख्याता निगोदा अवगाहन्ते । तथा विव-
क्षितनिगोदावगाहनापेक्षयैवापरे निगोदाः काश्चित् प्रदेशान् परि-

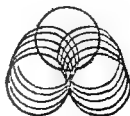
જીવોના ચળા પ્રદેશની અવગાહના વાળો આ
એક પૂર્ણ ગોળા છે આ ગોળાને ચારે બાજુ
તથા ઉર્ધ્વ અર્ધા મુખ્ય ૭ દિશિની સ્પર્શ
ના છે તેમજ ચારે તરફ નીચેથી આપ
છે તેમજ આ ગોળાના ઉત્કૃષ્ટ પદ ઉપરથી
અ બાદર નિગોદ નથા રૂક્મ પ્રવિણાદિ
જીવો આપ હોવાથી તાત્કાલિક આ ઉત્કૃષ્ટ
પદ આપ

ઉત્કૃષ્ટ પદને નાશ કરી શિનાય ફરતા ચાર
ગોળા છે અને રચના એક ગોળા છે લાલ
કિનારી વાળા જે પાની વચ્ચે રચના રચનાથી
ચારે કોર વધારે વહેલ નિગોદ આવી

જીવોના અલ્પ પ્રદેશની અવગાહના વાળો
ખડ ગોળો આપો આ ગોળો નિષ્કૃષ્ટ
કના છેડે હોવાથી ના દિશિની સ્પર્શ
ના છે બીજી ત્રણ દિશિ અલોકથી આ
હાદિત હોવાથી ને તરફની સ્પર્શના નથી

હત્ય કાંચિચ્ચ પ્રદેશાનભિન્યાપ્યાપરનમઃપ્રદેશાનપિ વ્યાપ્તુવન્તી-
ત્પર્યઃ । एवमेकगोलकानिष्पत्तिः ॥ ६ ॥

ટીકાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદ કે જે લોકના મધ્યમા રહેલ ગોળો કે જે ગોળામા રહેલ ઘણા જીવોના પ્રદેશોથી સ્પર્શાયેલ આકાશ પ્રદેશરૂપ છે, તે ઉત્કૃષ્ટપદ ઇચ્છિત પ્રદેશને નહિ છોડવાવડે એક નિગોદની અવગાહના જેટલીજ ખીજ નિગોદો છએ દિશીએ સ્થાપવાથી ગોળો ઉત્પન્ન કરે છે કેવી રીતે ? તો ઉત્તર આપે છે કે આકાશના એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ હાનિથી કેટલાક પ્રદેશો ઇચ્છિત અવગાહનાને છોડવાથી તેમજ કેટલાએક પ્રદેશો ઇચ્છિત અવગાહનાને આક્રમણ કરવાથી ગોળો ઉત્પન્ન થાય છે આનો અભિપ્રાય એવો છે કે જે વિવક્ષિત અણુલના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલું ક્ષેત્ર કે જે અસખ્યાતા આકાશ પ્રદેશરૂપ છે, આ ક્ષેત્રને વિષે એક નિગોદ રહી છે તેમજ તેજ ક્ષેત્રમા ખીજ અસખ્યાતી નિગોદો રહી છે તથા વિવક્ષિત નિગોદની અવગાહનાની અપેક્ષાએ ખીજ કેટલી નિગોદો આકાશના કેટલાક પ્રદેશોને છોડીને રહી છે, તેમજ કેટલીએક નિગોદો આકાશના કેટલાક પ્રદેશોને વ્યાપીને પણ રહી છે આ સુજ્ઞ એક ગોળો બને છે

સ્થાપના ચેયમ્ । गोलकान्तरकल्पनायायाह—

ततो चिअ गोलाओ, उक्कोसपय मुइत्तु जो अन्नो ।
होई निगोओ तंमिवि अन्नो निप्फज्जई गोलो ॥७॥

સ્થાપના નીચે છે.

હવે ખીજો ગોળો બતાવે છે.

મૂલાર્થ—પૂર્વે કહેલા ગોળાના ઉત્કૃષ્ટપદને છોડી જે

ખીજ નિગોદો રહી છે, તેમાંજ ખીજ ઉત્કૃષ્ટપદથી ખીજે ગોળો બને છે. (૭)

તપેવોક્તલક્ષણ ગોલકમાશ્રિત્યાન્યો નિષ્પન્નતે ગોલ' ।
 કથમ્ ? ઉત્કૃષ્ટપદ પ્રાક્તનગોલકસંવાધિ વિમુચ્ય યોજ્યો ભવતિ
 નિગોદસ્તસ્મિન્નુત્કૃષ્ટપદકલ્પનેનેતિ । અયમાશયઃ—પ્રાણુત્કૃષ્ટપદમા-
 શ્રિત્ય વિવક્ષિતનિગોદાવગાહનાયાં યાનિ યાનિ પ્રદેશપરિઘટ્ટિહા-
 નિભ્યાં નિગોદાન્તરાણિ સ્થાપિતાનિ તેજ્વેરુતરમપિ નિગોદમાશ્રિત્ય
 નિગોદાન્તરસ્થાપનેન ગોલકાન્તર નિષ્પન્નત્વ ઇતિ ॥ ૭ ॥

ટીકાર્થ—તે પૂર્વે કહેલા ગોળાને આશ્રિને જ ખીજે ગોળો
 બને છે કેવી રીતે ? તો ઉત્તર આપે છે કે પ્રથમના ગોળા સખધી
 ઉત્કૃષ્ટપદને ઊડીને જે ખીજ નિગોદો રહી છે તેમા ઉત્કૃષ્ટપદની ક
 દ્યનાથી ખીજે ગોળો બને છે આનુ રહસ્ય આ છે કે પ્રથમના ઉ
 ત્કૃષ્ટપદને આશ્રિ વિવક્ષિત નિગોદની અવગાહનામા એક એક આ
 કાશપ્રદેશની વૃદ્ધિ-હાનિવડે જે જે નિગોદો સ્થાપી છે, તેમા કોઈ
 એક પણ નિગોદને આશ્રિ ખીજ નિગોદો સ્થાપવા વડે ખીજે ગોળો
 બને છે અર્થાત્ એક એક આકાશપ્રદેશની વૃદ્ધિ-હાનિવડે જે નિ
 ગોદો રહી છે તેમા પ્રથમના ઉત્કૃષ્ટપદને સ્પર્શ્યા વિના નવીન ઉત્કૃષ્ટ
 પદ સ્થાપવું આને ખીજે ગોળો શાસ્ત્રકાર કહે છે, આજ મુજબ
 ખીજ અસંખ્યાતા ગોળાઓ થાય છે (૭)

तथा च सति यत्स्याच्चदाह—

एवं निगोयमित्ते, खित्ते गोलस्स होइ निष्फत्ती ।
 एव निष्फज्जंते, लोगे गोला असखिज्जा ॥ ८ ॥

હવે ગોળાઓની જે સંખ્યા થાય છે તેજ બતાવે છે

મૂલાર્થ—આ પ્રમાણે નિગોદ માત્ર ક્ષેત્રમાં ગોળાની

ઉત્પત્તિ થાય છે અને આજ રીત પ્રમાણે અસખ્યાતા ગોળા અને છે. (૮)

एवमुक्तक्रमेण प्रतिनिगोद निगोदान्तरस्थापनारूपेण निगो-
दमात्रे क्षेत्रे विवक्षितविविक्तैकैकनिगोदावगाहनास्वरूप आकाश-
खण्डे गोलकस्य भवति निष्पत्तिः, विवक्षितनिगोदावगाहनातिगिक्त-
निगोददेशानां गोलकान्तरानुप्रवेशात् । एव च निष्पद्यन्ते लोके
गोला असंख्येयाः, सकलस्यापि लोकाकाशस्य निगोदरुदम्बका-
वरुद्धत्वात् । निगोदावगाहनायाश्चाङ्गुलासरयेयभागरूपत्वात्, प्र-
तिनिगोदावगाहन च गोलकनिष्पत्तेरिति ॥ ८ ॥

ટીકાર્થ—આ મુજબ પ્રથમ કહેલ ક્રમ પ્રમાણે દરેક નિગોદે
જુદી જુદી નિગોદો સ્થાપવાવડે નિગોદ માત્ર ક્ષેત્રમા ઇચ્છિત જુદી
જુદી એક એક નિગોદની અવગાહનાવાળા આકાશપ્રદેશમા ગોળાની
ઉત્પત્તિ અને છે ઇચ્છિત નિગોદની અવગાહનાથી બિન નિગોદના
દેશોની અવગાહના જુદા ગોળામા પ્રવેશ થાય છે, અગર સ્પર્શના
થાય છે આ મુજબ લોકમા અસખ્યાતા ગોળાઓ અને છે કારણ
કે સંપૂર્ણ લોકાકાશના પ્રદેશો તે નિગોદના સમૂહો અવગાહ્યો છે,
અગર આચ્છાદિત કયો છે નિગોદની અવગાહના અશુભના અમ
ખ્યાતમા ભાગ જોટલી છે અને દરેક નિગોદે ગોળાની ઉત્પત્તિ
થાય છે (૮)

अथ किमिदमेव प्रतिगोलकं यदुत्कृष्टपदं तदेव ब्राह्मम् ?
उतान्यत् ? इति अस्यामाशङ्कयामाह—

ववहारनएण इमं, उक्कोसपयावि इति या चेव ।

जं पुण उक्कोसपयं, निच्छइयं होइ तं वुच्छ ॥ ९ ॥

દરેક ગોળાએ રહેલ ઉત્કૃષ્ટપદ તે ઉત્કૃષ્ટપદ ગણવુ કે બીજુ ?
આનો ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—વ્યવહાર નયથી આજ ઉત્કૃષ્ટપદ જાણુ-
વું ? જ્યારે આજ ઉત્કૃષ્ટપદ લાઇએ ત્યારે ઉત્કૃષ્ટપદ અસ-
ખ્યાતા થાય માટે આ ઉત્કૃષ્ટપદ ન ગણવું, નિશ્ચયથી ઉ-
ત્કૃષ્ટપદ જેને કહે છે, તે ખતાવે છે. (૯)

વ્યવહારનયેન સામાન્યેનેદમન્તરવ્યાર્ણિતસ્વરુપમુત્કૃષ્ટપદમ્
ક્ત કાકા ચેદમધ્યેયમ્ । અનુક્તસ્યાપિ કિંશબ્દસ્ય ગમ્યમાનત્વા-
ત્ । તતથ કિમિદમુત્કૃષ્ટપદ ગ્રાહ્યમ્ ? અપિ તુ ન ગ્રાહ્યમેવેતિ તાત્પ-
ર્યમ્ । કુતઃ ? ‘ઉક્તોસપયાવિ શ્ચિયા ચેવ’ શ્ચિતિ ન કેવલ ગોલ-
કા અસરયેયા, ઉત્કૃષ્ટપદાન્યપિ પ્રતિપરિપૂર્ણગોલરુસ્પર્શનામરુ-
પિતાનિ ઇતાવન્ત્યેવ અસરયેયાન્યેવ મનન્તિ । યસ્માત્તતો ન નિ-
યતમુત્કૃષ્ટપદમ્, કિં ચ ન સ્યાન્નિષ્કુટાસનનિદિરૂસ્પર્શિત્વગો-
લકાન્ વિહાય શેષગોલકાનાં પદ્મદિરૂસ્પર્શિનાં સર્વેષામપિ સમાન-
ગોલકાન્તરૈઃ સમાનસ્પર્શનયુક્તત્વાદિતિ ભાવઃ । યત્પુનરુત્કૃષ્ટપદ
નૈશ્ચયિક નિશ્ચયનયસમત મયતિ સર્વોત્કર્ષયોગાત્ યદિહ ગ્રાહ્ય ત-
દ્વક્ષ્યેઽનન્તરગાથયા ॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ—સામાન્યથી હમણાજ જેવું સ્વરૂપ ખતાવ્યું છે તે
ઉત્કૃષ્ટપદ લેવું ? અર્થાત્ તે ન લેવું કેમ ન લેવું ? ઉત્તર જેમ ગોળા
અસખ્યાતા છે તેમ ઉત્કૃષ્ટપદો પણ પૂર્ણ ગોળાને આશ્રિને કહેવાથી
તે પણ અસખ્યાતા થાય તે કારણથી તે ઉત્કૃષ્ટપદ ન ગણવું
હોઇના છેડે નિષ્કુટ પાસે ઋષુ દિશિને સ્પર્શી થતા ખડ ગોળાને
છાડી ખાડીના ગોળાઓ ૭ દિશિમા બધે રહેવાથી સમાન બીજા ગો-
લાઓની સરખીજ સ્પર્શના હોવાથી તે ઉત્કૃષ્ટ પદ ન થાય ત્યારે
હવે જે નિશ્ચયથી ઉત્કૃષ્ટપદ માન્યું છે, સર્વથી મોડું તેજ અહિ
લેવું, (૯)

તત્તેવાહ—

वायरनिगोयविग्रहगइयाई जत्थ समहिया अन्ने ।
गोला हुज्ज सुवहुया, निच्छइयपयं तदुक्कोस ॥१०॥

तेन वात नीचेनी गाथाभा गतावे ॥

मूळार्थ—आह र निगोह तथा विग्रह गतिना शुबो,
सूक्ष्म गोलाओ उपर न्या धरा भणे, त्यांन उत्कृष्टपद
निश्चयथी भभनवु. (१०)

वादराश्च ते निगोदाश्च वादरनिगोदाः कन्दादयः, ते च
सूक्ष्मरादरनिगोदसगन्धिविग्रहगतिराश्च आदिशब्दादविग्रहगतयोऽपि
यनोत्कृष्टपदे समधिकाः सूक्ष्मनिगोदगोलकेभ्यः पूर्वोक्तस्वरूपेभ्य
उत्कृष्टपदवर्तिभ्योऽधिका अन्ये सूक्ष्मनिगोदगोलकेभ्योऽपरे गोलका
भवेयुः सुग्रहो नैश्वयिकपद तदुत्कर्षम् । अयमभिप्रायः—यच्च
कापि सूक्ष्मा निगोदसदोहनिष्पन्ना परिपूर्णगोलकास्तत्र यदि वाद-
रनिगोदा अप्यवगाहन्ते, तत्र च यदि सूक्ष्मनिगोदजीवा वादरनि-
गोदजीवाश्च सजातीयेषु विजातीयेषु वा वादरनिगोदातरेषूपित्स
वोऽपरेऽपि पृथिवीकायादयो भवान्तरे सचरिणवो विग्रहगत्या
ऋजुगत्या वा सचरमाणा सूक्ष्मपृथिवीकायादयस्तु तत्रस्या वाद-
गाहन्ते, तदा च निश्चयनयसमतमुत्कृष्टपदमिति । वादरनिगोदा
दि निराधारा न समवन्ति, ततः पृथिव्यादिष्वेव स्वस्थानेषु
स्वरूपतो भवन्ति न सूक्ष्मनिगोदवत्सर्वत्र, इत्यतो यत्र कश्चित्
वादरनिगोदादयो भवन्ति तदुत्कृष्टपद तात्त्विकमिति भावः ॥१०॥

टीकार्थ—प्रथम गथावेल उत्कृष्ट पदवाणा सूक्ष्म गोलाओ
तेना उपर न उत्कृष्टपदवाणा गोलाभा आह र निगोहो कदादि, ते

ટીકાર્થ—લોક તથા જીવ આ બન્નેના અસખ્યાતા પ્રદેશો છે, તેમજ તેઓ તુ-યપણ છે ચતુર્દશ રજઝુ પ્રમાણ સંપૂર્ણ આ લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશો છે, તેટલાજ એક જીવના પ્રદેશો છે એાછા અગર વધુ નથી કારણકે કેવલી મમુદ્ધાત અવસ્થામા કેવલી પોતાના પ્રદેશોથી સંપૂર્ણ લોકાકાશને પૂર્ણ કરે છે, માટે તુ-ય છે તેમજ જીવના પ્રદેશોનો સ્વભાવ સંકેચવાલો હોવાથી અગુણના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલી સૂક્ષ્મ નિગોદની અવગાહના, તેમજ તેમા રહેલ જીવની, તેમજ ગોલાની અવગાહના બાબતી (૧૩)

નિગોદાદિસમવગાહનતામેવ સમર્થયન્નાહ—

જમિ જિઓ ત મેવ નિગોડ તો તસ્મિ ચેવ ગોલોડવિ।
નિપ્પજ્જહ જ ચિત્તે, તો તે તુલ્લાવગાહણયા ॥૧૪॥

હવે નિગોદાદિની સરખી અવગાહના છે તેનુજ મમર્થન કરતા કહે છે

સૂચાય—જે ક્ષેત્રને વિષે જીવ છે ત્યાજ નિગોદ છે, ને ત્યાજ ગોલો બને છે. આ કારણથી આ ત્રણે સરખી અવગાહનાવાલા છે (૧૪)

યસ્મિન્ સેત્રેડ્ઙ્ગુલાસરુયેયભાગરુપેડસરુયાતનમ.પ્રદેશાત્મકે જીવોડવગાહતે, તસ્મિન્નેવ નિગોદે નિગોદમભિવ્યાપ્ય જીવસ્યાવસ્થાનાત્ ‘તો’ ઇતિ તદનન્તર તસ્મિન્નેવ ગોલોડપિ નિપ્પગ્રતે આસ્ત, વિવક્ષિતનિગોદાવગાહનાતોડતિરિક્તશેષનિગોદાવગાહના ગોલકાન્તરપ્રવેશેન નિગોદમાત્રા ગોલકાવગાહનોતિ । અયમાશય —યેષુ યાવત્સુ નમ - પ્રદેશેષ્વેકો નિગોદોડવગાહસ્તેષુ તાવત્સ્વેવાપરેડપ્યસરુયેયા નિગોદા. સૂક્ષ્મપરિણામતયાડવગાહન્તે । એકૈકસિંશ્ચ નિગોદેડનતા જીવાઃ સન્તિ । એકૈકશ્ચ જીવો વિવક્ષિતનિગોદપ્રદેશાનભિવ્યાપ્ય તિષ્ઠતિ ।

તેષાં ચૈકાવગાહનાનામસમ્યાતાના નિગોદાના ગોલક ઇતિ સદ્વા ।
તમ્ય ગોલકસ્યૈકૈકમદેશત્રેણિ મુચ્ચન્તોઽપરાપરમદેશત્રેણિ ચ વ્યા-
પ્તુવન્તઃ પદ્સ્વપિં દિશ્વુ યેઽપરે પ્રત્યવગાહનમસખ્યેયા નિગોદાસ્તે-
પામપિ યાવાનવગાહનામાગો વિવક્ષિતગોલકસ્યાસીત્, તાવાન્ સ એવ
ગોલક ઉદ્ધરિતસ્ત્વવગાહનામાગો ગોલકાન્તરેષુ પ્રવિશતીત્યાયા-
તમેકજીવસ્ય નિગોદસ્ય ગોલકસ્ય સમાનાવગાહનેતિ ॥ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—અસ ખ્યાતા આકાશ પ્રદેશરૂપ અશુભના અસ-
ખ્યાતમા ભાગ જેટલા ક્ષેત્રમા એક જીવ રહે છે, તેજ ક્ષેત્રમા નિગો
દ રહે છે એટલે નિગોદને વ્યાપિ જીવ રહે છે, અને તેમાજ ગોલો
રહે છે ધર્મિછત નિગોદની અવગાહનાથી ખીજી નિગોદની અવગા
હના ખીજી ગોલામા જણનાથી નિગોદ માત્ર અવગાહનાવાલા ગોલા
જાણવા આનો આ આશય છે જેટલા જે આકાશપ્રદેશોને વિષે
એક નિગોદ અવગાહિ છે, તેટલા તેજ પ્રદેશોને વિષે ખીજી અસ-
ખ્યાતિ નિગોદો સૂક્ષ્મ પરિણામથી રહી છે એક એક નિગોદને
વિષે અનંતા જીવો છે, એક એક જીવ ધર્મિછત નિગોદના પ્રદેશોને
આશ્રિને રહે છે તે એક અવગાહનાવાલી અસખ્યાતિ નિગોદોને
ગોલો એમ કહે છે અગર ગોલો એવી સજ્ઞા છે તે ગોલો જેટલા
પ્રદેશમા રહ્યો છે, તેની એક પ્રદેશની ત્રેણીને ડાડતા અને ખીજી
જાણુવી વ્યાપતા ખીજી છ દિશીમા ખીજી અસખ્યાતિ નિગોદો છે,
તે નિગોદોમા જેટલી અવગાહનાથી ધર્મિછત ગોલો થાય છે તેટલો
જ એક ગોલો ખીજો જાણુવો, અને બાકી રહેલ અવગાહનાનો ભાગ
ખીજી ગોલામા જણુવો આથી પશુ જીવ, નિગોદ, તેમજ ગોલાની
સરખી અવગાહના જાણુવી (૧૪)

અથ જીવાદ્યવગાહનાસમતાસામર્થ્યેન યદેકત્ર પ્રદેશે જીવપ્રદેશમાન
ભવતિ, તદ્વિમળિણુસ્તત્પસ્તાવનાર્થ પ્રશ્ન કારયન્નાહ—

ઉકોસપયપણ્ણે કિમેગજીવપ્પણ્ણસરાસિસ્સ ।

દુજ્જેગનિગોયસ્સ વ, ગોલસ્સ વ કિં.સમોગાઢ ॥૧૫॥

હવે જીવાદિની સરખી અવગાહનાના મામર્થ્યથી એક આકાશપ્રદેશે કેટલા જીવના પ્રદેશોનું પરિભાણ થાય છે, તે કહેવાની ઇચ્છાવાલા શાસ્ત્રકાર પ્રસ્તાવનાને માટે પ્રશ્ન કરાવતા કહે છે

મૂલાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે એક જીવના પ્રદેશ રાશી, તેમજ એક નિગોદ તથા એક ગોલાનું શુ શુ અવગાહ છે? (૧૫)

ઉત્કર્ષિત એકસ્મિન્નમપ્રદેશેજીવપ્રદેશરાશિનિગોદસ્ય ગોલસ્ય ચ કિં કિં સમવગાહં ભવેત્ ? અયમ્ પ્રશ્નાર્થ । લોકાકાશપ્રદેશરાશિતુલ્યનિજપ્રદેશ આત્મા યદા સકોચ્ય નિજપ્રદેશાન્નિગોદમાત્રે ક્ષેત્રેઽવગાહતે, તદેકૈકાસ્મિન્નમપ્રદેશે કતિ જીવપ્રદેશા, સ્યુરિતિ । એવ નિગોદગોલકયોરપિ પ્રશ્નાર્થો જ્ઞેય ॥ ૧૫ ॥

ટીકાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદે એક આકાશપ્રદેશને વિષે એક જીવ પ્રદેશ રાશી, નિગોદ, તેમજ ગોલાનું શુ શુ અવગાહું છે? આ પ્રશ્નાર્થ છે લોકાકાશ પ્રદેશરાશી તુલ્ય પ્રદેશવાલો આત્મા જ્યાં સંકોચાઈને પોતાના પ્રદેશોને નિગોદમાત્ર મેત્રમા અવગાહે ત્યારે એક આકાશપ્રદેશને વિષે કેટલા જીવ પ્રદેશો હોય, એમ નિગોદ તથા ગોલાને આશ્રિ પ્રશ્નો બાણુવા (૧૫)

તત્ર જીવમાત્રિત્યોત્તમ—

જીવસ્સ લોગમિત્તસ્સ સુદ્ધમઓગાહણાવગાહસ્સ ।

इकिकंमि पण्णसे, हुति पण्णा, असखिज्जा ॥१६॥

પ્રથમ જીવ આશ્રિ ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—લોકાકાશપ્રદેશ માત્ર પ્રમાણવાદો જીવ સૂક્ષ્મ અવગાહનાવડે જ્યારે અવગાહે છે, ત્યારે લોકાકાશના એક એક પ્રદેશને વિષે પોતાના અસંખ્યાતા પ્રદેશો હોય છે (૧૬)

जीवस्य समस्तलोकाकाशप्रदेशसमूहसमाननिजप्रदेशस्य सूक्ष्मावगाहनयावगादस्यैकैकनभःप्रदेशेऽसंख्याता जीवप्रदेशा भवन्ति ।
अपमर्त्यः—सूक्ष्मनामरूपोदयेन जीवोऽङ्गुलासख्येयभागरूप निगोद-
मात्र क्षेत्रमवगाहते, तच्चासंख्यातनभःप्रदेशात्मक समग्रलोकेऽप्य-
संख्येया नभः प्रदेशा असंख्यातस्यासख्यातभेदत्वात् । । तत एक-
स्मिन्निगोदावगादनभःप्रदेशे एकजीवस्यासंख्येयाः स्वप्रदेशा इति ।
तेच किल कल्पनया कोटीशतसंख्यस्य जीवप्रदेशराशेः प्रदेशदशम-
हस्तीत्यरूपावगाहनया भागे हृते लक्षमाना भवन्तीति ॥ १७ ॥

ટીકાર્થ—મ પૂર્ણ લોકાકાશના પ્રદેશના સમૂહ જેટલા પ્રદેશનાલો જીવ છે આ જીવ ત્યારે સૂક્ષ્મ અવગાહના વડે ગહે છે ત્યારે લોકાકાશના એક પ્રદેશ ઉપર પોતાના અસંખ્યાતા પ્રદેશો રાખે છે આનો અર્થ આ છે સૂક્ષ્મ નામકર્મના ઉદયથી જીવ અશુભના અસંખ્યાતમા ભાગ ૩૫ નિગોદ માત્ર ક્ષેત્રને અવગાહે છે તે ક્ષેત્ર આકાશના અસંખ્યાતા પ્રદેશ૩૫ છે સ પૂર્ણ લોકાકાશના પણ અસંખ્યાતા પ્રદેશો છે, કારણ કે અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા લેદો છે આ કારણથી એક નિગોદ અવગાહિત આકાશપ્રદેશને વિષે એક જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશો રહે છે આ પ્રદેશરાશિને કંપનાથી સો ડોટી અગર એક અઞ્જ પ્રમાણે ગણી, પછી આ રાશિને જીવની રજકુલાર પ્રદેશની અવગાહનાવડે ભાગ દેવાથી એક લાખ જીવપ્રદેશો એક આકાશપ્રદેશ ઉપર આવે ને (૧૮)

અયનિગોદમાશ્રિત્યાહ—

લોગસ્સહિષ્ ભાગે, નિગોયઓગાહનાઈ જ લક્ષ્ ।
 ઉકોસપ્પડતિગય, ફત્તિયમિક્કિજીવાઓ ॥૧૭॥

હવે નિગોદને આશ્રિ ઉત્તર આપે છે

મુઠ્ઠાર્થ—નિગોદની અવગાહનાવડે લોકાકાશના પ્ર-
 દેશોને ભાગ આપવાથી જે પ્રદેશો મળે તે પ્રદેશો એક
 એક જીવ સંબધી ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે જાણવા. (૧૭)

નિગોદાવગાહનયા લોકસ્ય ભાગે હતે યદ્વ્યમેતાવદુત્કૃષ્ટપ-
 દેડતિગતમવગાહ નિગોદસવદ્ધાદેકૈરુજીવાત્તા અયમર્થ અસંખ્યાતપ્ર-
 દેશોડપિ લોક. કિલ પ્રદેશકોટીગતમાન. કલ્પ્યતે, ઇરુનિગોદાવ
 ગાહના ચ પ્રદેશદશસહસ્રીમાના તતથ્થ રુલ્પિતલોકરુપ્પેશરાશે. રુલ્પિ-
 તનિગોદાવગાહનયા ભાગે હતે લેક્ષા લખ્યતે, સાં જ્ઞાનન્તજીવાત્મકસ્ય
 નિગોદસ્ય સઘન્ધિન ઈકૈરુજીવસ્ય સંત્કા ઉત્કર્ષત એકસ્મિન્નમપ્રદે-
 શેડયગોંઠેતિ જ્ઞાતૈવ્યમ્ । અનેન નિગોદસત્કમુત્કૃષ્ટપદે યદવગાહ તદ-
 શિતમ્ ॥ ૨૭ ॥

ટીકાર્થ—નિગોદની અવગાહનાવડે લોકાકાશના પ્રદેશોને
 ભાગ આપવાથી જેટલી સંખ્યા મળે તેટલી સંખ્યા નિગોદ સંબધી
 એક એક જીવની ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે રહેલી જાણવી આને અર્થ આ
 છે અમખ્યાત પ્રદેશરૂપ લોક છે તો પણ કલ્પનાવડે લોકને સો
 કોટી અગર એક અબજ પ્રદેશવાળો કંપવો એક નિગોદની અવ
 ગાહના દશહજાર પ્રદેશની જાણવી પત્રી કંપીત લોકાકાશ પ્રદેશ
 રાશિને કંપીત નિગોદની દશ હજાર પ્રદેશની અવગાહનાવડે ભાગ

દેવાથી એક લાખ પ્રદેશો મળે છે આ સખ્યા અનત જીવરૂપ નિ
ગોદ સખધિ એક એક જીવની ઉત્કૃષ્ટપણાથી આકાશના એક પ્રદેશને
વિષે રહેલી નજીવી આ કહેવાથી નિગોદ સખધિ જે સખ્યા રહેલી
છે, તે ખતાવી અર્થાત્ એક જીવ આશ્રિ એકલાખ પ્રદેશો અને
નિગોદ આશ્રિ અનત જીવો હોવાથી અનત લાખ પ્રદેશો એક આ
કાશપ્રદેશમા રહે છે (૧૭)

अथ गोलकुसुतं यत्तत्रागच्छ तद्दर्शयति—

एवं दृष्ट्वा, सर्वेसि इह गोलजीवाण ।

उक्त्वा सपयमङ्गया, होति पणसा असंखगुणा ॥ १८ ॥

હવે ગોલા આશ્રિ એક આકાશપ્રદેશ ઉપર જોડલા પ્રદેશો રહ્યા
છે તે ખતાવે છે

મૂઝાર્થ—એ મુજબ દ્રવ્ય અપેક્ષાએ એક ગોલામા
રહેલા સમગ્ર જીવોના પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે અસખ્યાત-
ગુણો રહ્યા છે (૧૮)

यथा निगोदजीवेभ्योऽसंख्येयगुणास्तत्प्रदेशा उत्कृष्टपदेऽति
गताः, एव द्रव्यार्थतया न तु प्रदेशार्थतया 'सर्वेभ्यः' इति सर्वेभ्यः
'इह गोलजीवाण' इति एव गोलगतजीवद्रव्येभ्यः. सकाशादुत्कृष्टपद-
मतिगता भवन्ति प्रदेशा असंख्यातगुणा. । इह किञ्चानन्तजीवोऽपि
निगोदः कल्पनया लक्षजीवः। गोलकश्चासंख्यातनिगोदोऽपि कल्प-
नया लक्षनिगोदः, ततस्तस्य लक्षस्य लक्षगुणने कोटीसहस्रसख्या
कल्पनया गोलके जीवा भवन्ति । तत्प्रदेशानां च लक्षलक्षमुत्कृष्टपदेऽ-
तिगतमतश्चैरुगोलकसंख्याया लक्षगुणने कोटीकोटीदशकसख्या
एकत्र प्रदेशे कल्पनया जीवप्रदेशा भवन्ति ॥ १८ ॥

ટીકાર્થ—જેમ નિગોહમાં રહેલ જીવો કરતા તેના પ્રદેશો અમ જ્યાંત ગુણ ઉત્પન્ન થઈને વિષે રહ્યા છે, તેમ પર્યાય અપેક્ષાએ નહિ પણ દ્રવ્ય અપેક્ષાએ એક ગોલામાં રહેલ સમગ્ર જીવોને આશ્રિ ઉત્પન્ન થઈને વિષે અસ જ્યાંતા પ્રદેશો રહ્યા છે અહિં અનંત ઊવરૂપ નિગોહ છતાં, કંપનાથી એક લાખ જીવ ગણવા એક ગોલો અસ જ્યાંત નિગોહવાળો છતાં, કંપનાથી એક લાખ નિગોહવાળો ગણવો ત્યારપછી લાખને લાખે ગુણવાથી એક હજાર કોટી કંપનાવડે જીવો એક ગોલામાં થાય છે, તેમજ ઊવના એક એક લાખ પ્રદેશો ઉત્પન્ન થઈને વિષે રહેલ છે, આ વાત પહેલા કહી આવ્યા છીએ હવે પ્રથમ ગણેલ એ હજાર કોટી જીવો સાથે એક લાખ જીવના પ્રદેશોને ગુણવાથી કશ ઝોટાકોટી, જીવપ્રદેશો એક આકાશપ્રદેશને વિષે કંપનાથી રહે છે

એક આકાશપ્રદેશને વિષે તાત્વિક રીતે અસ જ્યાંતા અનંત અમ જ્યાંતા પ્રદેશો એક આકાશપ્રદેશ ઉપર રહે છે જ્યારે એક જીવના અસ જ્યાંતા પ્રદેશો રહે છે તેવા જીવો એક નિગોહમાં અનંતા હોવાથી અસ જ્યાંતા અનંતા આવે છે, તેમજ એક ગોલામાં નિગોહ અસ જ્યાંતે હોવાથી અસ જ્યાંતા અનંતા અસ જ્યાંતા જીવ પ્રદેશો એક આકાશપ્રદેશને વિષે તાત્વિક રીતે આવે છે (૧૮)

ગોલજીવેભ્યં સકાશાદેકન પ્રદેશેઽસરયેયગુણા જીવમદેશા
ભવન્તીત્યુક્તમ્ અથ તત્ર ગુણકારરાશે પરિમાણનિર્ણયાર્થમુચ્યતે—
ત પુણ કેદઈણ, ગુણિયમસસ્તિજ્ઞય ભવિજ્ઞા હિ ।
મળણઙ્ઞ ટવ્વદ્દાણ, જાવહયા સવ્વગોલત્તિ ॥ ૧૯ ॥

ગોલાને આશ્રિ એક આકાશપ્રદેશ ઉપર અસ જ્યાંતા જીવપ્રદેશો રહે છે આ પ્રમાણે જે શાસ્ત્રકારે કહ્યું તો તે અસ જ્યાંત ગુણકાર રાશિ કયા પ્રમાણવાળી બાણવી ? આનો નિશ્ચય કરવાને શાસ્ત્રકાર જણાવે છે

મૂર્ત્ય—તે પૂર્વે કહેલ અસખ્યાત રાશિ, કેટલા પ્ર-
માણવાળી રાશિથી ગુણીએ કે જેથી અસખ્યાત રાશિ
થાય ? કહીએ છીએ. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જેટલા ગોલા
છે, તેટલાથી ગુણવા જેથી ઉક્ત ગણિ આવશે. (૧૬)

તત્પુનરનન્તરોક્તમુત્કૃષ્ટપદાતિગતજીવપ્રદેશરાશિમન્ત્રિ કિ-
યતા રિપરિમાણેનાસરયેયરાશિના ગુણિત સન્ 'અસલિજ્ઞપ'
इति असरयेयकममरयातगुणनाद्वारायात भवेत् स्याद् ? इति
भण्यते । अत्रोत्तर—द्रव्यार्थतया न तु प्रदेशार्थतया यावन्त'
सर्वगोलकाः सकल्लोकगोलकास्तावन्त एवेति' गम्यम् । न
चोत्कृष्टपदगतैरुजीवप्रदेशराशिर्मन्तव्यः, सकलगोलानां तत्तुल्य-
त्वादिति ॥ १९ ॥

ટીકાર્થ—તે પૂર્વે કહેલ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે, રહેલ જીવપ્રદેશ
રાશિ મંત્રધિ ગણિત જેટલા પ્રમાણવાળી અસખ્યાત ગણિથી ગુણી
એ કે જેથી અસખ્યાત રાશિ, અસખ્યાત ગુણકાર દ્વારા આવી
કહેવાય ? અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે અનેના પ્રદેશ દ્વારા નહિ
પણ જીવદ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમગ્ર લોકની અદર જેટલા ગોલા છે,
તેટલા ગોલાથી ગુણકાર કરવો તે મમગ્ર ગોલાઓ એક જીવના
એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ પ્રદેશ રાશિ જેટલા છે કારણકે
બધા ગોલાઓ તેની તુલ્ય હોવાથી સારાશ આ છે કે, એક ગોલામા
જે સમગ્ર જીવો છે, તેને સમગ્ર ગોલાથી ગુણો અગર એક આકાશ
પ્રદેશ ઉપર રહેલ એક જીવના પ્રદેશથી ગુણો તે ગુણવાથી જે રાશિ
આવે, તે એક ગોલા સંબધિ જીવ પ્રદેશ રાશિ બહો આ ગણિત
બાબુ (૧૯)

किं कारणमोगाहणतुल्यता जियनिगोयगोलाणं ।

गोला उक्कोसपएरुजियपणसेहि' तो तुल्य ॥ २० ॥

મૂલ્ય—ગોલાઓ તથા એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ એક જીવના પ્રદેશો આ બંને તુલ્ય શા કારણથી છે ? જીવ, નિગોદ, અને ગોલા આ ત્રણેની અવગાહના તુલ્ય હોવાથી (૨૦)

‘ કિં કારણ ’ इति कस्मात्कारणाद्यावन्तः सर्वगोलास्ता-
वन्त एवोत्कृष्टपदगतैरुजीवप्रदेशाः ? इति प्रश्नः । अत्रोत्तरम्—
अवगाहनातुल्यत्वात् । केषाम् ? इत्याह—जीवनिगोदगोलानाम-
वगाहनातुल्यत्वं त्रैषामङ्गुलासंख्येयभागमात्रावगाहित्वादिति । य-
स्मादेव ‘ तो ’ इति तस्माद्गोलाः सकललोकसन्निधिन उत्कृष्टपदे ये
एकस्य जीवस्य प्रदेशास्ते तथा तैस्तुष्टपदैरुजीवप्रदेशैस्तुल्या
भवन्ति ॥ २० ॥

ટીકાર્થ—શા કારણથી કહે છે કે જેટલા ગોલા છે તેટલાજ
એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર એક જીવના પ્રદેશો છે ? પ્રશ્ન અહીં ઉત્તર
કહે છે કે અવગાહના તુલ્ય હોવાથી. કોની ? કહે છે જીવ, નિગોદ,
અને ગોલાની, આ તુલ્યપણ અજીવના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી
અવગાહના હોવાથી બધાંજ, જે કારણથી આમ છે તે સમગ્ર ગોલાઓ
તથા એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ એક જીવના પ્રદેશો આ બંને
સરખા થાય છે (૨૦)

एतस्यैव भावनार्थमुच्यते—

गोलेहिं हि ए लोके, आगच्छइ जं तमेगजीवस्स ।
उक्कोसपयगयपएस, रासितुल्ल हवइ जम्हा ॥ २१ ॥

આજ વાત સ્પષ્ટતાથી બતાવે છે

મૂલ્ય—સમગ્ર ગોલાથી લોકાકાશના પ્રદેશોને ભાગ

દેવાથી જે રકમ આવે તે એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ પ્રદેશ રાશિની તુલ્ય બાબતી. આ કારણથી બન્ને તુલ્ય બાબતી. (૨૧)

ગોલૈર્ગોલાવગાહનામદેશૈઃ કલ્પનયા દશસદસસરયૈર્દૃતે વિષક્તે હતભાગ इत्यर्थः । लोके लोकप्रदेशराशौ कल्पनैकको-
टीशतप्रमाणे आगच्छति लभ्यते, यत्सर्वगोलकसरयास्थान कल्प-
नया लक्षमित्यर्थः । तदेकजीवस्य सत्रन्धिना पूर्वोक्तप्रकारतः
कल्पनया लक्षप्रमाणेनैवोत्कृष्टपदगतप्रदेशराशिना तुल्य भवति ।
यस्मात्तस्माद्गोला उत्कृष्टपदैकजीवप्रदेशैस्तुल्या भवन्तीति प्रकृतमे-
वेति । एव गोलकानामुत्कृष्टपदगतैरुजीवप्रदेशानां च तुल्यत्वं सम-
र्थितम् ॥ २१ ॥

ટીકાર્થ—ગોલાની અવગાહના કાપનાથી (૧૦) દશ હજાર પ્રદેશોથી, લોકાકાશના પ્રદેશો કાપનાથી સો કોટી અગર એક અગર પ્રમાણને લાગ આપવાથી કાપનાથી એક લાખ ગોલાઓ આવશે, તે ગોલાઓ, તથા એક જીવ સજીવિ પ્રથમની રીત મુજબ એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ કાપનાથી એક લાખ પ્રમાણ પ્રદેશો, આ બન્ને તુલ્ય થાય છે, આ કારણથી શાસ્ત્રદાર, ગોલાઓ તથા એક આ કાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ એક જીવના પ્રદેશોને સરખા કહે છે આજ પ્રસ્તુત છે, આ મુજબ ગોલાઓ તથા એક જીવના પ્રદેશો એક આ કાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ તે બન્નેના તુલ્યપણાનું સમર્થન કર્યું (૨૧)

पुनस्तदेव प्रकारान्तरेण समर्थयति—

अहवा लोगपएसे, इक्किंके ठवय गोलमिक्किं ।
एवं उक्कोसपएक्कजियपएसेसु मायंति ॥ २२ ॥

વલી આજ વાત બીજી રીતે બતાવે છે

મુદ્દાર્થ—અથવા લોકના એક એક પ્રદેશ ઉપર એક એક ગોલાને સ્થાપન કરો, આ પ્રમાણે ગોલાને સ્થાપન કરવાથી ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે એક જીવના જેટલા પ્રદેશો રહે છે તેટલા જ પ્રમાણવાલા આકાશ પ્રદેશને વિષે ગોલાઓ થાય છે (૨૨)

અથવા લોકસ્યૈવ પ્રદેશે एकैकस्मिन् स्थापय निधेहि । विवक्षितसमत्वबुद्धत्सो गोलमैकैकम् । ततश्चैवमुक्तक्रमस्थापने उत्कृष्टपदे ये एरुजीवप्रदेशास्ते तथा तेषु तत्परिमाणेष्ववाकाशप्रदेशेष्वित्यर्थः, मान्ति गोल इति गम्यम् । यावन्त उत्कृष्टपदे एरुजीवप्रदेशास्तावन्तो गोलका अपि भवन्तीत्यर्थः । ते च कल्पनया किल लक्ष्यमाणा उभयेऽपीति ॥ २२ ॥

ટીકાર્થ—અથવા લોકના એક એક પ્રદેશને વિષે એક એક ગોલાને સ્થાપન કરે છે ઇચ્છિત સરખાપણાને બાંધવાને ઇચ્છનાર શિષ્ય । આ મુજબ ક્રમથી સ્થાપન કરે છતે ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે એક જીવના જેટલા પ્રદેશો રહે છે તેટલા જ પરિમાણવાલા આકાશ પ્રદેશોને ગોલા થાય છે, અર્થાત્ એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર એક જીવના જેટલા પ્રદેશો છે તેટલા જ પરિમાણવાલા ગોલાઓ પાડે છે કે પનાથી બન્ને એક એક લાખ છે (૨૨)

अथ सर्वजीवेभ्य उत्कृष्टपदजीवप्रदेशा विशेषाधिका इति विभणिपुस्तेषा सर्वजीवाना च तावत्समतामाह—

गोलो जीवो य समा, पणसओ ज च सव्वजीवावि ।
हुंति समोगाहणया, मज्झिमओगाहणं पप्प ॥ २३ ॥

હવે સર્વ જીવ કરતા ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે રહેલ જીવ પ્રદેશો વિશેષાધિક છે આ વાત કહેવાને ઈચ્છાવાલા શાસ્ત્રકાર તે પ્રદેશો તથા સમગ્ર જીવો આ બંનેની તુલ્યતા પ્રથમ બતાવે છે

મૂઝાર્થ—ગોલો તથા જીવ આ બંને અવગાહનાના પ્રદેશોને આશ્રિ તુલ્ય છે, કારણ કે સર્વ જીવો પણ મધ્યમ અવગાહનાને આશ્રિ સરખી અવગાહનાવાલા છે. (૨૩)

ગોલકો જીવશ્ચ સમૌ પ્રદેશતોઽવગાહનાપ્રદેશનાશ્રિત્ય કલ્પનયા દ્વયોરાપિ પ્રદેશદશસહસ્રાવગાહત્વાત્ ‘જ ચ’ ઇતિ યસ્માન્ન સર્વજીવા અપિ સૂક્ષ્મા ભવન્તિ સમાવગાહનકા’ મધ્યમાવગાહનામાશ્રિત્ય, કલ્પનયા હિ જગન્યાવગાહના પચ્ચપ્રદેશસહસ્રાણિ । ઉત્કૃષ્ટા તુ પચ્ચદશ દ્વયોશ્ચ મીલનેનાર્દ્ધીકરણેન ચ દશસહસ્રાણિ મધ્યમા ભવતિ ॥ ૨૩ ॥

ટીકાર્થ—ગોલો તથા જીવ અવગાહનાના પ્રદેશોને આશ્રિ બંને તુલ્ય છે કંપનાથી આ બંને આકાશના દશ દશ હજાર પ્રદેશમાં વ્યાપિને રહ્યા છે, કારણ કે સૂક્ષ્મ સર્વ જીવો પણ મધ્યમ અવગાહનાને આશ્રિ સરખી અવગાહનાવાલા છે કંપનાથી જઘન્ય અવગાહના પાંચ હજાર પ્રદેશની ગણો, અને ઉત્કૃષ્ટતાથી પંદર હજાર પ્રદેશની ગણો, આ બંને અવગાહના મેળવી, અડધી કરવાથી મધ્યમ અવગાહના દશ હજાર પ્રદેશની થાય છે (૨૩)

તેણ ફુડ ચિય સિદ્ધં, ઇગપણસંમિ જે જિયપણસા ।
તે સવ્વજીવતુલ્લા, સુણસુ પુણો જહ વિસેસહિયા ॥૨૪॥

મૂઝાર્થ—ગોલો તથા જીવ આ બંનેની સરખી અવગાહના હોવાથી આટલી વાત પ્રગટ સિદ્ધ થઈ કે, એક ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે જીવોના જે પ્રદેશો રહ્યા છે તે, તથા સમગ્ર

જીવો, આ બન્ને તુલ્ય છે. હવે વિરોધાધિક જેવી ગીતે થાય છે, તે તુ સાબળ. (૨૪)

इह किलासद्भावस्थापनया कोटीशतसंख्यप्रदेशस्य जीवस्य प्रदेशदशसहस्रयामवगाढस्य प्रतिप्रदेश प्रदेशलक्ष भवति, तच्च पूर्वोक्तप्रकारतो निगोदवर्तिना जीवलक्षेण गुणित कोटीसहस्र भवति । पुनरपि च तदेकगोलवर्तिना निगोदलक्षेण गुणित कोटीकोटीदशरूपमात्रं भवति, जीवप्रमाणमप्येतदेव । तथा हि-कोटीशतसंख्यप्रदेशे लोके दशसहस्रावगाहिनां गोलानां लक्ष भवति । प्रतिगोलं च निगोदलक्षकल्पनाभिर्गोदानां कोटीसहस्रं भवति । प्रतिनिगोदं च जीवलक्षकल्पनात्सर्वजीवानां कोटीकोटीदशरूपं भवति ॥२४॥

ટીકાથ —અહિ અસદ્ભાવ સ્થાપનાથી સો કોટી પ્રદેશવાલો જીવ આકાશના દશ હજાર પ્રદેશમાં રહીને આકાશના એક એક પ્રદેશ ઉપર પોતાના એક એક લાખ પ્રદેશો રાખે છે

આ લાખ પ્રદેશોને નિગોદમાં રહેલ અનંત જીવ છતાં કંપનાથી લાખ જીવ ગણી તેને શુણ્ણવાથી એક હજાર કોટી જીવપ્રદેશો થાય છે ફરી આ સંખ્યાને એક ગોલામાં રહેલ અનંત ખ્યાતિ નિગોદ છતાં કંપનાથી એક લાખ નિગોદ ગણી, શુણ્ણવાથી દશ કોટીકોટી જીવપ્રદેશો થાય છે જીવનું પ્રમાણ પણ આટલું જ છે, તે બતાવે છે

કંપનાથી સો કોટી પ્રદેશવાળા લોકાકાશને વિષે લોકાકાશના દશ હજાર પ્રદેશમાં વ્યાપિને રહેવાવાળા ગોલાઓ એક લાખ થાય છે એક એક ગોલામાં નિગોદ એક લાખ કંપેલી છે, એક લાખને એક લાખે શુણ્ણવાથી એક હજાર કોટી નિગોદો થાય છે દરેક નિગોદે જીવ એક લાખ કંપ્યા છે, આ એક લાખે ફરી શુણ્ણવાથી દશ કોટી કોટી જીવો થાય છે આ મુજબ ઉત્કૃષ્ટપદે જીવપ્રદેશો તથા અમગ્ર જીવો આ બન્ને સરખા થાય છે (૨૪)

અથ સર્વજીવેભ્ય ઉત્કૃષ્ટપદમત્તજીવપ્રદેશો વિશેષાધિકા
ઇતિ દર્શયતે—

જં સતિ કેદ્વં સ્વંડા, ગોલા લોગંતવત્તિણો અન્ને ।
વાયરવિગ્ગહિણિય ઉક્કોસપયં જમવ્મહિયં ॥૨૫॥

હવે મર્વં જીવો કરતા ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે જીવપ્રદેશો વિશેષા
ધિક છે તે બતાવે છે

મૂઝાર્થ—લોકને વિષે કેટલાએક ખંડ ગોલાઓ છે,
કે જેઓ પૂર્ણ ગોલાથી જુદા છે. ઉત્કૃષ્ટપદ કે જે પ્રથમ
ગણાવેલ છે, તેના ઉપર બાદર નિગોદ તથા વિગ્રહ ગતિ-
વાલા જીવો અવગાહવાથી ઉત્કૃષ્ટપદ અધિક થાય છે. (૨૫)

યસ્માદ્વિગ્ગન્તે કેચિત્સ્વળ્લા ગોલા લોગંતવર્તિનઃ ‘અન્ને’
ઇતિ પૂર્ણગોલકેભ્યોઽપરેઽતો જીવરાશિઃ કલ્પનયા કોટીકોટીદશ-
કરૂપ ડનો ભવતિ, પૂર્ણગોલકતાયામેવ તસ્ય યથોક્તસ્ય ભાવાત્ ।
તતથ્થ યેન જીવરાશિના સ્વળ્લગોલ્લાઃ પૂર્ણોભૂતા સ સર્વજીવરાશે-
રપનીયતે, અસદ્ભૂતત્વાત્તસ્યં । સ ચ કિલ કલ્પનયા કોટીશત-
માનસ્તત્ર ચાપનીતે સર્વજીવરાશિઃ સ્તોરુતરો ભવતિ । ઉત્કૃષ્ટપદ
તુ યથોક્તપ્રમાણમેવેતિ । તત્તતો વિશેષાધિક ભવતિ । સમતા પુનઃ
સ્વળ્લગોલાના પૂર્ણતાવિવક્ષણાદુક્તેતિ । તથા વાદરવિગ્રહિકૈશ્ચ
વાદરનિગોદાદિજીવપ્રદેશૈશ્ચોત્કૃષ્ટપદ યત્તસ્માત્સર્વજીવરાશેરભ્ય-
ધિક તતઃ સર્વજીવેભ્ય ઉત્કૃષ્ટપદજીવપ્રદેશો વિશેષાધિકા ભવન્તિ ।
ઇયમત્ર ભાવના—વાદરવિગ્રહગતિકાદીનામનન્તાના જીવાના સૂક્ષ્મ-
જીવાસરયેષભાગવર્તિના કલ્પનયા કોટીપ્રાયમરયાના પૂર્વોક્તસર્વ-
જીવરાશિપ્રમાણે પ્રક્ષેપણેન સમતાપ્રાપ્તાવપિ તસ્ય વાદરાદિજીવરાશે-

કોટીપ્રાયસંખ્યસ્ય મન્વાદુત્કર્પતોઽસંખ્યેયમાગસ્ય કલ્પનયા
 શતસંખ્યસ્ય ત્રિવક્ષિનસૂક્ષ્મગોલકાવગાદનાયામયગાદન ત્, એકૈર-
 સ્મિંશ્ચ પ્રદેશે પ્રત્યેક જીવપ્રદેશલક્ષસ્યાવગાદત્વાત્, લક્ષસ્ય ચ
 શતગુણત્વેન સોટીપ્રમાણત્વાત્, તસ્યાચ્ચોત્કૃષ્ટપદે પ્રક્ષેપાત્, પૂર્વો
 ક્તમુત્કૃષ્ટપન્ જીવપ્રદેશમાન કોટપ્રાપ્તિરુ ભવતિ ॥ ૨૫ ॥

ટીકાર્થ—લોકની અદર કેટલાક ખડ ગોલાઓ છે, કે જે
 ગોલાઓ પૂર્ણ ગોલાથી જુદા છે. અવરાશિ પૂર્વે કંપનાથી દશ
 ઢોટાકોટી ગણી છે તે ખડ ગોલાને અગે ઓડી થાય છે.

પૂર્ણ ગોળામાજ પૂર્વોક્ત સખ્યા મળે છે આ કારણથી જે
 ટલી સખ્યા નાખવા વડે ખડ ગોળાઓ પૂર્ણ થાય તેટલી અવરાશિ
 મૂલ અવ સખ્યામાની ઓછી કરવી, કારણ કે તે અવરાશિ ખડ
 ગોલામા નથી, આ અવરાશિ કંપનાવડે એક કોટીની છે, આ અવ
 રાશિ દશ ઢોટા કોટી અવરાશિમાથી બાદ કરવાથી અવરાશિ ઓડી
 થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટપદ તો જે તેટલું જ હોવાથી વિશેષાધિક છે.

ઉત્કૃષ્ટપદે અવપ્રદેશો તથા અવરાશિ આ બન્નેને સરખાપણું
 પ્રથમ બતાવ્યું, તે તો ખડગોલાને પૂર્ણગોલા માનીને બહુવું, તથા
 બાદર નિગોદો તથા વિગ્રહ ગતિવાળા અવેના પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટપદને
 વિષે રહેવાથી ઉત્કૃષ્ટપદ સર્વ અવરાશિથી વિશેષાધિક થાય છે. તા
 ત્પર્ય આ છે કે બાદર નિગોદ તથા વિગ્રહ ગતિવાળા અવે અનતા
 છે, તો પણ તે અવે સૂક્ષ્મનિગોદ અવેના અસખ્યાતમા ભાગ જે
 ટલા છે, કંપનાવડે એક કોટી પ્રમાણ ગણી પ્રથમની અવરાશિ એક
 કોટી ઓડી કરી છે, તે પ્રમાણે ગણી મૂળ અવરાશિમા નાખવાથી
 ઉત્કૃષ્ટપદ તથા અવરાશિ આ બન્ને સરખા થાય છે, તોપણ તે બા
 દર અવરાશિ એક કોટી પ્રમાણવાળી છે, ઉત્કૃષ્ટથી તો સૂક્ષ્મ અવેના
 અસખ્યાતમે ભાગે છે, તેમાથી કંપનાવડે સો અવે મરિચિન સૂક્ષ્મ
 નિગોદના ગોળા ઉપર અવગાહેલ છે, તે અવે આકાશના એક એક

પ્રદેશ ઉપર પોતાના એક લાખ પ્રદેશોથી વ્યાપેલા છે આવા સો
 છવે સૂક્ષ્મનિગોદના ગોળા ઉપર અવગાહેલ હોવાથી લાખને સોએ
 શુભવાથી એક કોટી પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે નાખવાથી પ્રથમ ગણા
 વેલ ઉત્કૃષ્ટપદ એક કોટી જીવપ્રદેશોથી અધિક થાય છે જીવરાશિ
 કરતા (૨૫)

યસ્માન્નિવમ્—

તદ્દ્વા સર્વેહિતો, જીવેહિતો ફુડ ગહેયઞ્ચ ।

ઉક્કોસપયપણ્ણસા, હુંતિ વિસેસાહિયા નિયમા ॥૨૬॥

મૂર્ત્ય—આ કારણથી સર્વ જીવરાશિ કરતાં ઉત્કૃ-
 ષ્ટપદને વિષે જીવપ્રદેશો વિરોધાધિક થાય છે. આ વાત
 પ્રગટ બાણવી. (૨૬)

‘ તદ્દ્વા ’ इति ॥ २६ ॥

इदमेव प्रकारान्तरेण भाष्यते—

ઉત્કૃષ્ટપદે જીવપ્રદેશો તથા સમગ્ર છવે આ બંને સરખા છે,
 આજ વાત ખીજી રીતે બતાવે છે

अहवा जेण बहुसमा, सुहुमा लोण्डवगाहणाए य ।
 तेणिकिं जीवं, बुद्धीए विरहए लोण ॥ २७ ॥

મૂર્ત્ય—અથવા જે કારણથી લોકને વિષે સૂક્ષ્મ
 નિગોદના ગોળાઓ વણે ભાગે સરખા છે, અવગાહનાને
 આશ્રિને, તે કારણથી ગોળા સબધી એક એક જીવને
 બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરી કેવલિસમુદ્વાતની માફક જીવના

એક એક પ્રદેશને લોકાકાશના એક એક પ્રદેશ ઉપર સ્થાપન કરવા, કે જેથી ઉત્કૃષ્ટપદે જીવપ્રદેશો તથા સમગ્ર જીવો બન્નેની તુલ્યતા માત્રુમ પડશે. (૨૭)

યતો ઘનુસમા પ્રાયેણ જીવસંખ્યયા । કલ્પનયૈકૈકાવગા-
હનાપાં જીવકોટીસદસ્યસ્યાવસ્થાનાત્ત્વળગોલકૈર્વ્યભિચારપરિહા-
રાર્યં ચેહ ઘનુગ્રહણમ્ । સૂક્ષ્મા* સૂક્ષ્મનિગોદગોલકા. કલ્પનયા
લક્ષ્મકલ્પા, લોકે ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકે । તથાપગાહનયા ચ સમા
કલ્પનયા દશસુ દશસુ પ્રદેશસદસ્યેષ્વગાહત્વાત્તસ્માદેકપ્રદેશાવગાહ-
જીવપ્રદેશનાં સર્વજીવાના ચ સમતાપરિજ્ઞાનાર્યમેકૈક જીવ બુદ્ધ્યા
'વિરહ્ય' ઇતિ કેવલિસમુદ્ધાતગત્યા વિસ્તારયેત્ લોકે । અયમપ્ર
માવાયઃ—યાવન્તો ગોલકમ્યૈકત્ર પ્રદેશે જીવપ્રદેશા ભવન્તિ કલ્પ-
નયા કોટીકોટીદશકમમાણાસ્તાવન્ત એવ વિસ્તારિતેષુ જીવેષુ લોક-
સ્યૈકત્ર પ્રદેશે તે ભવન્તિ સર્વજીવા અપ્યેતત્સમાના એતિ ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—સૂક્ષ્મ નિગોદના ગોલાઓ જીવની સંખ્યાવડે
ઘણે ભાગે સરખા છે, કંપનાવડે એક એક ગોલા સંખ્યા
અવગાહનાને વિષે એક હજાર કોટી જીવો રહ્યા છે, ખડ
ગોગાની સાથે વ્યલિચાર દોષ દૂર કરવાને માટે, બહુ
શબ્દનુ પ્રહણ કર્યું છે આવા ગોલાઓ કંપનાથી ઔદશ્ય
લોકને વિષે એક લાખ જે અવગાહનાથી પણ બધા ગોલાઓ
એક સરખા છે, કંપનાથી દરેક ગોલાઓ આકાશના દશહજાર પ્રદે-
શને વિષે વ્યાપિને રહ્યા છે હવે આકાશના એક પ્રદેશને વિષે રહેલા
જીવ પ્રદેશો તથા સમગ્ર જીવો આ બન્નેનું સરખાપણ જાણવાને
માટે એક એક જીવને જુદાવડે કેવળી સમુદ્ધાત ગતિથી વિસ્તારવા
લોકને વિષે આનું રહસ્ય આ છે એક ગોલા સંખ્યા જેટલા જીવના

પ્રદેશો છે, કટપનાવડે દશ કોટાકોટી છે તેટલા જ પ્રદેશો, લોકાકાશના એક પ્રદેશ ઉપર છે કેવલિસમુદ્ધાતની માફક જ પ્રદેશોનો વિસ્તાર કર્યો છે, જોયો પણ આટલા જ છે આથી કરીને પણ ઉત્કૃષ્ટ પદે જ પ્રદેશો, તથા સમગ્ર જોયો બન્ને તુલ્ય થાય છે (૨૭)

અતઃ એવાહ—

एवंपि समा जीवा, एगपणसमयजियपणसेहिं ।
वायरवाहुल्ला पुण, हुंति पणसा विसेसहिया ॥ २८ ॥

આજ વાત શાસ્ત્રકાર કહે છે

મૂલાર્થ—આ પ્રમાણે જોયો તથા એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ જ પ્રદેશો આ બન્ને સરખા છે બાહર નિગોહના જ પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટ પદમાં નાખવાથી ઉત્કૃષ્ટ પદ વિરોધાધિક થાય છે. (૨૮)

एवमपि न केवल 'गोलो जीवो य समा' इत्यादिना पूर्वोक्तन्यायेन समा जीवा एकप्रदेशगतैर्जीवप्रदेशैरिति । उत्तरार्द्धस्य तु भावना प्राग्बद्वसेयेति ॥ २८ ॥

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે અવગાહનાને આશ્રિ પ્રથમના ન્યાય પ્રમાણે તમામ જોયો તથા ગોલાઓ માં મરખા છે એમ નહીં પણ જોયો તથા એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ જ પ્રદેશો આ પણ સરખા છે ઉત્તરાર્ધનો અર્થ પ્રથમની માફક બાજુવો (૨૮)

अथ पूर्वोक्तरागीना निदर्शनान्यभिधित्सुः प्रस्तावयन्नाह—

तेसि पुण रासीणं, तिदरिसणमिणं भणामि पच्चस्खं ।
सुहगहणगाहणत्थं, ठवणारासिप्पमाणेहिं ॥ २९ ॥

અવગાહનામાનિસ ।

હવે પ્રથમ બતાવેલ જીવરાશિ તથા જીવ પ્રદેશો સળધી દ્રષ્ટાત બતાવવાને ઈચ્છાવાલા મૂલ શાસ્ત્રકાર પ્રસ્તાવના કરે છે

મૂલાર્થ—પ્રથમ બતાવેલ જીવરાશિ, તથા ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે રહેલ જીવ પ્રદેશો, આ બન્નેની ગણતરી બાણવાને દ્રષ્ટાંત હમણા પ્રત્યક્ષ રીતે કહું છું સુખેકરી જ્ઞાન થવાને સાડ. તથા બીજાને જ્ઞાન કરાવવા સાડ કટપનાવડે સ્થાપન કરેલ જીવ તથા પ્રદેશોના રાશિપ્રમાણથી. (૨૯)

‘તેસિ’ ॥ ૨૯ ॥

ગોલાણ લક્ષમિક, ગોલે ગોલે નિર્ગોયલક્ષ તુ ।

इकिंके य निगोए, जीवाणं लम्बमिक्किं ॥ ३० ॥

મૂલાર્થ—ગોલા એકલાખ છે. દરેક ગોલાએ એક એક લાખ નિગોદ છે દરેક નિગોદે જીવો એક એક લાખ છે (૩૦)

‘ગોલાણ’ ॥ ૩૦ ॥

कोडिसयमेगजीवप्पएसमाण तमेव लोगस्स ।

गोलनिगोयजियाण, दसउ सहस्सा समोगाहो॥३१॥

મૂલાર્થ—દરેક જીવોના પ્રદેશો સો કોટી પ્રમાણે છે, અને તેટલાજ પ્રદેશો લોકાકાગના પણ છે, ગોલાઓ, નિગોદો, તથા જીવો, આ ત્રણેની અવગાહના સરખી દશ હજાર આકાગ પ્રદેશ વ્યાપિ છે. (૩૧)

‘કોડિસય’ ॥ ૩૧ ॥

જીવસિદ્ધિસ્ત ય, દસસહસ્તાવગાહિણો લોણ ।
ઇક્ષિમ્મિ પ્ણસે, પ્ણસલક્ષં સમોગાદં ॥ ૩૨ ॥

મૂલાર્થ—દરેક જીવો લોકાકાશના દશહજાર પ્રદેશમાં વ્યાપિને રહ્યા છે, તેમજ લોકાકાશના એક એક પ્રદેશને વિષે પોતાના એક એક લાખ પ્રદેશ વ્યાપેલા છે. (૩૨)

‘ જીવસ્ત ’ ॥ ૩૨ ॥

જીવસયસ્ત જહંણે, પયમ્મિ કોડીજિયપ્પણાણં ।
ઓગાઢા ઉક્કોસે, પયમ્મિ બુચ્છં પ્ણસગ્ગ ॥ ૩૩ ॥

મૂલાર્થ—જવન્ધપદે લોકાકાશના એક પ્રદેશને વિરો સો જીવોના મલી એક કોટી પ્રદેશો વ્યાપેલા છે, ઉત્કૃષ્ટપદે લોકાકાશના એક પ્રદેશને વિષે બેટલા પ્રદેશો રહ્યા છે તે શાસ્ત્રકાર ખતાવે છે (૩૩)

‘ જીવસયસ્ત ’ ॥ ૩૩ ॥

કોઢિસંહસ્ત જિયાણં, કોઢાકોડીદસપ્પણાણં ।
ઉક્કોસે ઓગાઢા, સઘ્વાજિયા વિત્તિયા ચેવ ॥ ૩૪ ॥

મૂલાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદે લોકાકાશના એક પ્રદેશ ઉપર એક હજાર કોટી જીવોના પ્રદેશો દશ કોટાકોટી રહ્યા છે સર્વ જીવો પણ આટલાજ છે, એટલે દશ કોટાકોટી છે. (૩૪)

‘ કોઢિસંહસ્ત ’ ॥ ૩૪ ॥

કોડી ઉક્કોસપયમ્મિ વાયરનિયપ્પણસપમ્મવો ।

સોહણયમિત્તિયં ચિય, કાયવ્વ સ્વંડગોલાણ ॥૩૫॥

મૂલાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે બાદર જીવોના એક કોટી પ્રદેશો નાખવા, તેમજ ખડ ગોલાને આશ્રિ જીવની મૂલ રાશિમાંથી એક કોટી જીવો ઓછા કરવા, આમ કરવાથી ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક થાય છે. (૩૫)

ઉત્કૃષ્ટપદે સૂક્ષ્મજીવમદેશરાગેરપરિ કોટીપમાણો વાદરજી-
વપ્રદેશાનાં પ્રસેપ-કાર્યઃ, શતકલ્પત્વાદિવસિતસૂક્ષ્મગોલકાવગાદ-
વાદરજીવાનાં તેષાં ચ પ્રત્યેક પ્રદેગલક્ષસ્યોત્કૃષ્ટપદેજ્વાસ્થિતત્વાત્,
તન્મીલને ચ કોટીસદ્ધાવાદિતિ । તથા સર્વજીવરાશેર્મધ્યાત્ શોધ-
નમ્પનયનં ' ઇત્તિય ચિય ' ઇતિ ઇતાવતામેવ કોટીસમ્ખ્યાનામેવ
કર્તવ્ય, સ્વંડગોલાના સ્વંડગોલરૂપ્પૂર્ણતાકરણે નિયુક્તજીવાના
તેષામસદ્ધાવિકત્વાદિતિ ॥ ૩૫ ॥

ટીકાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદે લોકાકાશના એક પ્રદેશને વિષે સૂક્ષ્મ
નિગોદ જીવોના જે પ્રદેશો પૂર્વે કહેલા હતા કોટીકોટી રહેલા છે તેના
ઉપર બાદર નિગોદ જીવોના એક કોટી પ્રદેશો નાખવા કારણુ જે ઇ
વિષ્ણુ સૂક્ષ્મ નિગોદના ગોલા ઉપર બાદર સો જીવો અવગાહેલ હોવા
થી તેમજ તે સો જીવોના એક એક લાખ પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટપદ ઉપર છે
આ મલવાથી એક કોટી જીવપ્રદેશો થાય છે તેમજ સમગ્ર જીવરા
શિમાંથી એક કોટીનું શોધન કરવું એટલે એક કોટી બાદ કરવા
ખડગોલા પૂર્ણ કરવાને કારણુકે ખડ ગોલામાં તેટલી જીવરાશિ
ઓટી છે અર્થાત્ ખડગોલામાં બાદર નિગોદ તેમજ વિગ્રહગતિવાલા
જીવો એક કોટી નાખવાથી બધા ગોલા એક સરખા થાય છે તે
પણુ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે બાદર સો જીવોના એક કોટી જીવપ્રદેશો

વધારે હોવાથી સમગ્ર જીવો કરતા ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક
બાણુ (૩૫)

एएसि जहा संभवमत्योवणयं करिज्ज रासीणं ।
सवभावओ अ जाणिज्ज ते अणंता असखा वा॥३६॥

॥ समासेयं निगोदपदत्रिशिका ॥

મૂળાર્થ—એ પૂર્વે કહેલ જીવરાશિનો ઉપનય જેમ
સભવી શકે તેમ કરી લેવો, યથાર્થપણાથી વિચારીયે
તો જીવો અનંતા છે, તેમજ નિગોદો, ગોલાઓ, અસ-
ખ્યાતા છે.

इदार्थोपनयो यथास्थान प्राग्दक्षित एव 'अणता' इति ।
निगोदे जीवा यत्रपि लक्षमानास्तथाप्यनन्ता एव सर्वजीवा अपि ।
तथा निगोदादयो ये लक्षमानास्तेऽप्यसरयेया अवसेयाः ॥३६॥

इति सूक्ष्मवादरनिगोदगोलकावगाहनाविचारः ॥

इति श्रीभगवत्पેઠાદશશતે દશમોદેશકે નિગોદપદત્રિશિકાટ્ટાત્તિઃ સમાપ્તા॥

ટીકાર્થ —અહીં અર્થનો ઉપનય, તેના યોગ્ય સ્થાનઠ પૂર્વે
ખતાવેલ છે જ નિગોદ વિષે જીવો કટપનાથી એક લાખ ગણ્યા છે,
તોપણ તાત્વિક રીતે જીવો અનંતા છે તેમજ સમગ્ર જીવો પણ
અનંતા છે, તેમજ નિગોદો કટપનાથી એક લાખગણી છે, તંપણ
તાત્વિક રીતે અમખ્યાતી છે તેમ બાણુ આ મુજબ સૂક્ષ્મનિગોદ,
બાદરનિગોદ, તેમજ ગોલાની અવગાહના મળધી વિચાર પૂર્ણ
થયો (૩૬)

॥ इति सवृत्तिका निगोदपदत्रिशिका समाप्ता ॥

इतिथी पिमाहप्रज्ञप्त्यारयसूत्रस्यैकादशशतकस्य दशमोद्देश-
शकात् स्थविरेण समुद्धृता निगोदपदप्रशिक्षाया गुर्जरभाषा
श्रीमद् पन्यासजीश्रीकमलविजयजी गणेशिष्य श्रीमद् पन्या-
सजीश्रीकेशविजयजी गणि. तट्टघुभ्राजा मुनि देवमित्रेण सम-
र्थिता पाटनारयनगरे पूर्णगता स० १९७२ कार्तिकमासे शुक्ल-
पक्षे पचमी तिथौ शुभ भूयात् ।

નિગોદ છત્રિગિનો સારારા.

(ભગવતીજ સુત્ર નાતક ૧૧ ઉત્તર ૧૦)

ગોતમસ્વામી પ્રશ્ન

૧ હે ભગવન! એક નિગોદને વિષે અનંત જીવો રહે છે, તે મન તે જીવો પરસ્પર મ કુચિત થઈને રહે છે, તો તે જીવોના પ્રદેશો એક આઠાશપ્રદેશને વિષે જન્યની તથા ઉત્પત્તી કેટલા રહે છે? તથા સમગ્ર જીવો કેટલા છે?

ઉત્તર.

૨ હે ગોતમ! જન્યપદે જીવ પ્રદેશો સર્વથી થોડા છે જન્યપદ કરતા સમગ્ર જીવો અમખ્યાતશુણ્યા છે સમગ્ર જીવો કરતા ઉત્પત્તિપદે જીવપ્રદેશો વિશેષાધિક છે

૩ જન્યપદ કોને કહે છે? ઉત્તર—જે આઠાશપ્રદેશને ત્રણ દિશિગત નિગોદની સ્પર્શના છે ત્રણદિશિ અલોકને લઈ આરંભ

દિત થઈ છે, આવા આકાશપ્રદેશને જઘન્યપદ કહે છે આ જઘન્ય પદ ત્રિકુટ કે જે લોકાના છેડે છે, ત્યાં મળે છે

૪ ઉત્કૃષ્ટપદ કોને કહે છે? ઉત્તર-જે આકાશપ્રદેશને છ દિશિગત નિગોદની સ્પર્શના છે, તેમજ જે આકાશપ્રદેશ ઉપર ખાદર નિગોદ તથા વિગ્રહ ગતિવાલા જીવો બધા વધારે સ્પર્શે છે તેને ઉત્કૃષ્ટપદ કહે છે

૫ ગોલાની ઉત્પત્તિ કેમ થાય છે? ઉત્તર-ઉત્કૃષ્ટપદને સ્પર્શ્યા વિના ગોલાની નિષ્પત્તિ થાય છે ગોલાની અવગાહના અશુભના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે આવા ગોલાઓ અમખ્યાતા છે, અને બધા ગોલાઓ એક સરખા છે

૬ ગોલાઓ અસખ્યાતા છે, એક ગોલામા અસખ્યાતી નિગોદ છે, અને એક નિગોદમા અનંત જીવો છે

૭ લોક તથા જીવ બન્નેના પ્રદેશો તુલ્ય છે, તેમજ જીવ, ગોલો તથા નિગોદ એ ત્રણેની અવગાહના એક સરખી જ અશુભના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે

૮ જે ક્ષેત્રમા જીવ અવગાહેલ છે, તેજ ક્ષેત્રમા નિગોદ તથા ગોલો પણ અવગાહેલ છે

પ્રશ્ન.

૯ એક આકાશપ્રદેશમા જીવ સખંધી, નિગોદ સખંધી તથા ગોલા સખંધી કેટલા પ્રદેશો અવગાહ્યા છે?

જીવ સખંધી ઉત્તર.

૧૦ એક આકાશપ્રદેશમા જીવ સખંધી, અમખ્યાતા પ્રદેશો રહ્યા છે, અસખ્યાતાના અસખ્યાત લેહો હોવાથી અસખ્યાત બાજુવા કદંપનાથી આ વાત સમજાવે છે જીવનો અસખ્યાત પ્રદેશો છતાં એક અખંડકદંપો આ પ્રદેશોમાંથી એક આકાશપ્રદેશને વિષે

એક જીવના એક લાખ પ્રદેશો અવગાહ્યા છે, એક અબજ પ્રદેશને દશહજાર આકાશપ્રદેશ અવગાહી જીવની અવગાહનાથી ભાગ આપવાથી એક લાખ પ્રદેશો આવશે

નિગોદ આશ્રિ ઉત્તર.

૧૧ એક આકાશપ્રદેશને વિષે એક નિગોદ આશ્રિ જીવપ્રદેશો અસખ્ય અનંત છે કંપનાવડે ૧) હજાર કોટી છે, એક નિગોદમા જીવો અનંતા છે, છતાં કંપનાથી એક લાખ ગણો, પ્રથમ ગણાવેલ જીવ સખધી એક લાખ પ્રદેશ સાથે નિગોદ સખધી જીવ એક લાખ ગુણો જેથી એક હજાર કોટી જીવપ્રદેશો એક આકાશપ્રદેશને વિષે નિગોદ સખધી આવશે

ગોળા આશ્રિ ઉત્તર

૧૨ એક આકાશપ્રદેશમા ગોળા સખધી જીવપ્રદેશો વાસ્તવિક અસખ્ય અનંતાઅનંત છે કંપનાથી દશ કોટાકોટી છે નિગોદ સખધી એક હજાર કોટી જીવપ્રદેશોને ગોળામા રહેલ એક લાખ નિગોદથી ગુણાકાર કરવાથી દશ કોટાકોટી ગોળા સખધી જીવપ્રદેશો થાય છે

સમગ્ર જીવોની સખ્યા બતાવે છે

૧૩ જીવો વાસ્તવિક અનંતા છે કંપનાથી દશ કોટાકોટી છે લોકના અસખ્યાત પ્રદેશો છતાં કંપનાથી એક અબજ પ્રદેશવાળા લોકને વિષે દશહજાર પ્રદેશ અવગાહી ગોળાઓ લાખ છે, અને દરેક ગોળામા નિગોદો લાખ છે લાખને લાખે ગુણવાથી નિગોદો હજાર કોટી થાય છે તેમજ દરેક નિગોદે જીવો લાખ કંપવાથી ફરી લાખે ગુણવાથી દશ કોટાકોટી જીવો થાય છે

૧૪ ઉપર બતાવેલ જીવની સખ્યા પૂર્ણ ગોળાને આશ્રિ બધી પછી દેવતાકે બધેગોળાઓ દેવાથી તેમા જીવોની સખ્યા ક-

દપનાવડે એક અખજ ઓછી હોવાથી ઉત્કૃષ્ટપદ જીવે કરતાં વિશેષાધિક છે

૧૫ ઉપર ખતાવેલ જીવન ખ્યામા બાદર નિગોદ તથા વિગ્રહ-ગતિવાળા જીવે એક અખજ નાખવાથી પ્રથમ ઘટેલ સ ખ્યા પૂર્ણ થાય છે, તે પછી ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક છે તેજ ખતાવે છે

ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક છે.

૧૬ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે ગણાવેલ દશ કોટાકોટી જીવપ્રદેશો છે, આ ઉત્કૃષ્ટપદ ઉપર પૃથ્વીકાય, બાદરનિગોદ તથા વિગ્રહગતિવાળા જીવે ઘણા અવગાહેલ હોવા છતાં સૌ જીવે કપો, તેના એક કોટી પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટપદ ઉપર અવગાહેલ હોવાથી જીવસંખ્યા કરતાં ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક થાય છે

મૂળ ૩ થકાર કદપનાથી જીવાદિકનું સ્વરૂપ ખતાવે છે.

૧૭ ગોળાઓ એક લાખ છે, એક એક ગોળામા નિગોદો એક એક લાખ છે, તેમજ એક એક નિગોદે જીવે એક એક લાખ રહ્યા છે

૧૮ એક જીવના પ્રદેશો એક અખજ છે અને તેટલાજ પ્રદેશો લોકના પછી છે

૧૯ જીવ, નિગોદ, તથા ગોળો આ ત્રણેની અવગાહના એક સરખીજ દશ હજાર આકાશપ્રદેશની ભણવી.

૨૦ એક એક આકાશપ્રદેશને વિષે જીવના એક એક લાખ પ્રદેશો અવગાહ્યા છે

૨૧ લોકને છેડે રહેલ જમન્યપદને વિષે સૌ જીવોના એક કોટીપ્રદેશો અવગાહ્યા છે

૨૨ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે એકહજાર કોટી જીવોના પ્રદેશો દશ કોટાકોટી અવગાહ્યા છે

એક જીવના એક લાખ પ્રદેશો અવગાહ્યા છે, એક અખજ પ્રદેશને દશહજાર આકાશપ્રદેશ અવગાહી જીવની અવગાહનાથી ભાગ આપવાથી એક લાખ પ્રદેશો આવશે

નિગોદ આશ્રિ ઉત્તર.

૧૧ એક આકાશપ્રદેશને વિષે એક નિગોદ આશ્રિ જીવપ્રદેશો અસખ્ય અનંત છે કંપનાવડે ૧) હજાર કોટી છે, એક નિગોદમા જીવો અનંતા છે, છતાં કંપનાથી એક લાખ ગણો, પ્રથમ ગણાવેલ જીવ સખધી એક લાખ પ્રદેશ સાથે નિગોદ સખધી જીવ એક લાખ ગુણો જેથી એક હજાર કોટી જીવપ્રદેશો એક આકાશપ્રદેશને વિષે નિગોદ સખધી આવશે

ગોળા આશ્રિ ઉત્તર

૧૨ એક આકાશપ્રદેશમા ગોળા સખધી જીવપ્રદેશો વાસ્તવિક અસખ્ય અનંતાઅનંત છે કંપનાથી દશ કોટાકોટી છે નિગોદ સખધી એક હજાર કોટી જીવપ્રદેશોને ગોળામા રહેલ એક લાખ નિગોદથી ગુણાકાર કરવાથી દશ કોટાકોટી ગોળા સખધી જીવપ્રદેશો થાય છે

સમગ્ર જીવોની સખ્યા બતાવે છે.

૧૩ જીવો વાસ્તવિક અનંતા છે કંપનાથી દશ કોટાકોટી છે લોકના અસખ્યાત પ્રદેશો છતાં કંપનાથી એક અખજ પ્રદેશવાળા લોકને વિષે દશહજાર પ્રદેશ અવગાહી ગોળાઓ લાખ છે, અને દરેક ગોળામા નિગોદો લાખ છે લાખને લાખે ગુણવાથી નિગોદો હજાર કોટી થાય છે તેમજ દરેક નિગોદે જીવો લાખ કંપવાથી ફરી લાખે ગુણવાથી દશ કોટાકોટી જીવો થાય છે

૧૪ ઉપર બતાવેલ જીવની સખ્યા પૂર્ણ ગોળાને આશ્રિ બધી પછી કેટલાક ખડગોળાઓ હોવાથી તેમા જીવોની સખ્યા ક-

દપનાવડે એક અળખ ચોખી હોવાથી ઉત્કૃષ્ટપદ જીવો કરતા વિશેષાધિક છે

૧૫ ઉપર ખતાવેલ જીવસંખ્યામાં બાહર નિગોદ તથા વિગ્રહગતિવાળા જીવો એક અળખ નાખવાથી પ્રથમ ઘટેલ સંખ્યા પૂર્ણ થાય છે, તો પુણ ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક છે તેજ ખતાવે છે

ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક છે.

૧૬ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે ગણાવેલ દશ કોટાકોટી જીવપ્રદેશો છે, આ ઉત્કૃષ્ટપદ ઉપર પૃથ્વીકાય, બાહરનિગોદ તથા વિગ્રહગતિવાળા જીવો ઘણા અવગાહેલ હોવા છતાં સૌ જીવો કંપો, તેના એક કોટી પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટપદ ઉપર અવગાહેલ હોવાથી જીવસંખ્યા કરતા ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક થાય છે

મૂળ ૩ થકાર કલ્પનાથી જીવાદિકનું સ્વરૂપ ખતાવે છે.

૧૭ ગોળાઓ એક લાખ છે, એક એક ગોળામાં નિગોદો એક એક લાખ છે, તેમજ એક એક નિગોદે જીવો એક એક લાખ રહ્યા છે

૧૮ એક જીવના પ્રદેશો એક અળખ છે અને તેટલાજ પ્રદેશો લોકના પણ છે

૧૯ જીવ, નિગોદ, તથા ગોળો આ ત્રણેની અવગાહના એક સરખીજ દશ હજાર આકાશપ્રદેશની બાબતી

૨૦ એક એક આકાશપ્રદેશને વિષે જીવના એક એક લાખ પ્રદેશો અવગાહ્યા છે

૨૧ લોકને છેડે રહેલ જમન્યપદને વિષે સૌ જીવોના એક કોટીપ્રદેશો અવગાહ્યા છે

૨૨ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે એકહજાર કોટી જીવોના પ્રદેશો દશ કોટાકોટી અવગાહ્યા છે

૨૩ આજ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે ન્યારે ખાદર નિગોદ તથા વિ
ગ્રહ ગતિવાળા સો જીવોના એક કોટીપ્રદેશો અવગાહે છે, ત્યારે
તાત્ત્વિક ઉત્કૃષ્ટપદ કહેવાય છે અર્થાત્ ન્યા વધારે જીવના પ્રદેશો મળે
તેજ તાત્ત્વિકપદ જાણવું

૨૪ જીવો કરતા ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક છે કારણ કે સમગ્ર
જીવો દશ કોટીકોટી છે, તેના કરતા ઉત્કૃષ્ટપદ એકકોટી વધારે હો
વાથી વિશેષાધિક છે

૨૫ જીવો તથા ગોળાઓ અનંતા તથા અસંખ્યાતા વાસ્ત-
વિક છે કલ્પનાથી ઉપરનું માન જાણવું

આ મુજબ નિગોદ છત્રીશિનો સાસણ પૂર્ણ થાય છે

